

İÇİNDEKİLER

Önsöz	2
Kader Risâlesi'ne Dair Bazı İstılahlar	3
Kader:	3
Kazâ:	3
Atâ:	3
Cüz'-i İhtiyârî:.....	3
İhtiyârî Fiiller:.....	3
İhtiyârî Olmayan Fiiller:.....	4
Cüz'î İrâde:	4
Mutezile:	4
Cebriye:	5
Meyelân:.....	5
Kesb:.....	5
Zarurî İlim:	5
Nazarî İlim:	6
Hâlî:.....	6
Vîcdân:.....	6
Vücûd:.....	6
Emr:	7
Emr-i İ'tibârî:.....	7
Hâsıl-ı Bî'l-Masdar:.....	7

İllet-i Tâmmе:.....	8
Evâmir-i Tekviniye:.....	8
İmâm-ı Mübîn:	8
Kitâb-ı Mübîn:	9
Kadere İnanmak Gerektiğine Dair Âyet-i Kerîmeler	9
Kaderin, İmânın Bir Şartı Olduğuna Dair Hadis-i Şerifler	12
Kaderi Tartışmanın Hükmü	16
Kader	21
Âlemin Kaderi:	21
İnsanın Kaderi:.....	23
Cüz'î İrâde Nedir?.....	24
Yirmi Altıncı Söz Kader Risâlesi'nin Şerhi.....	25
Birinci Mebhas:	26
“Cebir ve İ'tizâlde Birer Dâne-i Hakikat Bulunur”	30
Kader ve Cüz'-i İhtiyârîye Dâir Mesnevî-i Nuriye'den İzâh	42
Atâ, Kazâ ve Kader Kanunları	43
İkinci Mebhas:.....	45
Üçüncü Mebhas:.....	66
Dördüncü Mebhas:.....	81
Yazılan Kaderin Değişmesi.....	92
Ekler.....	95
İşarat'ül İcaz, Kader	96
Mukaddeme.....	96
Cüz'-i İhtiyârînin İzahında Cebrin Çıkmaması	100

İlm-i İlahînin Önceden Her Şeyi Bilmesinin Hakikati.....	102
İkinci Bir Mukaddime	103
On İkinci Mektup (Üç Soru ve Cevabı)	108
Kaynakça.....	120

ÖNSÖZ

Kader mes'elesini îzâh etmemizin asıl sebebi, îmânın altı esasından biri olan kadere îmân şartının maalesef bu zamanda bir kısım art niyetliler tarafından inkâr edilmeye çalışılmasıdır. Bu çalışmada dalaletle sapan bu güruha karşı, Kadere îmân rûknünün ne kadar kat'î bir hakikat olduğu âyet ve hadislerle gösterilip ispat edilmiştir.

Hem ilmin kapısı olan İmam Ali (kv)'nin, Şerhu'l-Mevâkıf'ta da geçen kade-rin ne kadar hak ve hakikat olduğunu akıl mantık ölçüleriyle özetleyen sual-cevap mahiyetindeki gâyet önemli makalesine de yer verilmiştir. Aynı za-manda bugüne kadar ancak çok az âlimin, havassın anlayabileceği şekilde çözebildiği kaderin anlaşılması güç mes'elelerini, hâlleden Bediüzzaman Hazretleri'ne ait Kader Risâlesi aynen alınmış ve şerh edilmiştir. Ve yine Bediüzzaman Hazretleri'ne ait İşârâtü'l-İcâz ve Mesnevî-i Nuriye gibi başka risâlelerde bahsedilen kadere ait kısımlar bizzat Arapça'sından tercüme edilerek bu kitapta bir araya getirilmiştir. Kader Risâle'sinden ve diğer risâlelerden alınan asıl metinler ise kahverenk ile yazılarak şerh ve îzâhlar-dan ayrılmıştır.

Şerh ve îzâhlar ise çok dikkat edilerek: "Bu durûs-u Kur'âniyenin dairesi içinde olanlar, allâme ve müctehidler de olsalar, vazîfeleri, ulûm-u îmâniye

cihetinde, yalnız yazılan řu Sözlerin şerhleri ve îzâhlarıdır veya tanzimleri-
dir.”¹ emrine uygun olarak yapılmıştır.

Hem Bediüzaman Hazretleri her ne kadar Kader Risâlesi’nin İkinci Meb-
has’ında kader ve insan irâdesinin birbiriyle uyum içinde olduklarını îzâh
etmişse de yine de bu çalışmada kadere dair bu gibi mes’eleler, faydası
olur ümidiyle Risâle-i Nurlardan istifade edilerek bir kısım örnekler ve bazı
istılahların îzâhlarıyla daha da anlaşılır bir hâle getirilmeye çalışılmıştır. Bize
ait bir kısım kusur ve noksanlıklar olabilir. Bu kitabı okuyan hocalarımızdan
ve kardeşlerimizden bunlara, nazar-ı müsamaha ile bakmalarını ister ve
dualarını bekleriz.

¹ Bediüzaman, Mektubat 2, s. 312.

KADER RÎSÂLESİ'NE DAİR BAZI İSTİLAHLAR

KADER: Kelimenin sözlük anlamı; “miktar, ölçü, herhangi bir şeyi belirli nizama göre belirlemek ve güç yetirmek” gibi birçok manaya gelmektedir. İstilah olarak ise âlemin ve içindeki bütün varlıkların başlarından geçen ve geçecek olan her türlü hâllerini ve vaziyetlerini Cenâb-ı Hakk'ın ezeli ilmiyle bilmesinden ve yazmasından ibârettir.²

KAZÂ: Kelimenin sözlük anlamı hükmetmek, emretmek, yerine getirmek, ödemektir. Kazânın istilah manası ise Cenâb-ı Hakk'ın ezeli ilmiyle kaderle takdîr edip verdiği kararların vakti gelince infaz edilip gerçekleştirilmesidir.³

ATÂ: Lügat olarak cömertçe verme, başışlamak, ihsan etmek, lütfetmek manalarına geldiği gibi askerlere verilen tayinata da denilir.⁴ Bu kelime Cenâb-ı Hakk'a nispet edildiğinde O'nun kullarına karşı her türlü ihsanda bulunması veya dilediği kulunun hak ettiği cezayı başışlaması anlamına gelmektedir.

CÜZ'-İ İHTİYÂRÎ: Sözlükte “iki şeyden birini diğerine tercih etmek, seçip ayırmak, üstün tutmak” gibi anlamlara gelir.⁵ İnsan iki şeyden birisine meylederek onu yapmayı ihtiyâr eder ve diğerinden vazgeçer.

İHTİYÂRÎ FİİLLER: “İnsanların ihtiyâr ve irâdesi vasıtası ile yaratılır. İnsanlar, bu hususta bir kesb, bir irâde-i cüz'iyeye sahiptirler. Cenâb-ı Hak bir işe kendi irade-i külliyesinin taalluku için o irade-yi cüz'iyeyi basit bir

² Fîruz Abadî, Kamus-u Okyanus, C 2, s. 75.

³ A.g.e., s. 75.

⁴ TDV İslâm Ansiklopedisi, C 4, s. 33.

⁵ Tehânevî, Keşşâfü Istîlâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm, C 1, s. 119.

şart yapmıştır. Yani insan yapmak istediği bir iş için kendi irâdesini sarf eder, akabinde Cenâb-ı Hak da o fiili yaratır.”⁶

İHTİYÂRÎ OLMAYAN FİİLLER: İnsanların gayr-i ihtiyârî olan fiil ve hareketleri, kendi ihtiyâr ve irâdeleri olmaksızın, sadece Allah’ın yaratması ile olduğu için insan bunlardan sorumlu tutulmaz. İnsanın açlık hissetmesi, vücudundaki kanın dolaşımı, organların çalışması vs. gibi işler, bu kabildendir. Bunlardan ne sevap ne de günâh hâsıl olmaz.⁷

CÜZ’Î İRÂDE: Lügat olarak bir parça istemek manasındadır. İstilah manası ise kader noktasında kulun istemesine göre, Cenâb-ı Hakk’ın kulun istediklerini ister hayır olsun ister şer olsun kul için yaratmasıdır. Sözlükte “istemek, dilemek” anlamına gelen irâde, terim olarak “nefsin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir maksadı gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesidir.”⁸

MUTEZİLE: Lügatta, “uzaklaşmak, ayrılmak, bırakıp bir tarafa çekilmek” gibi anlamlara gelen “i’tizal” kelimesinin ism-i fâil sığasından meydana gelen çoğul bir isimdir. Hicrî 2. – Milâdî 8. yüzyıl başlarında Basra’da Hasan-ı Basrî’den ayrılan Vâsıl bin Atâ’nın fikirleri etrâfında gelişen batıl bir mezheptir. Bunlar: akli esas kabul etmektedirler. “Kul yaptıklarının yaratıcısıdır” diyerek kaderi inkâr ederler. Ve günâh-ı kebairi işleyenin îmân ile küfür arasında kalacağını, tevbe etmeden ölürse ebedî olarak Cehenneme gideceğine inanırlar. Ve Cenâb-ı Hakk’ın kulların menfaatini gözeterek iş yapmaya mecbur olduğunu ve ibâdete karşılık mükâfat vermesini, günâhlara karşılık da ceza vermesini farz olarak kabul etmektedirler. Ehl-i Sünnet’e

⁶ Ömer Neseî, İslâm İnancının Temelleri, s. 94.

⁷ A.g.e.

⁸ TDV İslâm Ansiklopedisi, s. 384.

muhâlif bu batıl mezhep kendi aralarında birbirini tekfir eden yirmi fırkaya ayırmıştır.⁹

CEBRİYE: 'Cebr' kökünden gelmektedir. Lügat olarak "zorlama" manasındadır. Cebriyye; istilâh olarak irâde-i cüz'îyyeyi yani kulda özgür bir irâde-nin var olduğunu inkâr eden batıl bir fırkadır. İnsanın irâdesiyle yaptığı hiçbir şey yoktur. Kulun yaptığı her şeyi Allah'a verir. Bu fırkaya göre insan rûzgâr önünde savrulan yaprak gibidir. Bunlar, Allah tarafından kendileri için önceden yazılan iyi veya kötü her şeyi yapmaya mecbur olduklarına inanırlar.¹⁰

MEYELÂN: Lügat olarak meyl kökünden gelir. Bilerek bir tarafa doğru eğilmiş olma, eğilme, bir kimseye veya bir tarafa ilgi gösterme ve meyletmektir. Istilâh olarak ise: Bediüzzaman Hazretleri'nin dediği gibi meyelân; Maturidî'ye göre bir emr-i itabarîdir. Maddî bir vücudu yoktur. Bu meyelân imtihan gereği olarak iyilikte ya da kötülükte kullanılması için insana verilmiştir.

KESB: Lügat olarak kazânmak veya edinmek manasına gelir. Istilâh olarak ise: Bediüzzaman Hazretleri'nin dediği gibi kesb; Eş'arîlere göre bir emr-i itibârîdir. İlmen var olup maddî vücudu yoktur. İnsanın kesbi ister yararına ister zararına olsun bir işi, güç ve irâdesiyle yapmayı istemekten ibarettir.

ZARURÎ İLİM: Fikir yürütmeden, açıkça anlaşılan, delile ihtiyaç duymadan elde edilen bilgilerdir. Işığın ve hararetin Güneş'ten geldiğinin bilinmesi gibi.¹¹

⁹ Tehânevî, Keşşâfü Istilâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm, C 1, s. 1574.

¹⁰ A.g.e., s. 551.

¹¹ Taftazani, Şerhu'l-Makasîd, C 1, s. 70.

NAZARÎ İLİM: Bakarak, fikir yürüterek, inceleme ve araştırma neticesinde elde edilen bilgilerdir. Akıl ve ruhun varlığını ispat etmek gibi.¹²

HÂLÎ: Hâl; Sözlükte “değişme, dönüşme, durum ve tavır” gibi anlamlara gelir.¹³ Hâlî ise hale, duruma mensup olanı ifade eder. Bediüzzaman Hazretleri’nin Üçüncü Mebhas’ta dediği gibi bütün varlıklar üzerlerinde görünen düzenleriyle, ölçülerile, tanzimleriyle, suretleriyle, süslendirilmeleriyle, birbirinden farklı özellikte yaratılmasıyla kaderi ispat eder. Çünkü bütün bu hâller kaderin plan ve projesiyle gerçekleşmektedir.

VİCDÂN: Sözlükte “bulmak, zenginleşmek, sevmek, üzölmek, öfkelenmek” anlamlarındaki vecd kökünden türemiştir. Vecd ise “üzöüntü”, ayrıca “sevgi” mânasına gelir. Vîcdânî ise vîcdâna ait olan demektir. Terim olarak vîcdân insanın içinde bulunan ahlâkî otorite, ahlâkî değerler ve eylemler hakkında (doğru) hüküm verme ve yargılama yeteneğini ifade eder. Klasik İslâm mantığında iç duyularla kavranan açık önergeler için vîcdâniyât terimi kullanılır. Bediüzzaman Hazretleri’nin Kader Risâlesi’nin İkinci Mebhas’ında; ‘herkes kendisinde bir ihtiyârının, tercih özgürlüğünün var olduğunu hisseder ve o ihtiyârının varlığını vîcdânıyla bilir’ der.¹⁴

VÜCÛD: Sözlükte “var olmak, bulunmak; varlık” anlamındaki vücûd felsefe terimi olarak “bir şeyin zihinde ve zihnin dışında gerçek varlığa sahip olması” veya “bir şeyin aklî tahlil yoluyla belirlenen mahiyeti, zatı” diye tanımlanır. Vücûd “bir şeyin zatının (özünün) dış dünyada fiilen tahakkuk

¹² A.g.e., s. 51.

¹³ TDV İslâm Ansiklopedisi, C 15, s. 216.

¹⁴ A.g.e., s. 102.

etmesi" mânasında da kullanılır.¹⁵ Aynı zamanda buna vücud-u haricî de denilir.

EMR: Emr kelimesinin sözlükteki anlamından biri "hâl, durum, iş, olay, konumdur." Bu anlama gelen emrin (çoğulu umur) geniş bir kullanım alanı mevcut olup Kur'ân-ı Kerîm'de yer aldığı 150'den fazla âyette de (bk. M. F. Abdülbâkî, el-Mu'cem, "emr" md.) genellikle bu mânayı ifade etmektedir.¹⁶ Emr-i haricî, maddetten var olan varlığın ismidir.¹⁷ Risâle-i Nurlardan anlaşıldığı üzere kâinatta Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin yarattığı bütün işlerdir. Emr-i ademî, bir işin yapılmamasıdır. Meselâ: Namaz gibi bir vazîfenin yerine getirilmemesi veya bina gibi bir yapının yıkılması veyahut da bir varlığın yok edilmesine denir.

EMR-İ İTİBÂRÎ: Hariçten maddî bir vücudu olmayıp ilmî veya farazî olarak varlığı kabul edilenlerdir yani ne hariçte varolduğuna ne de yokluğuna hükmedilmez. Başkasına nisbet ile varlığı bilinmesine binâen buna emr-i nisbî veya emr-i izafî de denilir.¹⁸

HÂSIL-I BÎ'L-MASDAR: Yani masdarın gerçekleşmesiyle Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı neticedir.¹⁹ Meselâ: Darb 'vurmak' demektir, masdardır ve emr-i itibârîdir. Hariçte vücudu yoktur. O darb ile meydana gelen acı ise hâsıl-ı bî'l-mastardır yani vurmak neticesinde Cenâb-ı Hakk'ın yaratmış olduğu bir varlıktır.

¹⁵ A.g.e., c. 43, s. 136.

¹⁶ A.g.e., c. 11, s. 119.

¹⁷ Tehânevî, Keşşâfü Istılâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm, C 2, s. 1767.

¹⁸ Bacurî, Tuhfetü'l-Mürîd Şerhu Cevhereti't-Tevhid, s. 189.

¹⁹ Tehânevî, Keşşâfü Istılâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm, c. 2, s. 1557.

İLLET-İ TÂMME: İlet, lügatte bir şeyin var olmasını sağlayan sebebe denir. İlet-i tâmme ise bir şeyin meydana gelmesi için Cenâb-ı Hakk'ın irâdesiyle beraber gerekli bütün şartların ve sebeplerin eksiksiz olarak gerçekleşmesidir. Veyahut Cenâb-ı Hakk'ın yaratmayı bizzat istemesidir. Zira Cenâb-ı Hak yaratma gücüne sahip olduğundan, istemesi başlı başına illet-i tâmme olur. Böyle bir durumda bulunan bir iş, ister istemez mutlaka meydana gelir. Tam olmayan eksik olan illet ise yani bir işin olması için gereken şartların hepsi bir araya gelmezse o işin gerçekleşmesi lüzumlu hâle gelmez.²⁰

EVÂMİR-İ TEKVİNİYE: Yaradılış kanunları demektir. Kâinattaki düzen ve intizamı sağlayan ve Allah'ın kudretinin ona göre iş yaptığı ve bütün varlıkların oluşması için proje hükmünde olan İlâhî kudretin bir defteridir, buna şariat-ı fitriye, sünnetullah, âdetullah da denilir. Felsefeciler yanlış olarak tabiat namını vermişlerdir.²¹

İMÂM-I MÜBÎN: Lügat olarak her şeyi muhafaza eden levha yani ana kitap demektir. İstilah olarak her şeyin meydana gelmeden önce ve meydana gelirken ve meydana geldikten sonra tüm yaptıkları ve yaşadıklarıyla kayıtlı olduğu Levh-i Mahfuz-u Azam'a denir. Yani geçmiş gelecek ve hâl-i hâzır zamanda, bütün mahlûkata ait her türlü bilginin içinde yazılı olduğu defter demektir. Yani kader defteri olarak ilim ve emr-i İlâhî'nin bir nev'ine bir ünvandır ki; âlem-i şehâdetten ziyade âlem-i gayba bakıyor. Yani hâzır

²⁰ A.g.e., s. 1209.

²¹ On Yedinci Lem'a'nın Sekizinci Notası, Yirmi Üçüncü Lem'a'nın Tabiat Bahsi, Otu-zuncu Söz'ün Haşiye'si gibi Risâle-i Nur'un birçok yerlerinde îzâhatı vardır.

zamandan ziyade geçmiş ve gelecek zamana bakar. Buna Levh-i Mahfuz-u Azam, aynı zamanda Kader-i Mübreme de denilir.²²

KİTÂB-I MÜBÎN: Kudret'in kader levhasından aldığı bir defteridir. Âlem-i gaybdan ziyade, âlem-i şehâdete bakar. Yani, geçmiş ve gelecek zamandan ziyade hâzır zamana bakar ve ilim ve emirden ziyade, kudret ve irâde-i İlâhîye'nin bir ünvanı, bir defteri, bir kitabıdır. Buna şeriat-ı fitriye de denilir. Ve aynı zamanda Levh-i Mahv u İsbat olarak her zaman yazılan ve bozulan bir defterdir, bu değişen kadere aynı zamanda Kader-i Muallak da denilir. Felsefeciler buna yanlış olarak tabiat demişlerdir.²³

KADERE İNANMAK GEREKTİĞİNE DAİR ÂYET-İ KERÎMELER

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

“Ey îmân edenler! Allah’a, Rasûlüne ve peygamberine indirdiği Kitâb’a (Kur’ân’a) ve daha önce indirdiği kitab (lar)a îman (da sebât) edin! Kim de Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse, o takdirde doğrusu (haktan) uzak bir dalâlet ile sapmış olur.”²⁴

Her ne kadar bu âyet-i kerîmede kaderden bahsedilmiyorsa da îmânın şartları birbirlerini gerektirdiğinden kader de bu âyetin şümulüne dâhildir. Hem kader Cenâb-ı Hakk’ın ilminin bir çeşidir Allah’a îmân O’nun kaderde

²² Otuzuncu Söz, Zerrat Bahsi’nin Haşiyesi.

²³ İstılahlar, mümkün olduğu kadar Risâle-i Nurlardan istifade edilerek yazılmıştır. Özellikle Kader Risâlesi’ndeki lügatlar ve terimler hangi manada kullanılmış ise ona göre îzâh edilmiştir.

²⁴ Nisâ Sûresi, 136. âyet.

her şeyi bilip yazdığına da îman etmeyi gerektirir. Hem Kurân'a î mân, Kurân'da geçen şu âyetlerde ifade edilen kadere î mânı da gerektirir:

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

"Ve (olmuş, olacak) her şeyi apaçık beyân eden bir kitabda (Levh-i Mahfûz'da) kaydetmişizdir."²⁵

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا

"Allah'ın emri ise, mutlaka yerini bulan bir kaderdir."²⁶

وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنْزِلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ

"Hiçbir şey de yoktur ki, onun hazîneleri yanımızda olmasın; artık onu ancak belli bir miktarda indiririz."²⁷

Bu âyet-i kerîmeler gibi birçok Kurân âyetleri kaderin varlığını açıkça beyân etmektedirler. Fakat î mânın altı şartını açıklayan âyetle, kaderin î mânın altı şartından biri olduğu açıkça ifade edilmemiştir. Bu ise kaderin î mânın bir şartı olmadığına delil olamaz.

Zira î mân bir bütündür, diğer şartlara î mân, kadere î mânı da gerektirir.

Nasıl ki; Keşşaf tefsirinde:

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

²⁵ Yâsin Sûresi, 12. âyet.

²⁶ Ahzab Sûresi, 38. âyet.

²⁷ Hicr Sûresi, 21. âyet.

"Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve âhîret gününe îmân edenler i'mâr eder"²⁸

Âyeti tefsir edilirken: "Allah'a inanmak, Rasûlullah (sav)'a îmân etmeyi de gerektirdiği bilindiğinden ve meşhur olduğundan âyette Peygamber (sav)'e îmân zikredilmemiştir. Çünkü kelime-i şehâdet birleşmiş, beraber olmuş bir tek kelime hâline geldiğinden Allah ve Resulünü kabul etmeyi birlikte ifade etmektedir. Birbirinden ayrılmadığından "Allah'a îmân" kelimesinin altında "Rasûlullah (sav)'e îmân" da saklıdır"²⁹ denilmiştir. Öyle de îmân, bir bütün olduğundan îmânın diğer şartlarının sayıldığı âyetlerde kadere îmânı da ifade eder. Hem:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ

"(Habîbim, yâ Muhammed!) De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız, o hâlde bana tâbi' olun ki, Allah (da) sizi sevsin ve günâhlarınızı size bağışlasın!"³⁰

Bu âyete göre kadere îmân, îmânın altı şartından biri olarak kabul edilmesi Allah'ın emri olarak kabul edilir. Zira kadere îmân etmeyi, îmânın altı şartından biri olarak kabul eden ve bizlere tebliğ eden Peygamberimiz (sav)'dir. Biz ise bu hususta âyetin açık ifadesiyle Peygamberimiz (sav)'e uymak ile mükellefiz ve mecburuz.

İman hakikatleri arasında ayırım yapmadan anlatan birçok âyet ve hadis-i şerifler bulunduğu gibi, bu âyet-i kerîmeler de Allah'a, peygamberlere ve kitaplara îmân noktasında bir ayırım yapmamıştır. Evet, bu âyet-i kerîme, îmânın gerçekleşmesini ancak Peygamberimiz (asm)'e uymakla olacağını

²⁸ Tevbe Sûresi, 18. âyet.

²⁹ Münâvî, Feyzü'l-Kadir Şerhu'l-Camiu's-Sağîr, c. 6, s. 206.

³⁰ Âl-i İmran Sûresi, 31. âyet.

ifade eder, O'na uymak ise îmânın bütün şartlarını kabul edip tasdik etmek ile mümkün olur.

Hem hayırlı ümmetin en hayırlıları olan Ashab-ı Kiram, Tâbiin ve Tebe-i Tâbiin ve Asr-ı Saâdet'ten bugüne kadar bu ümmetin yüzde doksanından fazlası kaderi; îmânın bir şartı olarak kabul etmişlerdir. Bunlara muhâlefet cehâlet ve dalaletten başka ne olabilir.

KADERİN, İMÂNIN BİR ŞARTI OLDUĞUNA DAİR HADİS-İ ŞERİFLER

Âyet-i kerîmeler, îmânın bütün şartlarını bir arada kabul etmekle ancak îmânın gerçek îmân olabileceğini ifade ettikleri gibi hadis-i şerifler de âyetlerin bir tefsiri olarak, îmânın bir bütün olduğunu ve kadere îmânın da o şartlardan biri olduğunu ifade eder.

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ، رَضِيََ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ : «بَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، ذَاتَ يَوْمٍ إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ ، شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعْرِ ، لَا يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ ، وَلَا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ ، حَتَّى جَلَسَ إِلَيَّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَيَّ رُكْبَتَيْهِ ، وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخْذَيْهِ وَقَالَ : يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لِلْإِسْلَامِ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ ، وَتُحُجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا .

قَالَ : صَدَقْتَ . فَعَجَبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ ، قَالَ : فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ . قَالَ : أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ ، وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ، وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ . قَالَ : صَدَقْتَ قَالَ : فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِحْسَانِ . قَالَ : أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ . فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ قَالَ : فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ . قَالَ : مَا الْمُسْؤُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ . قَالَ : فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَاتِهَا . قَالَ : أَنْ تَلِدَ

الْأُمَّةُ رَبَّتْهَا ، وَأَنْ تَرَى لِحْفَاءَ الْعُرَاءِ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُيَّانِ ثُمَّ انْطَلَقَ ، فَلَبِثْتُ مَلِيًّا ،
ثُمَّ قَالَ : يَا عُمَرُ ، أَتَدْرِي مَنِ السَّائِلُ قُلْتُ : اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ : فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ
دِينَكُمْ »

Hız. Ömer (ra) şöyle rivâyet etmiştir: Bir gün biz Rasûlullah (sav)'ın yanında otururken birden baktık ki elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah, üzerinde yolculuk alameti olmayan biri karşımıza çıkageldi. Bizden hiçbir kimse onu tanıımıyordu. Nihâyet Peygamber (sav)'ın yanına oturdu. Dizlerini dizlerine dayadı, iki elini kendi dizlerinin üzerine koydu ve dedi. "Ya Muhammed bana İslâm'ın ne olduğunu haber ver?" Peygamberimiz (asm): "İslâm, Allah'tan başka İlâh olmadığına Muhammed'in de (asm) Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve gitmeye gücün yeterse Kâbe'yi haccetmendir." buyurdu: "Doğru söyledin" dedi. Biz hayret ettik hem soru soruyor hem de doğru söyledin diyor. Sonra "Bana îmandan haber ver" dedi. Sevgili Peygamberimiz (sav): "Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanman, **bir de kadere**; hayrına şerrine inanmandır" buyurdu. O adam yine: "Doğru söyledin" dedi. Ve "Bana ihsandan haber ver." Peygamberimiz (asm): "Allah'ı görüyormuş gibi ibâdet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmesen de kesinlikle O seni görüyor" buyurdu, Adam: "Doğru söylüyorsun" dedi ve "Kıyamet hakkında bana haber ver" diye tekrar sordu. Rasulullah (sav): (Bu konuda) sorulan sorandan daha fazla bilgiye sahip değildir." diye cevap verdi. Adam: "Öyle ise kıyametin alametlerinden haber ver" dedi. Rasulullah (sav): "Cariyenin efendisini doğurması, yalınayak sırtı çıplak fakir davar çobanlarının yüksek binalar yaptırmada yarışıklarını görmendir." diye cevap verdi. Sonra o adam gitti. Hız. Ömer (ra) şöyle dedi: Peygamberimiz biraz bekledikten sonra "Ya Ömer, soran

kimdir biliyor musun? Ben: "Allah ve Rasulu daha iyi bilir" dedim. Rasûlul-lah (sav): "O, Cibril' (as)'dir. Size dininizi öğretmek için gelmişti" buyurdu.³¹

Cibril hadisi, ayrıca sahabelerden Ebu Hureyre, Ebu Zerr, Enes, Abdullah ibn Abbâs, Abdullah ibn Ömer, Ebu Âmir el-Eş'arî, Cerîr el-Becelî (r. an-hüm) tarafından da rivâyet edilmiştir.³²

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُؤْمِنَ بِأَرْبَعٍ ، يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ بَعَثَنِي بِالْحَقِّ ، وَيُؤْمِنُ بِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ ، وَيُؤْمِنُ بِالْقَدَرِ

Hazreti Ali (ra) şöyle rivâyet eder: Hz. Peygamber (asm) şöyle buyurmuş-
tur: "Bir kul şu dört şeye inanmadıkça îmân etmiş olamaz.

1- Allah'tan başka İlâh olmadığına (şahitlik etmesi),

2- Benim, Allah'ın göndermiş olduğu hak resulü olduğuma şahitlik etmesi,

3- Öldükten sonra dirilmeye inanması,

4- Kadere inanması"³³ Peygamberimiz (asm): لُعِنَتِ الْقَدَرِيَّةُ عَلَى لِسَانِ سَبْعِينَ نَبِيًّا "Kaderiye yetmiş peygamberin diliyle lanetlenmiştir. O peygamberlerin en sonu Muhammed (asm)'dir.³⁴

لِكُلِّ أُمَّةٍ مَجُوسٌ ، وَمَجُوسُ أُمَّتِي الَّذِينَ يَقُولُونَ : لَا قَدَرَ ، إِنْ مَرَضُوا فَلَا تُعَوِّدُهُمْ ، وَإِنْ مَاتُوا فَلَا تَشْهَدُهُمْ

³¹ Sahih-i Müslim, Kitabü'l-İman, C 1, s. 228, Hadis No: 8; İmam Şa'ranî, Keşf'ül Gum-me an-Cemi'ül Ümme, C 1, s. 22.

³² Kettani, Nazmü'l-Mütenasir, s. 42.

³³ Tirmizi, Camiu'l-Kebir, C 4, s. 22, Hadis No: 2145.

³⁴ İbnu'l-Cevzi, Kitabü'l-İlelü'l-Mütenahiye C 1, s. 143; Taftazani, Şerhu'l-Makasid, C 3, s. 196; Heysemî, Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid, C 7, s. 419, Hadis No: 11877.

"Her ümmetin bir mecûsisi vardır benim ümmetimin mecûsisi ise kader yoktur diyenlerdir. Eğer hastalanırlarsa geçmiş olsuna gitmeyiniz, eğer ölürlerse (cenazelerinde) görünmeyiniz."³⁵

الْقَدَرِيَّةُ الَّذِينَ يَقُولُونَ: الْخَيْرُ وَالشَّرُّ بِأَيْدِينَا، لَيْسَ لَهُمْ فِي شَفَاعَتِي نَصِيبٌ، وَلَا أَنَا مِنْهُمْ، وَلَا هُمْ مِنِّي

Başka bir rivâyette de "Kaderiye o kimselerdir ki, hayır ve şer bizim elimizdedir." derler. "Onların benim şefaatiinden nasipleri yoktur. Ne ben onlardanım ne de onlar bendendir."³⁶

Yine başka bir hadis-i şerifte:

إِذَا قَامَتِ الْقِيَامَةُ نَادَى مُنَادٍ أَهْلَ الْجُمُعِ أَتَيْنَ خُصَمَاءَ اللَّهِ فَتَقَوْمُ الْقَدَرِيَّةِ

"Kıyamet koptuğunda bir münadi haşır meydanındakilere nida edip seslenir ve der: "Nerededir Allah'ın düşmanları," Kaderiye sınıfı hemen kalkar,"³⁷ bunlara ne için bu ümmetin Mecûsileridir deniliyor? Zira onlar hayırları Yazdan diyerek Allah'a; şerleri de Ehrimân diyerek Şeytan'a verirler. Evet, her kim her şeyi Allah'a vermezse onlardan bir kısmını yani kendi fiillerini kendi nefesine verir, Cenâb-ı Hakk'a ortaklık iddia ederek Allah'a düşmanlık etmiş olur. Veyahut yaptığı bütün günâhları kadere vermek ile kendi nefisini temize çıkarır.³⁸

Hem **الْإِيمَانُ بِالْقَدَرِ يُذْهِبُ الْهَمَّ وَالْخُزْنَ** "kadere îmân evham ve üzüntüyü giderir."³⁹ buyurmuştur.

³⁵ Ali Müttakî, Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, C 1, s. 118, Hadis No: 554.

³⁶ A.g.e., s. 137, Hadis No: 651

³⁷ Taftazani, Şerhu'l-Makasid, C 3, s. 196.

³⁸ A.g.e., s. 197.

³⁹ A.g.e., C 1, s. 106, Hadis No: 481.

Bu hadis-i şeriflere dikkat edilirse kadere î mân, î mânın bir şartı olarak zikredilmiştir. Maalesef bu zamanda da kaderi inkâra kalkışanların olduğunu görmekteyiz. Zikrettiğimiz bu hadis-i şerifler, bu inkârın ne kadar büyük bir cinâyet olduğunu gâyet açık olarak göstermektedir.

KADERİ TARTIŞMANIN HÜKMÜ

Kader gibi î mânî mes'elelerde mücâdele etmenin ve tartışmanın ölçüsü ne olmalıdır?

وَاِذَا ذَكَرَ الْقَدْرُ فَأَمْسِكُوا “Kaderden bahsedilince dilinizi tutunuz!”⁴⁰ hadis-i şerifinde ifade edildiği gibi, Hz. Ali (kv) de şöyle buyurmuştur: “Kapkaranlık bir yoldur gitmeyin o yola. Pek derin bir denizdir dalmayın o denize. Cenâb-ı Hakk'ın gizli bir hikmetidir uğraşmayın onunla!” gibi emirler umumî değildir, eğer umumî olsaydı, başta İmam Ali (ra) kendisi, İmam Eş'arî ve İmam Maturidî gibi birçok İslâm âlimleri kazâ ve kaderi açıklamamaları gerekirdi. Öyle ise bize düşen o Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ulemasının kitaplarından ve ilimlerinden istifade etmektir. Kader gibi î mânî mes'elelerde mücâdele ve tartışmanın mahiyeti Şerhu'l-Mevakıf'ta şöyle îzâh edilmiştir.

Evet:

وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ

“Ve bâtil uğruna mücâdele ettiler, tâ onunla hakkı ortadan kaldırsınlar!”⁴¹

⁴⁰ A.g.e., s. 102, Hadis No: 897.

⁴¹ Mü'min Sûresi, 5. âyet.

مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا

“Bunu (bu misâli) sana ancak tartışmak için getirdiler.”⁴² bu âyet-i kerîmeler; mücâdeleyle, yanlış ve batıl bir düşünceyi doğruymuş gibi göstermenin veyahut yanlış ve batıl bir fikirle hak ve doğru olanı yok etmeye çalışmanın dinde yeri olmadığını açıkça ifade etmektedir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ

“İnsanlardan bazısı, Allah hakkında bilgisizce mücâdele eder ve her inadcı şeytana uyar.”⁴³ âyeti de bilmeden kader gibi îmânî mes’elelerde her çeşit tartışmanın yapılmaması gerektiğini ifade eder. Ancak;

أُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

“(Habîbim, yâ Muhammed!) Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel nasîhatle da’vet et ve onlarla en güzel bir şekilde mücâdele et!”⁴⁴

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

“Ehl-i kitapla ancak o en güzel olan (şekil)de mücâdele edin”⁴⁵ âyet-i kerîmelerinde ise yanlıştan kurtulup doğruyu bulmak adına yapılan mücâdele emredilmektedir.

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ

“Muhakkak ki siz ve Allah’dan başka tapmakta olduklarınız, Cehennemin yakacağısınız!”⁴⁶ âyeti nâzil olunca Peygamberimiz (asm) ile Abdullah ibn-i

⁴² Zuhurf Sûresi, 58. âyet.

⁴³ Hacc Sûresi, 3. âyet.

⁴⁴ Nahl Sûresi, 125. âyet.

⁴⁵ Ankebut Sûresi, 46. âyet.

Zeb'ari arasında şöyle bir mücâdele gerçekleşmiştir. Abdullah ibn-i Zeb'ari, Peygamberimiz (asm)'e hitaben şöyle dedi:

- Melaikelere ve Hz. İsa (as)'ya ibâdet edilmiştir, onlara da azap verilecek midir?

Peygamberimiz (asm):

- Sana kavminin lüğatını unutturan nedir? Âyette 'mâ' kelimesinin akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanıldığını bilmiyor musun? Di-yerek tapılan putların Cehenneme gideceklerini haber vermiştir.

Ve yine Hz. Ali (ra)'nın bir adamla şöyle bir mücâdelesi olmuştur. O adam Hz. Ali (ra)'ye şöyle demiş:

- Şüphesiz hareket etmem, durmam, hanımıyı boşamam ve cari-yemi azad etmem bana aittir ve benim mülkümdür.

Hz. Ali (ra) ona:

- Sen kendi başına mı bunlara malik ve sahip olduğunu kabul ediyorsun, yoksa Allah ile birlikte mi? Eğer desen ki, kendi başıma bunlara sahibim; o vakit Allah'tan başka bir malik bir sahip daha ortaya koymuş olursun. Yok, eğer desen ki, Allah ile beraber bunlara sahibim; o vakit de sen şüphesiz ki, Allah'a ortak bulunduğunu kabul etmiş olursun.⁴⁷

Hülâsa, bir insanın mücâdele ile yanlış doğru göstermesi ve batıl ile hakkı yok etmeye çalışması veyahut bilmediği îmânî bir mes'eleyi tartışması haramdır, caiz olmaz. Fakat hakkı müdafaa etmek veyahut bir hakikati öğ-

⁴⁶ Enbiya Sûresi, 98. âyet.

⁴⁷ Cürcanî, Şerhu'l-Mevakıf, C 1, s. 274.

renmek için yapılan çalışma ve mücâdele ise her Müslüman için dinin emrettiği bir farzdır.

"Çünkü îmâna ait mes'eleleri cemaat içinde ölçüsüz bir surette tartışmak caiz değildir. Ölçüsüz bir mücâdele olduğundan tiryak iken zehir olur. Söyleyenlere de diyenlere de zarardır.

Belki kader gibi îmânî mes'elelerde hissiyat karıştırılmadan, insafla, bir fikir alış-verişi yapmak suretiyle bahsi caiz olur."⁴⁸

Evet, Hz. Ali (ra) kaderi en güzel ve en mükemmel bir şekilde açıklar. Şöyle ki:

El-Esbağ bin Nebate'nin rivâyetine göre "Şam'a gidişimiz Cenâb-ı Hakk'ın kazâ ve kaderiyle midir?" diye soran yaşlı bir arkadaşına Hz. Ali (ra)'nin verdiği cevap çok önemlidir.

İhtiyâr adam dedi ki: "Tohumdan sümbülü çıkaran ve bütün canlıları yaratan Allah'a yemin olsun ki; adım atarak bastığımız bütün yerleri ve indiğimiz bütün dereleri ve çıktığımız bütün kaleleri gezmemiz ancak Cenâb-ı Hakk'ın kazâ ve kaderiyledir. Bu hususta boyun eğmem Allah'ın katındandır ve kendim için bir ecir görmüyorum."

İmam Ali (ra): "Sus! Ey ihtiyâr, giderken bu yerleri gezmenizin ve geri dönerken dönmenizin karşılığında Allah size büyük mükâfat versin. Bu yaşadığınız hâller (irâdenizledir,) kimsenin baskısıyla olmadı ve onları yapmaya mecbur kalmadınız."

Yine o ihtiyâr dedi: "Nasıl, yani kazâ ve kader mi bizi bu işe sevk etti?"

⁴⁸ Bediüzzaman, Mektubat 1, 2011, s. 66.

İmam Ali (ra) ona cevaben dedi ki: "Yazıklar olsun sana, sen kazâyı yerine gelmesi zorunlu ve kaderi mutlaka olması gerekli bir iş sanmaktasın. Eğer öyle olsaydı, (insan irâdesinin bir değeri olmazdı) sevap ve ceza geçersiz olur, Cenâb-ı Hak'ın söz verdiği mükâfat ve ceza, emir ve yasak ortadan kalkardı. Cenâb-ı Hak günâh işleyeni kınamaz ve iyilik edeni de övmezdi. İyilik yapan övülmeye ve kötülük yapan da azarlanmaya lâayık olmazdı. Ancak putperestler, şeytanın askerleri, yalancı şahitlik edenler ve doğru yolu görmeyen körler bu gibi yanlış sözleri söylerler. Onlar bu ümmetin her şeyi kader yapıyor diyen taifesidir ve onlar bu ümmetin Mecûsileridir. Oysa noksan sıfatlardan beri olan Cenâb-ı Hak, kullarını yapacakları işlerde serbest bırakarak iyilik yapmalarını ve kötülüklerden sakınmalarını emretmiştir. Emirle ve yasakla kulun seçme hakkını ortadan kaldırmamış, onun cüz'î irâde ve cüz'î kudretini yok etmemiştir. Onlara kolay olanı teklif etmiş, zor olanı buyurmamıştır. Az iyiliğe çok sevap vermiştir. Kul mağlup olduğu için isyan etmez, mecbur olduğu için itaatte bulunmaz. Cenâb-ı Hak Peygamberleri bir oyun olsun diye göndermemiş, kitabı boş yere abes olarak indirmemiş, gökleri ve yeri, ikisi arasında yaratılanları boş yere yaratmamıştır. Böyle yanlış bir düşünce kâfirlerin düşündüğüdür. Veyl olsun o kâfirlere ki günâhları seçtiklerinden cehenneme giderler."

Yine o ihtiyâr dedi: "Bu gidiş ve gelişimizin ancak onlara göre gerçekleştiği kazâ ve kader nedir?"

İmam Ali buyurdu: "O, Allah'ın buyurduğu emri ve hükmüdür." Sonra şu âyeti okudu:

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ

“Ve Rabbin, kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretti.⁴⁹” “İhtiyâr sevinerek kalktı ve: “Sen o zâtın ki, sana itâat sayesinde kıyâmet günü Allah`ın rızası umulur. Dinimizin anlayamadığımız mes`elesini bize açıkça îzah ettin. Allah, sana bunun en güzel ecrini versin.”⁵⁰ Demek, Allah`ın emir ve yasaklarına göre irâdemizi kullanmamız gerekmektedir.

KADER

İstıhlalarda geçtiği gibi kader, Cenâb-ı Hakk`ın yarattığı ve yaratacağı bütün varlıkların; miktarlarını, vücutlarını ve başlarından geçmiş ve geçecek olan bütün hâdiseleri bilmesinden ve yazmasından ibarettir.

Buna göre kaderi iki başlık altında tahlil edeceğiz. Birincisi, **büyük bir insan denilen** âlemin kaderidir. İkincisi, küçük bir âlem denilen insanın kaderidir.

ÂLEMİN KADERİ: Yani kendine mahsus bir kalıptan çıkmış gibi ölçülü olan varlıkların ve olayların bir düzen, ahenk, uyum ve plan dâhilinde olmasıdır. Hiçbir şeyin rastgele, tesadüfen, kendi kendine olmamasıdır. Her bir canlının mükemmel bir plan dâhilinde yaratılan harikulade ölçülü vücutları ve dünyanın güneş etrafında mükemmel bir düzen içinde dönmesi, mevsimlerin değişmesi, gece-gündüzün birbirini takibi, güneşin doğup batması, yağmurun yağması gibi âlemden gerçekleşen olaylardır. Elbette kâinattaki bu mükemmel düzen; ilim ve irâde ile hâzırlanmış, kusursuz bir plan ve proje olan kaderi gösterir. Âlemden bu kusursuz plan ve proje ise bunların arkasındaki sonsuz bir ilim ve irâde sahibi bir zatın varlığını gösterir.

⁴⁹ İsra Sûresi, 23. âyet.

⁵⁰ Taftazani, Şerhu'l-Makasid, C 3, s. 197.

İşte bu şahit olduğumuz âlemdeki gâyet hikmetli ve intizamlı işler, insan irâdesinin dışında gelişir. İnsanın bu olup bitenlere herhangi bir müdâhalesi söz konusu değildir. Sorumluluğu da yoktur.

İşte insanların irâdesi dışında bu âlemde olup bitenlerin gerçekleşmesini, Cenâb-ı Hakk'ın **hikmeti nasıl isterse, irâde onları öyle tercih eder, kudret ona göre yaratır ve** ilim de onu öyle bilir ve yazar.

Meselâ: Bir bal arısı nasıl **en faydalı** bir şekilde yaratılması gerekiyorsa hikmet-i İlâhiye onun öyle olmasını ister, **irâdesi de hikmetin o istediğini** tercih eder, **kudreti de o bal arısını o şekilde yaratır. İlim denilen kader de o arı hakkındaki hikmetin, irâdenin ve kudretin tecellile-rini aynen bilir ve yazar.** Bu şekilde bütün varlıkları bal arısına kıyas etmek mümkündür.

Evet, ilim; hikmetin gerektirdiği, irâdenin tercih edeceği ve kudretin yapacağı mâlûm yani bilinen varlığa göredir. Varlık nasıl olacak ise, ilim onu öyle bilir ve yazar. Demek İlâhî kudret; o varlıklar vücûda gelmeden evvel hikmetin gereğine ve irâdenin tercihin ve kudretin yaratacağına göre hâzırlanmış olan kaderin projesine uygun olarak onları yapar.

Şu da bilinmelidir ki; Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının varlıklara bazısı bazısından önce veya sonra taalluk ediyor gibi tâbirler bize nispetendir, i'tibârîdir, **onların tecellilerini anlamamız içindir.** Yoksa Cenâb-ı Hakk'a nispeten **geçmiş ve gelecek diye bir zaman** mefhumu yoktur. Çünkü ezeli olan ilmi; ezelden ebede kadar **her şeyi aynı anda bilir.** Geçmiş ve gelecek zamanlar dahi ilm-i ezeliye nisbeten **hâzırdır.** Cenâb-ı Hakk'a nispeten isim ve sıfatların eşyaya taalluku bir andadır ve **beraberdır.** Ancak anlamamız için bize göre açıklama yapılırken irâdemizin dışında olan işlere yani birinci kısım kaderde varlıklara; önce hikmet, sonra irâde ve kudret, daha sonra ilim taalluk eder denilmiştir. Öyleyse ilim, irâdenin tercihini ve kudretin

yapacağını bildiği gibi irâdenin tercih etmediğini ve kudretin yapmayacağını da bilir.

Cenâb-ı Hakk'ın ezeli ilmine nispeten her şeyin hâzır olduğunu bir örnek ile anlamaya çalışalım: Bir film şeridine bakıp seyrederken ancak onun ekrana çıkan kısmını görebiliyoruz. Filmin geçmiş veya gelecek olan sahnelerini göremiyoruz. Çünkü biz ekrana bağlıyız. Ancak ekrana çıkanı seyredebiliriz. Fakat o sahnelerin hepsi film şeridi içinde bir arada aynı anda hâzırdır. Hem de o filmi hâzırlayan, filmin **bütün sahnelerini bir arada bildiğinden** o zata nispeten filmin sahneleri için geçmiş, gelecek ve hâzır diye bir zaman dilimi düşünülemez.

Aynen öyle de kaderin film şeridi de ezelden ebede kadar ne olacaksa hepsini içine almıştır. Biz ancak ekran hükmünde olan şimdiki zamanda olup bitenleri görebiliyoruz. Geçmiş ve gelecek zamanlarda olanları görme ve hepsini bilme imkânına sahip değiliz. Fakat kader veya Cenâb-ı Hak için böyle bir şey düşünülemez. Çünkü Cenâb-ı Hak; isim ve sıfatlarıyla ezelden ebede kadar olmuş olacak **her şeyi bir anda** görüyor ve biliyor. **Yani işler, nasıl olacaksa öyle bilmiş ve yazmıştır.**

İNSANIN KADERİ: Sevapları kazanmak veya günâhlara girmek gibi insanın **hür irâdesini kullanmasının neticesinde** gerçekleşen işlere göre tahakkuk eden kaderdir. Evet, insan irâdesiyle neyi, nerede, nasıl tercih edip yapacaksa Cenâb-ı Hak **onun yapacaklarını bildiği için aynen** yazmıştır. Yani **kader, insanın yapacaklarının önceden bilinip yazılmasıdır.** Kader bilir ve bildiğini yazar. Yoksa, bir şeyin önceden bilinmesi ve yazılması herhangi bir **mecburiyet meydana getirmez.** İnsan **kaderde yazılı olduğu için o işleri yapmaz.** Çünkü kader, **ilim nevin-dendir.** İlim ise mâluma, yani bilinene tâbidir. **Mâlum nasıl olacaksa,** ilim onu öyle bilir. Mâlumun maddî vücûdu ise irâde ve kudrete bakar. Yani

insan, irâdesiyle bir işi nasıl tercih ederse ve gücüyle de o işi nasıl yapacaksa kader onu öyle bilir. Çünkü sebep olarak maddî işlerin meydana gelmesini tercih eden insanın irâdesi ve gücüdür, yaratan ise Cenâb-ı Hak'tır.

CÜZ'Î İRÂDE NEDİR?

Cüz'î irâde: Maddî bir vücuda sahip olmayıp, hava yolları ve meridyenler gibi farazî ve i'tibârî olarak var olduğu kabul edilen ve insana verilen özgür irâdedir. İmam Maturidî'ye göre insandaki meyelân, İmam Eş'arî'ye göre ise o meyelândaki tasarruftur.

İmam Maturidî'ye göre insandaki cüz'î irâdenin asıl temeli, bir şeyleri arzu edip ona eğilim göstermek manasını ifade eden meyelândır. İmam Maturidî o meyelâna maddî ve haricî bir vücut vermediği için ilmen var olduğunu kabul ettiği o meyelânı insana vermiştir.

İmam Eş'arî⁵¹ ise insandaki meyelânın, hava gibi maddî bir vücudu olduğunu kabul ettiği için o meyelânı kula vermemiştir. Ancak İmam Eş'arî, sadece meyelândaki tasarrufu yani o eğilimi gerçekleştirmeyi veya terk etmeyi kula vermiştir. Tasarruf ise, sağ-sol, üst-alt, büyük-küçük, uzak-yakın, az çok havayolları ve meridyenler gibi i'tibârî bir iştir, maddî vücudu yoktur. Ayrıca; bütün çekirdeklerdeki teşekkül kanunları ve şahsa ve zamana nispeti olmayan 'gelmek', 'yüzme', 'konuşmak' gibi bütün mastarlar emr-i i'tibârîdir. Nasılkı; kader, bir çekirdekte kudretin yaratacağı ağacın projesini yazmıştır. Ve o çekirdekte ağacın maddî bir vücudu bulunmadığı hâlde onda ilmî ve i'tibârî olarak bulunduğu kabul edilir ve reddedilmez.

⁵¹ İmam Maturidî ve İmam Eş'arî'nin görüşleri Kader Risâlesi'nde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Öyle de insandaki cüz'î irâdenin de maddî vücudu bulunmadığı hâlde ilmi ve i'tibârî olarak bulunduğu da inkâr edilmez.

YİRMİ ALTINCI SÖZ KADER RİSÂLESİ'NİN ŞERHİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَأَنَّ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ
وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ

"Hiçbir şey de yoktur ki, onun hazîneleri yanımızda olmasın; artık onu ancak belli bir miktarda indiririz."⁵²

"Ve (olmuş, olacak) herşeyi apaçık beyân eden bir kitabda (Levh-i Mahfûz'da) kaydetmişizdir."⁵³

Kader ile cüz'-i ihtiyârî, iki mes'ele-i mühimmedir. Ona dâir "Dört Mebhas" içerisinde birkaç sırlarını açmaya çalışacağız.

Kader ve cüz'-i ihtiyârî iki önemli mes'eledir. Bu konuyu dört mebhas içinde akâid ilmine girmesinin birkaç hikmetini ve ne manaya geldiğini anlatmaya çalışacağız.

⁵² Hicr Sûresi, 21. âyet.

⁵³ Yâsîn Sûresi, 12. âyet.

BİRİNCİ MEBHAS:

Kader ve cüz'-i ihtiyârî, İslâmiyet'in ve îmânın nihâyet hududunu gösteren, hâlî ve vîcdânî bir îmânın cüz'lerindendir. Yoksa ilmî ve nazârî değildir.

Kader ve cüz'-i ihtiyârî mes'eleleri, insanın yapmış olduğu işlerde, hangisinin görünürde kendisine verildiğini hangisinin de kadere ait olduğunu ifade etmekle İslâmiyet ve îmânın son sınırlarını gösterir. Yani insan yaptığı işlerden fenâlıkları, sebep olmak noktasında kendi nefesine vermesi ve yaptığı iyiliklerin de kendisine ait olmadığını bilip kadere vermesi gerekmektedir.

Kader, hâlî ve vîcdânîdir. Zira Cenâb-ı Hak bütün varlıkların vücudlarını ölçülü ve tartılı bir hâlde yaratmıştır. **Bütün varlıklar bu ölçülü hâlleriy-le bir proje hükmündeki kaderin varlığını gösterir.** Demek insan, **kendi hâline ve bütün varlıkların ölçülü hâllerine bakarak** bir kaderin var olduğunu anlayıp ona inanır. Vîcdân da bunu aynen tasdik eder.

Cüz'-i ihtiyârî, hâlî ve vîcdânîdir. Zira bu risâlenin İkinci Mebhası'nda geçtiği gibi herkes zarurî ve gâyet açık olarak kendisinde bir ihtiyâr ve irâdenin var olduğunu **hisseder ve onun varlığını vîcdânıyla bilir.** Aynen öyle de insan, bir şeye meyledip isterken ortaya koyduğu hâl ve tavırları da kendisinde bir cüz'-i ihtiyârînin var olduğunu gösterir. Yani, her bir insan **yapmak zorunda kaldığı işlerle, isteyerek yaptığı işler arasındaki farkı hem hâliyle hem de vîcdânıyla bilir.** Kendisinin olaylar karşısında tercih noktasında hür mü yoksa mecbur mu olduğunu hisseder. İşte insanın tercihleri, **o olaylar karşısında ortaya koyduğu hâlî,** onun irâde sahibi bir varlık olduğunu göstermektedir.

Yoksa kader ve cüz'-i ihtiyârî, ilmî ve nazarî değillerdir. Evet, ilim iki kısma ayrılır;

Birincisi zarurî ve bedihîdir, fikir yürütmeden, **açıkça anlaşılan**, delile ihtiyaç duymadan elde edilen bilgilerdir. Meselâ: İkinin birden, her ağabeyin kardeşinden büyük olması gibidir.

Öyle de **bütün varlıkların vücutlarının ölçülü ve tartılı bir hâlde bulunmaları**, kaderi ispat ettiği gibi, herkesin vicdânıyla kendisinde özgür bir irâdenin bulunduğunu bilmesi de o irâdenin varlığını gösterir. Evet, kader ve cüz'-i ihtiyârî, nazarî ve ilmî değildirden maksat ilmin nazarî kısmından olmadığını ifade eder çünkü onlar vicdânla ve her şeyin hâliyle bilinen, **zarurî olan ilim kısmına dâhildirler**.

İkincisi ise nazarîdir, yani fikir yürüterek, **inceleme ve araştırma neticesinde** elde edilen bilgilerdir. Meselâ: Bu âlemin sonradan yaratılmasını delil göstererek Cenâb-ı Hakk'ın varlığını ispat etmek ve bu âlemdeki adalet ve hikmetinin varlığı ile âhiretin ve meleklerin varlığını ispat etmek gibi bilgilerdir.

Yani mü'min her şeyi, hatta fiilini ve nefsini Cenâb-ı Hakk'a vere vere, tâ nihâyette teklîf ve mes'ûliyetten kurtulmamak için, cüz'-i ihtiyârî önüne çıkıyor. Ona "Mes'ûl ve mükellefsin!" der. Sonra ondan sudûr eden iyilikler ve kemâlât ile mağrur olmamak için Kader karşısına çıkar. Der: "Haddini bil, yapan sen değilsin!"

Bu paragraf kader ve cüz'î irâdenin îmân ve İslâmiyet'in nihâyet-i hududunu nasıl gösterdiklerini açıklıyor. Evet, insan; iyilik, mükemmellik, her türlü güzellik ve nimetlerin Allah (cc)'tan geldiğine inanır ve O'na teslim olur.

Nihâyette o insan, yaptığı fenâlıkları da Cenâb-ı Hakk'a vereceği zaman, o kişinin önüne cüz'-i ihtiyârî çıkar; **"o fenâlıkları yapan sensin" der, o insanın mesul olduğunu** gösterir. Bu defa da insan fenâlıkların, çirkinliklerin ve eksikliklerin hepsini kendine verirken en sonunda, **"güzellikler ve iyilikler de benimdir" deyip de kibirlenmemesi için** karşısına kadere îmân çıkar, ona; bu iyilikleri, kaderin programı ile yaratan Kudret-i İlâhiye olduğunu söyler, o insana acizliğini, fakirliğini bildirir. Ve bu suretle insan, teslim olmanın ve inanmanın en son hududu olan, fenâlıkların sebep olmak noktasında kendisinden geldiğini, iyiliklerin de kader programıyla Allah (cc)'tan geldiğini kabul eder.

Evet, kader ve cüz'-i ihtiyârî, îmân ve İslâmiyet'in nihâyet merâtibinde; kader, nefsi gururdan ve cüz'-i ihtiyârî, adem-i mes'ûliyetten kurtarmak içindir ki, mesâil-i îmâniyeye girmişler. Yoksa mütemerrid nüfûs-u emmârenin işledikleri seyyiâtın mes'ûliyetlerinden kendilerini kurtarmak için kadere yapışmak ve onlara in'âm olunan mehâsinle iftihâr etmek, gururlanmak, cüz'-i ihtiyârîye istinâd etmek, bütün bütün sırr-ı kadere ve hikmet-i cüz'-i ihtiyârîyeye zıd bir harekete sebebiyet veren ilmî mes'eleler değildir.

Kader, İslâmiyet'in ve îmânın son mertebelerinde, nefsi kibir ve gururdan ve cüz'-i ihtiyârî ise insanı sorumsuzluktan kurtarmak için îmânî mes'elelere girmişlerdir. Yoksa insanların fenâlıkta ısrar eden nefislerine uyararak işledikleri günâhların sorumluluklarından kendilerini kurtarmak için kaderi suçlamaları doğru değildir. Ve insanlara nimet olarak verilen güzellikler ve mükemmellikleri de cüz'-i ihtiyârına vererek iftihar edip gururlanmaları yanlış olur. **Kader ile cüz'-i ihtiyârîyi bu suretle yanlış bir şekilde anlamak, kaderin manasına ve cüz'-i ihtiyârının hikmetine zıt bir harekete sebep olabilen ilmî mes'ele değildir.**

Yani gerçekten fikir yürüterek, araştırmalar neticesinde, kader fenâlıkları yapıp mesuliyeti üzerine alabilecek özelliklere sahip bir mes'ele değildir. Kaderin kesinlikle, yapılan hiçbir işe **zorlayıcı bir etkisi yoktur**. Ancak kader, insanların istek ve yapmaları neticesinde kudret-i İlâhiye yaratılmış ve yaratılacak varlıkların nasıl oldukları ve ne **şekilde yaşayacaklarını açıkça bilmesinden** ve yazmasından ibaret olan bir mes'eledir. Hem insandaki özgür irâde ise; fikri araştırmalar neticesinde, iyilikleri ve güzelliikleri yaratabilecek imkâna sahip değildir, ancak insanın onu kullanarak tercih ettiği iyiliklerin veya fenâlıkların **yaratılmasına bir vesiledir**.

Evet, ma'nen terakkî etmeyen avâm içinde kaderin cây-ı isti'mâli var. Fakat o da mâziyât ve mesâibdedir ki, ye'sin ve hüznün ilacıdır. Yoksa meâsî ve istikbâliyâtta cârî değildir ki, sefâhete ve atâlete sebep olsun.

Avam olan Müslümanlar geçmişte yapmadıkları bir işin verdiği ümitsizlikten veyahut başına gelen bir musibetin üzüntüsünden kurtulmak için kadere müracaat edip "kaderimde vardır" demekle **o ümitsizlik ve üzüntülerini gideriyorlar**. Kaderi bu şekilde kullanmanın **bir zararı olmaz**. Belki ümitsizlik ve üzüntüyü gidermek için bir **ilaç hükmüne geçer**. Yoksa avam "kaderimde günâhlar vardı, bunun için işledim." Veyahut "kaderimde nasi-bim neyse yazılıdır, gelir beni bulur" deyip yan gelip yatmak ve çalışmayı bırakmak için kaderi kullanmıyor ki günâhlara ve tembelliğe sebep olsun. Lem'aat Risâlesi'nde geçen bir mes'eleyi buraya almak ve açıklamak münâsip olacaktır.

“CEBİR VE İ’TİZÂLDE BİRER DÂNE-İ HAKÎKAT BULUNUR”

Ey tâlib-i hakikat! Mâziye hem musibet; müstakbel ve ma’siyet ayrı görür şeriat. Mâziye, mesâibe nazar olur kadere, söz olur cebriye. Müstakbel ve meâsî, nazar olur teklîfe, söz olur i’tizâle. İ’tizâl ile Cebir şurada barışırlar. Şu bâtil mezheplerde birer dâne-i hakikat mevcûd, mündericdir, mahsûs mahâlli vardır. Bâtil olan ta’immdir.⁵⁴

Cebriye ve Mutezile mezheplerinde hak olan birer nokta bulunur. Ey hakikati arayıp da bulmak isteyen zât, Şeriat-ı Muhammediye (asm) ve İslâmiyet, geçmiş zamana ve musibete hem de gelecek zamana ve günâhlara ayrı ayrı bakar ve herbiri için ayrı bir hüküm verir. Meselâ: Avam-ı halk, geçmişte başaramadığı bir işe ve musibetlere bakarken Cebriye mezhebi gibi “kaderimde vardır” der, bu vesileyle ümitsizlik ve üzüntüden kurtulur.

Bu bakış açısı, ümitsizlik ve üzüntüyü gideren bir ilaç hükmüne geçtiğinden ve hiçbir zararı da olmadığından kabul edilmiştir. Ehl-i

îmân, gelecek zamana ve günâhlara bakarken “kaderimde var olduğu için yapıyorum” demez, belki Mutezile mezhebi gibi sebep olmak noktasında kendi irâdesinin devrede olduğunu kabul eder, “çalışırsam kazanırım” veya “özgür irâdemle günâhları işledim” der. Zira günâhları isteyen insanın nefsi olduğundan ve irâdesiyle de onu tercih ettiğinden, Cenâb-ı Hakk’ın kudretinin, o günâhı yaratmasına sebep olur. Sebep olma ciheti insana aittir ama halk ve yaratma ciheti Cenâb-ı Hakk’a aittir.

İşte Cebriye’nin teselli için geçmiş zamanda gerçekleşen bir kısım hâdiseleri ve musibetleri kadere vermesi, onların mezheplerinin içinde bulunan bir hakikattir. Yanlış olanı, onların gelecek zamanda olacak **günâhları** da

⁵⁴ Bediüzzaman, Sözlür, s. 334.

kadere vermeleridir. Mutezile'nin de gelecek zamanda olacak şeyleri ve günâhları **sebeb olmak noktasında** insana vermeleri, o mezhebin içinde bulunan bir hakikattir. Yanlış olanı, geçmiş zamandaki hâdiseleri ve musibeti de yaratmak noktasında insana vermeleri ve şerler ve fenâlıkları yaratanın, insan olduğunu kabul etmeleridir. Demek bu iki batıl mezhebin içinde bulunan, hususi yerlerde kullanılabilen, iki hak ve doğru nokta vardır. Yanlış olanı; o iki noktayı genelleştirmektir.

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

"Sana isâbet eden her iyilik Allah'tandır; sana isâbet eden her kötülük ise nefsindendir."⁵⁵

Bu âyet-i kerîmede de ifade edildiği gibi insana isabet eden ve verilen her iyilik Cenâb-ı Hak'tan geliyor. Zira iyilikte insanın hissesi pek azdır. Çünkü iyiliği isteyen rahmet-i İlâhiyedir. **İrademizle biz o iyiliği kabul edip sahip çıkınca da Cenâb-ı Hakk'ın Kudreti bizim için onu yaratır. Demek ki; iyiliği isteyen ve sebep olan rahmet-i İlâhiye olduğu gibi, yaratan da kudret-i İlâhiyedir.** Onun için âyet-i kerîmede size gelen iyilik Cenâb-ı Hak'tandır denilmiştir.

Fenâlıklardaki durum ise farklıdır zira rahmet-i İlâhiye onları yapmamızı istemediği hâlde nefsimiz ister. Biz de irâdemizle nefsimizin istediği **o fenâlıkları tercih ettiğimizde Cenâb-ı Hak imtihan gereği kudretiyle o istediğimiz fenâlıkları bizim için yaratır.** Mesuliyet de bize ait olur. Bunun için âyet-i kerîmede fenâlıklara **sebeb olduğumuzdan dolayı onları kendinizden biliniz** denilmiştir. Fakat Amentü hadisinde: "ka-

⁵⁵ Nisâ Sûresi, 79. âyet.

dere îmân ettik, kaderden gelen hayır olsun iyilik olsun, şer olsun fenâlık olsun Cenâb-ı Hak'tandır," denilmesi, şerler ve fenâlıklar sebebiyet noktasında değil, halk ve yaratmak cihetinde Cenâb-ı Hak'tan geliyor demektir. Evet, onlara sebep olan insanın irâdesidir yaratan ise Cenâb-ı Hak'tır.

İşte âyet-i kerîmede fenâlığın insana verilmesi yaratmak cihetinde değil sebep olmak noktasındadır. Amentü hadisinde ise iyilik ve fenâlığın kadere ve Cenâb-ı Hakk'a verilmesi sebep olmak cihetinde değil, onları yaratmak noktasındadır.

Demek kader mes'elesi, teklîf ve mes'ûliyetten kurtarmak için değildir. Belki fahır ve gururdan kurtarmak içindir ki, îmâna girmiş. Cüz'-i ihtiyârî seyyiâtı merci' olmak içindir ki akideye dâhil olmuş. Yoksa mehâsine masdar olarak teferun etmek için değildir.

Demek ki; kader mes'elesi, **sorumluluk ve mesuliyetten kurtulmak** için îmânın şartlarının arasına **girmemiştir**. Belki insanı **övünmek ve gururdan kurtarmak içindir** ki; îmân esaslarından biri olmuştur. Cüz'î irâde ise insanın yaptığı fenâlıklar **o irâdeye verilsin** diye İslâm akidesine dâhil olmuştur. Yoksa insanın Cenâb-ı Hakk'ın verdiği iyilikleri ve güzelliikleri **o irâdesine mâl ederek Firavunluk dâvâsına sapması için değildir**.

Evet, Kur'ân'ın dediği gibi, insan seyyiatından tamamen mes'ûldür. Çünkü seyyiâtı isteyen odur. Seyyiât, tahrîbât nev'inden olduğu için, insan bir seyyie ile çok tahrîbât yapabilir. Müdhiş cezaya kesb-i istihkâk eder. Bir kibrit ile bir evi yakmak gibi. Fakat hasenâtta iftîhâra hakkı yoktur. Onda onun hakkı pek azdır. Çünkü hasenâtı isteyen ve iktizâ eden rahmet-i İlâhiye ve icâd eden kudret-i Rabbâniyedir. Suâl ve cevab, dâî ve sebep, ikisi de Hakk'tandır. İnsan yalnız duâ ile îmân ile, şuûr ile, rızâ ile onlara sâhib olur.

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

“Sana isâbet eden her iyilik Allah’tandır; sana isâbet eden her kötülük ise nefsindendir.”⁵⁶ Kurân’ın dediği gibi insan işlediği bütün günâhlarından **sorumludur**. Çünkü Cenâb-ı Hak, insanların günâh işlemelerini **istemiyor** ve onu da elçiler vasıtasıyla **bildiriyor**. Ancak **imtihan gereği** olarak insanın **nefs-i emmaresi o günâhları istiyor**. İnsan da **irâdesiyle** onları **tercih ediyor**. Öyleyse sorumluluk insana aittir. Fakat **birçok hikmete binâen** o günâhları yaratan ise Cenâb-ı Hak’tır. Fenâlıklar; yıkmak ve bozmaktan ibaret olduğu için insan, bir tek fenâlıkla çok tahribat yapabilir. Dehşetli bir cezayı hak eder. **Bir kibrit ile bir evi yakmak gibi**.

Fakat insanın iyiliklerle övünmesi ve onlara **sahip çıkması** onun **hakkı değildir**. Ve iyiliklerde onun hissesi pek azdır. Çünkü iyilikleri **elçiler vasıtasıyla isteyen** rahmet-i İlâhiyedir, onları **yaratan da** kudret-i İlâhiyedir. **Böylece isteyen de cevap veren de ve sebep olan da Cenâb-ı Hak’tır**. İnsan ancak Cenâb-ı Hak’tan iyilikleri istemekle, onları yapmanın gerekliliğine inanmakla, onların iyilik olduklarını anlamak şuuruyla, **onlara razı olmakla sahip olur**. Demek ki; nefsin veya rahmet-i İlâhiyenin istediğini tercih etmek, insanın **irâdesine bağlıdır**. İşte imtihan bu şekilde gerçekleşmiş oluyor. Eğer insan nefsine uyarsa kaybeder. Rahmet-i İlâhiyeye uyarsa kazanır.

Fakat seyyiâtı isteyen, nefs-i insaniyedir. Ya isti’dâd ile ya ihtiyâr ile ister. Nasıl ki beyaz güneşin ziyâsından bazı maddeler siyahlık alır ve taaffün eder. O siyahlık, onun isti’dâdına âittir. Fakat o seyyiâtı, çok mesâlihî tazammun eden bir kanun-u İlâhî ile icâd eden, yine Hakk’tır.

⁵⁶ Nisâ Sûresi, 79. âyet.

Demek sebebiyet ve suâl nefistendir ki, mes'ûliyeti o çeker. Hakk'a âit olan halk ve îcâd ise, daha başka güzel neticeleri ve meyveleri olduğu için güzeldir, hayırdır.

Yapılan fenâlıkları isteyen insanın nefsidir. İmam Maturidî'ye göre meyelân denilen istidad ile istiyor. Veya İmam Eş'arî'ye göre kesb denilen ihtiyâr ile ister. Evet, imtihan için Cenâb-ı Hak, nefse fenâlıkları isteme özelliği verdiği için nefis o meyelân veya ihtiyâr yani kesb ile hep fenâlıkları ister. Bunun içindir ki;

أَسَاسُ الْعِبَادَةِ مُخَالَفَةُ النَّفْسِ

"İbâdetin esası nefse muhâlefettir"⁵⁷ olarak kabul edilmiştir. Nasıl ki; güneşin ziyasından et gibi bazı maddeler bozulur ve kokuşur. **O bozulma etin kabiliyetine ve yeteneğine aittir**, bir suç olarak güneşe verilmez. Aynen öyle de nefsin istediği o fenâlıkları, İlâhî bir kanun ile icad edip yaratan Cenâb-ı Hak'tır. Demek ki; fenâlıklara sebep olan ve onları isteyen insanın nefsidir ki; mesuliyeti ve sorumluluğu o çeker. Cenâb-ı Hakk'a ait olan yaratmak ve icad etmek ise daha başka güzel neticeleri ve meyveleri olduğu için güzeldir, hayırdır.

İşte şu sırdandır ki, kesb-i şer, şerdir; halk-ı şer, şer değildir. Nasıl ki pek çok mesâlihi tazammun eden bir yağmurdan zarar gören tenbel bir adam: "Yağmur rahmet değil" diyemez. Halk ve îcâdda, bir şerr-i cüz'î ile beraber hayr-ı kesîr vardır. Bir şerr-i cüz'î için hayr-ı kesîri terk etmek, şerr-i kesîr olur. Onun için onun şerr-i cüz'îsi, hayır hükmüne geçer. İcâd-ı İlâhîde şer ve çirkinlik yoktur. Belki abdin kesbine ve isti'dâdına âittir.

⁵⁷ Kuşeyrî.

Şer olarak bilinenleri, Cenâb-ı Hak **yapmayınız dediği hâlde**, o şerleri isteyen ve sebep olan insanın nefsi olduğundan, onları **yaparsa şer olur, mesuliyeti de o çeker**. Onları yaratmak ise şer değildir. **Çünkü şerri yaratmak şer değildir**. Nasıl ki; pek çok faydası bulunan yağmurdan tedbirini almayıp zarar gören tembel bir adamın, **yağmurun rahmet olmadığını söylemesi**, haksızlık olur. Öyle de bu yağmur misali gibi, Cenâb-ı Hakk'ın, şeytan gibi şerleri yaratmasında da küçük cüz'î bir şer ile birlikte çok hayırlar vardır. **Küçük bir şer için çok hayırları terk etmek çok büyük şer olur, o hayırların gerçekleşmesi için o yaratmanın neticesindeki küçük şer dahi hayır hükmüne geçer**.

Evet, nasıl ki; okuldaki **imtihan neticesinde** talebelerin çoğu iyi bir okul kazanamasa da az bir kısmı iyi bir okul kazanmış olsa, devletin yaptığı **bu imtihan şerdir denilmez**. Zira az kazananların topluma getirdikleri **kâr**, çok kaybedenlerin getirdikleri zararı **fazlasıyla telafi eder**. Aynen öyle de bu dünya okulunda Cenâb-ı Hak; şerler ve şeytanlarla, insanları imtihan eder. İnsanların çoğu, irâdesini kötüye kullanarak o imtihanı kaybetse bile îmân ve hidâyet ile o imtihanı kazananların **insanlığa getirdiği fayda ve netice, o kaybedenlerin getirdiği zararı fazlasıyla telafi eder**. Demek; Allah (cc)'ın yaratmasında şer ve çirkinlik yoktur. Belki onlar; İmam Eş'arî'ye göre abdin kesbine ve İmam Maturidî'ye göre ise abdin istidad ve meyelânına aittir.

Hem nasıl kader-i Îlâhî, netice ve meyveler i'tibârıyla şerden ve çirkinlikten münezzehtir. Öyle de illet ve sebep i'tibârıyla dahi, zulûmden ve kubuh-tan mukaddestir. Çünkü kader, gerçek sebeplere bakar, adâlet eder. İnsanlar zâhîrî gördükleri illetlere hükümleri bina ederler, kaderin ayn-ı adâletinde zulme düşerler. Meselâ, hâkim seni sirkatle mahkûm edip hapsetti. Hâlbuki sen sârik değilsin fakat kimsenin bilmediği gizli bir katlin var. İşte

kader-i İlâhî dahi seni o gizli katlin için mahkûm edip, adâlet etmiştir. Hâkim ise, sen ondan ma'sûm olduğun sirkate binâen mahkûm ettiği için zulmetmiştir.

Nasıl ki, örneklerle îzâh edildiği gibi, Cenâb-ı Hakk'ın kaderi her yönden her türlü çirkinlikten münezzehtir. Kaderin yaptığı işler, neticeler, meyveler i'tibârıyla ve sonuç olarak her türlü çirkinliklerden münezzehtir, uzaktır. Öyle de kaderin yaptığı işler, illet ve sebep noktasında dahi zulümden, çirkinlikten mukaddestir, yücedir.

Evet, **kader gerçek sebeplere bakarak hüküm verip adalet eder.** Aynı mes'elede insanlar ise gördükleri **zahirî sebeplere dayanarak hüküm verdikleri için zulme düşerler.** Meselâ: Hâkim, iki şahidi dinleyerek seni hırsızlıkla mahkûm edip hapsedti. Hâlbuki sen hırsızlık yapmamışsın. Fakat kimsenin bilmediği gizli bir katlin veya daha başka bir suçun vardır. İlâhî kader ise o gizli katlin için seni mahkûm edip adalet eder. Hâkim ise hırsız olmadığın seni cezalandırmasından dolayı zulmetmiş olur. Eğer o hâkim, senin suçlu olmadığını bile bile sana o cezayı vermiş olsa elbette mesul olur. Fakat yalancı olduklarını bilmediği iki şahidin sözlerine binâen o hükmü veriyse mesul olmaz, sorumluluk şahitlere aittir.

İşte şey-i vâhidde iki cihetle kader-i İlâhînin adâleti ve insan kesbinin zulmü görüldüğü gibi, başka şeyleri buna kıyâs et. Demek kader-i İlâhî ve icâd-ı İlâhî, mebde' ve muntehâ, asıl ve fer', illet ve neticeler i'tibârıyla şerden ve kubuhtan ve zulümden münezzehtir.

Bu örnekte görüldüğü gibi verilen bir hükümde iki cihet vardır. Birincisi; İlâhî kaderin, gerçek sebeplere binâen hüküm vermek ile adalet etmesidir. İkincisi; insanın irâdesi ile yanlış sebeplere binâen verdiği hükümde zulme

düşmesidir. Başka şeyleri buna kıyas et. Demek İlâhî kader ve Cenâb-ı Hakk'ın yaratması; yapılan işlerde başlangıç ve sonuç, kök ve dallar, sebep ve neticeler i'tibârıyla şerden, çirkinlikten, zulümden, münezzehtir uzaktır.

Bu hakikati ifade eden güzel bir kıssanın hûlasası şudur ki: Bir gün Musa (as), bir çeşmeye yakın bir yerde istirahat ediyor, yaya bir adam da gelip o çeşmeden su içiyor, o sırada da bir atlı geliyor, su içerken farkına varmadan para kesesini düşürüyor ve yoluna devam ediyor. Arkasından o yaya adam da aynı yolda gidiyor. Arkalarından bir yaya daha geliyor, su içtikten sonra o parayı da alıp başka bir yoldan gidip kayboluyor. Atlı parasını düşürdüğünü fark edince geri dönüyor. Çeşme başında gördüğü yaya ile karşılaşıyor. Diyor ki: "bizden sonra gelip de bu çeşmeden su içen bir kimseyi gördün mü?" O da: "hayır görmedim." Atlı diyor ki: "ben paramı çeşme başında düşürmüştüm.", "dönelim çeşme başında para duruyorsa ne âlâ" "eğer bulamazsak buradan gelip gideni görmediğine göre o parayı sen almışsındır." Geri dönünce parayı bulamıyorlar. Yaya her ne kadar ben almadım dese de atlı kanaat getirmiyor nihâyetinde o adamı öldürüyor. Musa (as), Cenâb-ı Hakk'a bu olup bitenlerin hikmetini soruyor.

Cenâb-ı Hak da buyuruyor ki; "o atlı, parayı alan adamın o kadar parasını gasp etmişti, vermiyordu. Parayı bulan hakkına kavuştu. O öldürülen yaya ise atlının babasını öldürmüştü kimse bilmiyordu. Böylece cezasını buldu." Olana bakılırsa parayı götüren hırsızlık yapmış oluyor. Diğeri de adamı öldürmekle katil oluyor. Öleni de mazlum olarak ölüyor. Fakat Allah (cc)'ın adaleti noktasından bakarsak herkes hak ettiğini buluyor. İşte bu kıssa, gâyet açık bir şekilde: "kaderin adalet ettiği yerde beşer zulmeder" hakikatini bize ders veriyor.

Eğer denilse: Madem cüz'-i ihtiyârînin icâda kâbiliyeti yok. Bir emr-i i'tibârî hükmünde olan kesbden başka elinde bir şey bulunmuyor. Nasıl oluyor ki, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'da Hâlik-ı Semâvât ve Arz'a karşı, insana âsî ve düşman vaz'iyeti verilmiş? Hâlik-ı Semâvât ve Arz, ondan azîm şikâyetler ediyor. O âsî insana karşı abd-i mü'mine yardım için kendini ve melâikesini tahşîd ediyor ve ona azîm bir ehemmiyet veriyor.

Eğer denilse; madem insana verilen irâde, bir şey yaratabilme yeteneğine sahip değildir hem cüz'î irâde maddeten vücudu bulunmayan ilmî ve i'tibârî bir varlıktır ve elinde kesbden veya meylden başka hiçbir şey bulunmuyor. Bu kadar acizlik ve fakirliğe rağmen nasıl oluyor ki; bütün açıklamaları mucize olan Kurân'da yerleri ve gökleri yaratan Allah (cc)'e karşı, o insana asî ve düşman vaziyeti verilmiş? Sonsuz kudretiyle, yerleri ve gökleri yaratan Cenâb-ı Hak, ondan büyük şikâyetler ediyor? O asî günâhkâr olan insana karşı mü'min olan kuluna hem kendisi hem de meleklerini yardımcı kılıyor? Ve o günâhkâr olan insan sanki çok büyük bir kuvvete sahipmiş gibi ona büyük bir ehemmiyet veriyor? Neden?

Elcevap: Çünkü küfür ve isyan ve seyyie, tahrîbdir, ademdir. Halbuki azîm tahrîbât ve hadsiz ademler, bir tek emr-i i'tibârîye ve ademîye terettüb edebilir. Nasıl ki bir azîm sefinenin dümencisi vazîfesinin adem-i ifâsıyla, sefine gark olur. Ve bütün hademelerin netice-i sa'yeleri ibtâl olur. Bütün o tahrîbât, bir ademe terettüb ediyor. Öyle de küfür ve ma'siyet adem ve tahrîb nev'inden olduğu için, cüz'-i ihtiyârî bir emr-i i'tibârî ile onları tahrîk edip müdhiş netâice sebebiyet verebilir.

Elcevap: Küfür, îmân ve İslâmiyet'in buyurduğu hakikatleri inkâr etmektir. İsyân, Allah (cc)'in emir ve yasaklarına uymayıp O'na karşı gelmektir. Seyyie ise adam öldürmek gibi fenâlıklardır. Bunların hepsi de tahrîbattır, adem

ve yokluktur. Hâlbuki büyük tahribatlar ve sonsuz yokluklar, **olmayan bir şeyin var** olduğunu **kabul etmekle** meydana gelebilir. Nasıl ki; her şey Cenâb-ı Hakk'ın varlığını ve birliğini gösterdiği hâlde O'na ortak koşmak veya O'nu inkâr etmek, bütün varlıklara karşı büyük bir haksızlık ve hakareti netice verir. Öyle de bir tek vazîfenin yapılmamasıyla büyük zararlar ve yokluklar ortaya çıkabilir. Meselâ: Bir kaptanın vazîfesini yerine getirmemesiyle gemi batar. Ve bütün çalışanların emekleri boşa gider. Bütün o tahribat ve zarar, kaptanın dümeni çevirmemek gibi yapmadığı bir tek vazîfenin neticesinde oluşur. Öyle de küfür ve günâhlar yokluk ve tahrip etmek türünden olduğu için insanın cüz'î irâdesi, bir emr-i itibârî ile yani meyelân veya kesb ile o fenâlıkları harekete geçirdiğinden müthiş tahribat ve zararlara sebep olur.

Zîrâ küfür, çendân bir seyyidir. Fakat bütün kâinâtı kıymetsizlikle ve abesiyetle tahkîr ve delâil-i vahdâniyeti gösteren bütün mevcûdâtı tekzîb ve bütün tecelliyât-ı esmâyı tezyîf olduğundan, bütün kâinât ve mevcûdât ve esmâ-yı İlâhiye nâmına Cenâb-ı Hakk'ın kâfirden şedîd şikâyet etmesi ve ona dehşetli tehdîdâtta bulunması, ayn-ı hikmettir. Ve ebedî azab vermesi, ayn-ı adâlettir. Madem insan, küfür ve isyan ile tahribât tarafına gidiyor. Az bir hizmetle pek çok işleri yapar. Onun için ehl-i îmân, onlara karşı Cenâb-ı Hakk'ın inâyet-i azîmine muhtaçtır.

Çünkü on kuvvetli adam bir evin muhâfazasını ve ta'mîrâtını deruhde etse, haylaz bir çocuğun o hâneye ateş vermeye çalışmasına karşı o çocuğun velisine, belki pâdişâhına mürâcaata ve yalvarmaya mecbûr olduğu gibi; mü'minler de böyle edebsiz ehl-i isyâna karşı dayanmak için Cenâb-ı Hakk'ın çok inâyâtına muhtaçtırlar.

Her ne kadar Cenâb-ı Hakk'ı inkâr etmek tek bir günâh olsa da o inkâr, antika bir eser olan kâinat ve onun içindeki varlıkların sanatkârını kabul etmemek olduğundan ve onun değerini, kıymetini hiçe indirdiğinden **bütün kâinata karşı hakaret** hükmüne geçer. Hem inkâr, bütün varlıkların, vücutlarıyla ve üzerlerinde görünen ölçü ve düzen gibi birçok özellikleriyle Cenâb-ı Hakk'ın varlığına ve birliğine dair gösterdikleri delilleri ve **yaptıkları şahitliklerini yalanlamaktır**. Hem küfür, Cenâb-ı Hakk'ın bütün **isimlerinin tecelli ve icraatlarını** yok saydığından büyük bir zülümdür. Yapılan bu büyük zulme binâen bütün kâinat ve içindeki varlıklar ve Allah'ın isimleri namına, Cenâb-ı Hakk'ın Kurân-ı Azimüşşan'da kâfirden şiddetli şikâyet etmesi ve ona dehşetli tehdidatta bulunması elbette hikmetlidir ve yerindedir. Evet, insanın cirmi, cismi küçüktür lâkin cürmü, günâhı çok büyüktür. Onlara günâhlarına nispeten ceza veya ebedî azap verilmesi tam bir adalettir.

Madem insan inkâr ve Cenâb-ı Hakk'a karşı gelmek ile **tahrip ve bozmak tarafına gidiyor**. Az **bir işle** pek çok tahribat ve yıkımları yapar. Onun için ehl-i îmânın kâfirlere karşı Cenâb-ı Hakk'ın büyük yardımına ihtiyaçları vardır. Çünkü on kuvvetli adam bir evin muhafazasını ve tamîrâtını deruhde edip üstlense, haylaz bir çocuğun o hâneyi ateşe vermeye çalışmasına karşı o çocuğun velisine, belki pâdişâhına mürâcaata ve yalvarmaya mecbûr olurlar. Aynen öyle de mü'minlerin, böyle edesiz **ehl-i isyâna karşı dayanmak için** Cenâb-ı Hakk'ın **yardıma** çok ihtiyaçları vardır.

Elhâsıl: Eğer kader ve cüz'-i ihtiyârîden bahseden adam, ehl-i huzur ve kemâl-i îmân sâhibi ise, kâinatı ve nefsinı Cenâb-ı Hakk'a verir, onun tasarufunda bilir. O vakit hakkı var, kaderden ve cüz'-i ihtiyârîden bahsetsin. Çünkü madem nefsinı ve her şeyi Cenâb-ı Hakk'dan bilir, o vakit cüz'-i ih-

tiyârîye istinâd ederek mes'ûliyeti deruhde eder. Seyyîâta merciyeti kabûl edip, Rabbisini takdîs eder, Dâire-i ubûdiyetle kalıp, teklîf-i Îlâhiye-yi zimmetine alır, hem kendinden sudûr eden, kemâlât ve hasenât ile gururlanmamak için, kadere bakar, fahır yerine şükreder. Başına gelen musibetlerde kaderi görür, sabreder.

Netice Olarak: Eğer kader ve cüz'-i ihtiyârîden bahseden adam, her an huzur-ı Îlâhîde olduğunu düşünüp mükemmel bir îmâna **sahip ise**, kâinâtı ve nefsi Cenâb-ı Hakk'a verir, O'nun idaresinde bilir. O vakit hakkı var, kaderden ve cüz'-i ihtiyârîden bahsetsin. Çünkü **madem nefsi** ve her şeyi Cenâb-ı Hak'tan bilir, o vakit işlediği günâhları cüz'î irâdesine verip **sorumluluğu üzerine alır**. Nefsinin sebep olmasından dolayı fenâlıkların kendinden geldiğini bilir, onlardan Rabbini takdis edip yüceltir. Kulluk dairesinde kalır, Cenâb-ı Hakk'ın buyurduklarını zimmetine alıp sahiplenir. Hem insanın kendisine verilen mükemmellikler ve iyilikler ile gururlanıp övünmemesi için, kadere bakar, övünmek yerine şükreder. Başına gelen musibetlerin ise kaderden geldiğini bilir sabreder.

Eğer kader ve cüz'-i ihtiyârîden bahseden adam ehl-i gaflet ise, o vakit kaderden, cüz'-i ihtiyârîden bahse hakkı yoktur. Çünkü nefs-i emmâresi, gaflet veya dalâlet sâikasıyla kâinâtı esbâba verip, Allah'ın malını onlara taksîm edip, kendini kendine temlîk eder. Fiilini kendine ve esbâba verir. Mes'ûliyeti ve kusuru kadere havâle eder. O vakit, nihâyette Cenâb-ı Hakk'a verilecek cüz'-i ihtiyârî ve en nihâyette medâr-ı nazar olacak olan kader bahsi ma'nâsızdır. Yalnız, bütün bütün onların hikmetine zıd ve mes'ûliyetten kurtulmak için bir desîse-i şeytânîyedir.

Eğer kader ve cüz'-i ihtiyârîden bahseden adam Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda olduğunu düşünmeyen gâfil insanlardan ise, o vakit kaderden, cüz'-i ih-

tiyârîden bahsetmeye hakkı yoktur. **Çünkü o insanın fenâlıkları emreden nefsi; gafletin veya sapıklığın sevk edip yönlendirmesiyle, kâinat ve içindeki varlıkları sebeplere verip Cenâb-ı Hakk'ın mülkünü onlara taksim eder.** Ve kendi varlığını kendine mâl eder. Ve yapmış olduğu iyilikleri nefsine, sebeplerin yaptıklarını da sebeplere verir. Fakat yanlış olarak işledikleri kusuru ve sorumluluğu kadere verir.

İşte bir insan böyle yanlış düşündüğü vakit nihâyette günâhlara sebep olan cüz'-i ihtiyârîsini Kadere verir ve en sonunda da o günâhların kaderden geldiğini kabul ettiğinden, kaderden bahsetmesi manasız ve yersizdir. Bunu yapmak bütün bütün kader ve cüz'-i ihtiyârînin hikmet ve manasına zıt, sorumluluktan kurtulmak için şeytanın bir hilesidir, aldatmasıdır.

KADER VE CÜZ'-İ İHTİYÂRÎYE DÂİR MESNEVÎ-İ NURİYE'DEN ÎZÂH

"Şunu da bil ki, gaflet içinde bulunan birçok insanla karşılaştım. Onlar, yanlış ve yersiz olarak kader mes'elesiyle meşgul oluyorlar. Ve cüz'î ihtiyârî mes'elesini ve filleri yaratmanın derinliklerine dalıyorlar. Hâlbuki onlar gafletlerinin lisaniyla tamamen inkâra gidip her şeyin dizginini tesadüfün eline veriyorlar. Ve her şeyi yapanın kayıtsız şartsız olarak tamamen nefisleri olduğunu düşünüyorlar. Cenâb-ı Hakk'ın mallarını ve sanatlarını insanlara ve sebeplere verip dağıtıyorlar. Kâfir veya gâfil olan bir nefis gaflet vaktinde her ne kadar görünüşte her şeyi Cenâb-ı Hakk'a veriyorsa da hakikat olarak onları Cenâb-ı Hak'tan alıp başkalarına dağıtır.

Fakat Cenâb-ı Hakk'ı tanıyan ve îmân eden bir nefis, her şeyin Cenâb-ı Hakk'a ait olduğuna kalbiyle inanır ve aklıyla da kabul eder. Kelam ilminde **kader ve cüz'î ihtiyârî mes'elesi;** Cenâb-ı Hakk'ı tanıyıp **her vakit O'nun huzurunda bulunduğunun** farkında olan kâmil insanlar için Al-

lah'a î mân edip tevekkül etmenin **tevhid ve İslâmiyet'te yükselmenin son hudutlarını gösterir**. Ve bu iki mes'ele onlar için hadlerini tecavüz etmeye engel bir perdedir.

Ey enaniyette firavunluk iddiasında bulunan gâfiller, siz nerede kader ve cüz'î ihtiyârîyi araştırmak nerede. Evet, eğer ubudiyet ve mahfiyette cüz'î ihtiyârîyi inkâr edecek dereceye ve her şeyi kadere vermek makamına **terakki ettiysen** o vakit bunlarla uğraşmak sana zarar vermez. Çünkü mahfiyet makamına çıkmanın manevî bir sarhoşluğu vardır. O vakit bunlar tavırlarınla yaşadığın î mânın hâlî mes'elelerinden olurlar. Tasavvur ve düşünce ile elde edilen ilmî ve nazarî mes'elelerden olmazlar."⁵⁸

ATÂ, KAZÂ VE KADER KANUNLARI

Bil Ey Azizim! Şüphesiz ki Cenâb-ı Hakk'ın:

- 1- Atâ, yani bir insanın **hak ettiği cezayı bağışlayıp** ona ihsanda bulunmak,
- 2- Kazâ, yani bir insana verilen cezayı **infaz etmek**,
- 3- Mukadderat, yani bir insan hakkında takdir edip verdiği hükümler şeklinde üç kanunu vardır.

Meselâ: Bir şey hakkında **verilen karar**, kader demektir. **O kararın infazı, kazâ demektir. O kararın iptaliyle hükmün gerçekleştirilmemesi atâ demektir**. Evet, nasıl ki, yumuşak kökler, sert olan taş ve toprakları delip geçiriyorlar ve "don" emrini alan nazik su, nazik bir meyl ile donup buz olarak demirin mukavemetini kırıp parçalıyor öyle de atâ denilen affetmek ve bağışlamak da kazâ kanununu deliyor. Ve bağışlamak neticesinde ger-

⁵⁸ Bediüzzaman, Arapça Mesnevî-i Nuriye, s. 347.

çekleşmeyen kazâ oku da kader kanununu delip geçiyor. Öyle de herhangi bir nev'in kaderi olarak kabul edilen ve o nev'i kuşatan küllî kanunu da delip geçen fertler, işaret edip gösteriyorlar ki; münezzeh olan fâil, yani o işleri yapan Cenâb-ı Hak, irâde ve ihtiyâr sahibidir, dilediğini yapar, dilediği gibi hüküm verir, verdiklerine engel olunmaz, kazâsı geri çevrilmez.

Meselâ: Zehirlenen adamın ölmesi umumî ve fitrî bir kanundur. Bediüzzaman Hazretleri'ne yirmi iki defa zehir verildiği hâlde ölmemesi Cenâb-ı Hakk'ın ona atâ denilen bir ihsanıdır, bu atâ kazâ denilen infazı önlemiştir. Kazânın gerçekleşmemesi ise zehir adamı öldürür kanunu olan kaderi delip geçmiştir.

Evet; atânın kazâyâ nispeti, kazânın kadere nispeti gibidir. Yani, bağışlamak kazâ kanununu delip onun dışına çıkmaktır. Ve infazı gerçekleştirmek de kader kanununu delerek onun dışına çıkmaktır. Evet, nasıl ki bu işin gerçeğini bilen ârif, diyor ki: "Ey Rabbim, şüphesiz ki benim yaptığım iyilikler, senin bana ihsanıdır ve yaptığım fenâlıklar, senin kazândandır. Eğer ihsanın olmasaydı; kesinlikle ben, helak olup gidenlerden olurdum." Yani nefiste fenâlıklar ve şerleri emretmek istidadı denilen kanun vardır. Ey Rabbim, eğer ihsanıyla onu bozmasaydın o istidad beni helak ederdi."⁵⁹

⁵⁹ A.g.e., s. 308.

İKİNCİ MEBHAS:

İkinci Mebhas, ehl-i ilme mahsûs, ince bir tedkîk-i ildir.⁶⁰

Eğer desen: Kader ile cüz'-i ihtiyârî, nasıl tevîk edilebilir?

İkinci Mebhas: Kader mes'elesinde söz söyleyebilen âlimlere ait ince ilmî bir araştırmadır. Eğer desen kader, her şeyi ölçüler dâhilinde yazmış belirtmiştir. Sen ona göre yaşıyorsun. Cüz'î ihtiyârî ise insana verilen özgür bir irâdedir. İstedğini tercih edebilirsin diyor. Kaderin olduğu yerde hür bir irâdeden, irâdenin olduğu yerde kaderden bahsetmek mümkün müdür? Bunlar zıt iki mes'eleymiş gibi görünüyor, birbiriyle nasıl uyum sağlar?

Elcevap: Yedi vecih ile Birincisi: Elbette kâinâtın intizâm ve mîzân lisânıyla hikmet ve adâletine şehâdet ettiği bir Âdil-i Hakîm, insan için medâr-ı sevâb ve ikâb olacak, mâhiyeti meçhûl bir cüz'-i ihtiyârî vermiştir. O Âdil-i Hakîm'in çok hikmetini bilmediğimiz gibi, şu cüz'-i ihtiyârînin kaderle nasıl tevîk edildiğini bilmediğimiz, olmamasına delâlet etmez.

Elcevap: Kader ile cüz'-i ihtiyârînin zıt olmaları şöyle dursun, belki onlar yedi cihetle birbiriyle uyum sağlar.

Birincisi: Bütün kâinat ve içindeki varlıkların ölçülü ve düzenli olması, onları o özelliklerle yaratan Âdil ve Hakîm bir zatın varlığına şahitlik ediyor. Zira bütün varlıkların vücutlarının intizamlı olması ve üzerlerinde görülen

⁶⁰ Hâşiye: Bu İkinci Mebhas, en derin ve en müşkil bir sırr-ı kader mes'elesidir. Bütün ulemâ-yı muhakkikince en ehemmiyetli ve münâzaralı bir mes'ele-i akaid-i kelâmiye-dir. Risâle-i Nûr tam halletmiştir. Yani bu ikinci bahis, en derin ve en müşkil olan Kaderin hikmetini ve ne olduğunu açıklayan bir meseledir. Ayrıca; bütün araştırmacı âlimlere göre, en ehemmiyetli ve münazaralı olan kelama ait akâid ilminin bir meselesidir. Risâle-i Nur tam halletmiştir.

hikmetler ve faydeler, Hakîm isminden geldiği gibi o varlıkların vücutlarının ölçülü ve tartılı olması da Âdil isminden geliyor. Elbette O zat, adalet ve hikmetinin gereği olarak insan için sevap ve cezaya sebep olacak, varlığını bildiğimiz fakat ne olduğunu bilmediğimiz bir cüz'-i ihtiyârî vermiştir. O adalet ve hikmet sahibinin çok hikmetlerini bilmediğimiz gibi şu cüz'-i ihtiyârînin kaderle nasıl uyum sağladığını da bilmiyoruz. Onu bilmememiz onların birbiriyle uyum sağlamadığını göstermez. Bu noktadaki eksiklik bize aittir.

İkincisi: Bizzarûre herkes kendisinde bir ihtiyâr hissederek. Ve o ihtiyârın vücûdunu vicdânen bilir. Mevcûdâtın mâhiyetini bilmek ayrıdır, vücûdunu bilmek ayrıdır. Çok şeyler var, vücûdu bizce bedîhî olduğu hâlde, mâhiyeti bizce meçhuldür. İşte şu cüz'-i ihtiyârî de öyleler sırasına girebilir. Her şey, ma'lûmâtımıza münhasır değildir. Adem-i ilmimiz, onun ademine delâlet etmez.

İkincisi: İnsanın cüz'-i ihtiyârîsi nazârî denilen fikir yorarak varlığı bilinen bir mes'ele değildir. Belki varlığı zarurî olan vicdâniyat denilen ilim kısmındandır. Zaten risâlenin başında da cüz'-i ihtiyârî vicdânîdir denilmişti. Zira **zarurî olarak** herkes kendisinde bir ihtiyârının var olduğunu hissederek ve o ihtiyârının varlığını **vicdâniyla bilir**. Bir şeyin varlığını bilmek ayrıdır, onun ne olduğunu bilmek de ayrıdır. Hayat, ruh, yerçekimi kuvveti ve akıl gibi çok şeyler var, onların varlığı, bize göre bedîhî ve açık olduğu hâlde, ne olduklarını tam bilemiyoruz. Demek, her şey bildiklerimizden ibaret değildir. İşte bize verilen irâde de saydığımız varlıklar gibidir. Varlığını bildiğimiz hâlde mâhiyetini bilemeyiz. **Öyleyse o cüz'-i ihtiyârînin ne olduğunu bilmememiz onun olmadığına delil olmaz.**

Üçüncüsü: Cüz'-i ihtiyârî, kadere münâfî değildir; belki kader, ihtiyârî te'yîd eder. Çünkü kader, ilm-i îlâhî'nin bir nev'idir. İlm-i îlâhî, ihtiyârımıza taalluk etmiş. Öyle ise, ihtiyârî te'yîd ediyor, iptâl etmiyor.

Üçüncüsü: Cüz'-i ihtiyârî ile kader arasında bir uyumsuzluk yoktur. Belki kader ihtiyârımızı teyit edip kuvvetlendiriyor. Çünkü bizi alakadar eden kader, Cenâb-ı Hakk'ın ilminin bir çeşididir. O'nun ilmi ise ihtiyârımıza bakar. Yani varlıkların yapacaklarını bilir. Ona göre yazmıştır. Zira insanın fiilleri üzerinde ilmin yaptırım gibi hiçbir tesiri yoktur. İlim yapmaz, sadece bilir. Yani biz ne isteyeceksek ve ne yapacaksak Cenâb-ı Hak onu öyle bilir öyle yazmıştır. Yoksa kader, bizim hakkımızda bir şeyler yazdığı için bizim de ona uymak mecburiyetinde olduğumuzu düşünmemiz yanlıştır. Öyle ise kader ihtiyârımızı güçlendiriyor, iptal etmiyor.

Dördüncüsü: Kader, ilim nev'indendir. İlim, ma'lûma tâbî'dir. Yani nasıl olacak, öyle taalluk eder. Yoksa ma'lûm, ilme tâbî değildir. Yani ilim desâtîri, ma'lûmu hâricî vüçûd noktasında idare etmek için esas değil. Çünkü ma'lûmun zâtı ve vüçûd-u hâricîsi, irâdeye bakar ve kudrete istinad eder.

Dördüncüsü: Kader, Cenâb-ı Hakk'ın varlıklar hakkında yazmış olduğu bir çeşit ilimdir. İlim ise bilinen varlığa göredir. Yani İmam Eş'arî'nin de dediği gibi insan gelecekte, irâde ve gücüyle neyi nasıl yapacaksa Cenâb-ı Hak onu öyle bilir ve öyle yazmıştır. Yoksa bilinen bir şey ilme tâbî olup da ona göre vücuda geliyor değildir. Yani Cenâb-ı Hakk'ın insanların kaderi denilen bildiği düsturlar ve ölçüler, birer kalıp olarak irâdelerini etki altına alıp onları idare eden birer esas değildir. Çünkü yapılacak işin zâtî ve maddî vücudu, insan irâdesinin tercihinine bakar ve o işi yapmaya sebep olan kudretine dayanır.

Meselâ: İşleyeceğimiz bir günâhı irâdemizle tercih ederiz. **Sebeup olarak** da cüz'î kudretimizi kullanırız. Bu isteğimize binâen Cenâb-ı Hak **kudreti-**

le onu bizim için yaratır ve sonsuz ilmiyle de o yaptığımızı her cihetiyle bilir. O bildiği için yapmadık. O'nun günâh işleyeceğimizi bilmesi günâh işlememizi **zorunlu kılmıyor**. Bizim işleyeceğimizi bilmiş ve yazmış.

Meselâ: Bazen günleri karıştırdığımız için yanlış olarak perşembeyi cuma biliyoruz. Yanlış bildiğimiz gibi perşembe, cumaya dönüşmüyor. Belki perşembe olarak gerçekleşiyor.

Demek ilmin bir şeyi yapmada tesiri yok. İlim yalnızca bilir. Ancak Cenâb-ı Hak, isteyeceğimize ve yapacağımıza binâen o günâhı önceden bilmiş ve yazmıştır.

‘İlim, mâluma tâbidir’ yani bilginin bilenene göre gerçekleşmesini iki misal ile açıklayalım. Birincisi: Sen bir ev sahibi olmak istesen **ya önceden görüp beğendiğin** bir ev gibi vehahut **kendi ihtiyaçlarına** göre bir ev yapmayı düşünürsün. Ve o **hayal ettiğin eve göre bir proje** hâzırlarsın. İşte burada **ilim olan proje, mâluma tâbidir**. Yani o proje, mâlum denilen **daha önceden** görüp beğendiğin veya hayal ettiğin aklındaki eve göredir. Ondandır. Ondan sonra o ev düşündüğün gibi yapılsın diye o projeyi bir ustaya verirsin. Usta da o **projeye baka baka** o evi yapar.

İkincisi; Senelik takvimi hâzırlayan bir zât, tecrübeleriyle astronomi gibi, takvimle alakalı bütün bilgileriyle sene daha gelmeden senenin haritası ve tarihçe-i hayatı sayılabilen takvimi hâzırlar. Ve senenin kaç ay, kaç hafta, kaç gün olduğunu, bayram ve tatil günlerini, mübarek gün ve geceleri, her günkü beş vakit namazın saatlerini ve daha o seneye ait pek çok hususları o takvime kaydedip yazar. Ve daha sene gelmeden o takvimi her tarafa yayar, gönderir.

Evet, biz bu takvimi elimize alıp seneyi takip ettiğimizde, göreceğiz ki o takvimin gösterdiği bilgiler dâhilinde sene gerçekleşiyor. Acaba “Sene, o

takvimdeki yazılara binâen bu şekilde gerçekleşti” dememiz doğru olabilir mi? Elbette olamaz. Çünkü ilim olan takvim, senenin o şekilde gerçekleşeceğine binâen hâzırlanmıştır. Takvimin hâzırlanmaması veyahut o takvimin yırtılıp atılması senenin üzerinde bir etkisi olmayacaktır. Bundan da anlaşılıyor ki; mâlum olan sene, ilim olan takvime tâbi değildir. Belki takvim sene-ye göredir. Zirâ ilim sadece bilir; bildiklerinin üzerine bir tesiri yoktur. Ancak, bir iş nasıl olacaksa öyle bilir.

Aynen öyle de kâinat ve kâinatın içindeki her bir varlığın da yaratılışından tâ ölümüne kadar tarihçe-i hayatları hükmünde bir kader takvimi vardır. Hatta her bir insanın da doğumundan tâ ölümüne kadar ne yapacaksa ve nasıl yaşayacaksa kader-i İlâhî, bir takvim hâlinde onu bilmiş ve yazmıştır. Cenâb-ı Hak o yapacaklarımızı bildiği ve yazdığı için onları biz yapmıyoruz; belki irâdemizle isteyip gücümüzle de yapacağımız için onları Allah bilmiş ve yazmıştır.

Demek insanlar kaderin esiri değildirler. Zira kader, yapmak istediklerimizi projelendirmek suretiyle bize yardımcı olur, irâdemize kuvvet verir, yoksa bir engel teşkil etmez.

Evet, irâdenin özelliği, yapılacak bir işi tercih etmektir. Kudret sıfatının özelliği ise işi yapmaktır. İlim sıfatının özelliği ise irâdenin tercih edeceğini ve kudretin de yapacağını aynen bilmesi ve yazmasıdır.

Hem ezel, mâzî silsilesinin bir ucu değil ki, eşyânın vücûdunda esas tutulup ona göre bir mecbûriyet tasavvur edilsin. Belki ezel, mâzî ve hâl ve istikbâlî birden tutar, yüksekten bakar bir ayna-misâldir. Öyle ise, dâire-i mümkinât içinde uzanıp giden zamanın mâzî tarafında bir uç tahayyül edip, ona ezel deyip, o ezel ilmîne, eşyânın tertîb ile girdiğini ve kendisini onun hâricinde tevehhüm etmesi ve ona göre muhâkeme etmek, hakikat değildir.

Bu îzâh, Dördüncü Vech'in, kader ve cüz'î irâdenin uyum içinde olduklarını gösteren ikinci bir örnekle açıklanmasıdır. Zira ezel geçmiş zamanın **bir ucu değildir** ki, o **geçmiş zamanda** kaderde, **ne yazıldıysa** sonradan yaratılan o varlıkların üzerine, o yazı zorlayıcı bir etki olarak esas tutulsun. Ve her şeyin o kaderin kurallarına uymak mecburiyetinde olduğu kabul edilsin. Eğer öyle olmuş olsaydı insanın irâdesi devre dışı kalmış olurdu. Ve hiçbir kıymet ifade etmemiş olurdu. Ezeli ilim ise hem geçmiş hem hâzir hem de gelecek **zamanların hepsini birden aynı anda** kuşatır. Yüksekten bakan bir ayna gibidir. Ezeli ilim için geçmiş, gelecek veya hâzir zaman fark etmez. Öyle ise mümkünat denilen varlıklar dairesinde uzanıp giden zamanın geçmiş tarafında bir uç olduğunu düşünüp ona ezel demek ve Cenâb-ı Hakk'ın o ezel ilminde her şeyin önceden yazılı olduğunu ve her şeyin o ölçülere göre yaratılıp sırasıyla o kader denilen geçmiş zaman dairesine girdiğini kabul etmek yanlıştır. Bu şekilde **kaderin, ezelde yani önceden yazılmış bir senaryo olduğunu ve varlıkların da o senaryoya göre zamanı geldikçe hareket etmek zorunda kaldığını düşünmek yanlıştır**. Ve hayatta olan bir insanın, ölüp de geçmişe intikal etmediği için kendisini o kaderin dışında olduğunu düşünmesi ve ona göre hüküm vermesi, yani Cenâb-ı Hak, 'kaderimi nasıl yazdı ise ben ona uymak mecburiyetindeyim' demesi yanlıştır ve hakikat değildir.

Evet, kaderi geçmiş zamanın bir ucu olduğunu kabul ederek hâzir ve gelecek zamanı o kaderin dışında olduğunu düşünmek ve her şeyin o kaderin planına göre geçmiş zamana sırasıyla geçtiğine inanmak yanlıştır.

Şu sırrın keşfi için şu misâle bak: Senin elinde bir ayna bulunsa, sağ tarafındaki mesâfe mâzî, sol tarafındaki mesâfe müstakbel farz edilse, o ayna yalnız mukabilini tutar. Sonra o iki tarafı bir tertîb ile tutar, çoğunu tutamaz. O ayna ne kadar aşağı ise, o kadar az görür. Fakat o ayna ile yükseğe çıkıldıkça, o aynanın mukabil dâiresi genişlenir. Gittikçe, bütün o iki taraf

mesâfeyi birden bir anda tutar. İşte şu ayna şu vaz'iyette, onun irtisamındaki o mesâfelerde cereyân eden hâlâta, birbirine mukaddem, muahhar, muvâfık, muhâlif denilmez.

İlm-i İlâhinin; geçmiş, gelecek ve hâzır zamanı kuşatmasının anlaşılması için şu misâle bak: Senin elinde bir ayna bulunsa, sağ tarafındaki mesâfe geçmiş zaman, sol tarafındaki mesâfe ise gelecek zaman farz edilse, o ayna yalnız karşısında bulunanı görür. Sonra o ayna ile yukarıya çıkıldıkça o iki tarafı bir tertîb ve sıra ile görür, yine de çoğunu görüp içine alamaz. O ayna ne kadar aşağı ise, o kadar az görür. Ne kadar da yukarıya çıkarılsa o aynanın karşısındaki alan genişler. Gitgide, o ayna yükseldikçe bütün o iki taraf olan geçmiş ve gelecek mesâfeyi birden bir anda görür ve gösterir. İşte şu aynanın karşısında bulunan durumlar ve o mesafelerde olup bitenler, kendi aralarında biri diğerinin önünde veya gerisinde veya aynı yönde veya ters yöne gittikleri hâlde bu durumlar ayna için geçerli değildir, aynanın sağındadır, solundadır veya yukarisındadır aşağısındadır denilmez.

Zira o görüntüler kendi aralarında **tek bir manzara olarak bir anda, beraber aynı şekilde o aynanın içinde görünür**, kendi aralarında biri önde biri arkada, biri sağda biri solda olması ayna için geçerli değildir. Aynen öyle de Cenâb-ı Hak, zamandan münezzeh olduğu için insanların yaptıkları ve yaşadıkları O'nun için aynı anda hâzır olarak gerçekleşir. Her şeyin başından geçeni, geçmişiyile, geleceğiyle hâl-i hâzır zamanıyla kade-rinde yazılmıştır gibi ifadeler bizim için geçerlidir. Cenâb-ı Hak için geçerli değildir.

İşte kader, ilm-i ezeli'den olduğu için, ilm-i ezeli hadîsin ta'bîriyle "Manzar-ı a'lâdan, ezelden ebede kadar her şeyi, olmuş ve olacağı, birden tutar ve ihâta eder bir makam-ı a'lâdadır." Biz ve muhâkemâtımız onun hâricinde olamayız ki, mâzî mesâfesinde bir ayna tarzında olsun.

Kader, Cenâb-ı Hakk'ın başlangıcı ve sonu olmayan ilmindendir. Allah'ın başlangıçsız ve sonsuz olan ilmi ise hadis-i şerifte tarif edildiği gibi âdetâ yüksek yerden bakar. Ezelden ebede kadar olmuş ve olacak **her şeyi bir anda tutan ve kuşatan yüksek** bir makamdadır.

أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ كَانَ يَقُولُ فِي قُتُوبِ الْوَيْثِ: اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَرَى وَلَا تَرَى , وَأَنْتَ بِالنَّظَرِ الْأَعْلَى , وَإِنَّ إِلَيْكَ الرَّجْعَى , وَإِنَّ لَكَ الْآخِرَةَ وَالْأُولَى , اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ نَذِلَّ وَنُخْزَى.

Hz. Ali, oğlu Hz. Hüseyin (r. anhüma) vitir namazının kunut duasında şöyle dua ederdi: Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki, sen görürsün fakat görünmezsin. Sen yüce manzaradasın (yani geçmiş, gelecek tüm zamanlarda olan her şeyi, aynı anda görür ve bilirsin) hiç şüphe yok ki, dönüş ancak sanadır. Ve şüphesiz dünya ve âhiret senindir. Ey Rabbim! Zillete düşmekten ve rezil olmaktan sana sığınırız. (Mevkuf bir hadistir.)⁶¹

Biz ve düşündüklerimiz ise **her şeyi kuşatan o kaderin içindeyiz**; yoksa geçmiş zamanda bulunan ve geleceği görmeyen bir ayna gibi düşünmek yanlış olur.

Şu da bilinmelidir ki; Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının varlıklara bazısı bazısından önce veya sonra taalluk ediyor gibi tâbirler bize nispetendir, i'tibârîdir, **onların tecellilerini anlamamız içindir**. Yoksa Cenâb-ı Hakk'a nispeten **geçmiş ve gelecek diye bir zaman** mefhumu yoktur. Çünkü ezeli olan ilmi; ezelden ebede kadar **her şeyi aynı anda bilir**. Geçmiş ve gelecek zamanlar dahi, ilm-i ezeliye nisbeten **hâzırdır**. Cenâb-ı Hakk'a nispeten isim ve sıfatların eşyaya taalluku bir andadır ve **beraberdır**. Ancak anlamamız için bize göre açıklama yapılınca varlıklara; önce hikmet, sonra irâde ve kudret, daha sonra ilim taalluk eder denilmiştir. Öyleyse ilim, irâdenin

⁶¹ Ahmed Aynî, Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahihi'l-Buhari, C 7, s. 29. (1003/47 nolu hadis in şerhinde); İbn Şeybe, El-Musannef, C 6, s. 90, Hadis No: 29697.

tercihini ve kudretin yapacağını bildiği gibi irâdenin tercih etmediğini ve kudretin yapmayacağını da bilir.

Meselâ: Kurân hatmi okuyan bir kasetin okunmuş kısmı, dinleyenler için geçmiştir. Okunmamış kısmı da daha gelmemiştir, dinlenilmekte olan kısmı ise hâzırdır. **Fakat kaset açısından bakıldığında okunan o Kurân-ı Kerîm'in hepsi kaset için bir arada aynı zamanda hâzırdır, geçmiş veya gelecek zamana göre ayrılması düşünülemez.** Ancak dinleyen için geçmiş veya gelecek zaman düşünülebilir.

Öyle de **insanlara göre** geçmiş zaman ve içinde bulunan her şey olup bitmiştir, gelecek zaman ve içindekiler ise daha gerçekleşmemiştir. Hâl-i hâzırda yaşanan an ise hâzır zamandır. Fakat Cenâb-ı Hak zaman ve mekâna bağlı olmayıp onlardan **münezzeh olduğu için**, O'na ve ilminden olan kadere nispeten geçmiş zaman ve içindeki her şey; gelecek zaman ve içindeki varlıkların hepsi, **beraber ve aynı anda hâzırdır.** Demek geçmiş ve gelecek zaman tâbiri zamandan münezzeh olan Cenâb-ı Hak için geçerli değil **ancak bizim için geçerlidir.**

Cenâb-ı Hakk'ın ezelfi ilmine nispeten her şeyin hâzır olduğunu daha iyi anlamak için ikinci bir örnek verelim.

Meselâ: Bir film şeridine bakıp seyrederken ancak onun ekrana çıkan kısmını görebiliyoruz. Filmin geçmiş veya gelecek olan sahnelerini göremiyoruz. Çünkü biz ekrana bağlıyız. Ancak ekrana çıkanı seyredebiliriz. Fakat o sahnelerin hepsi film şeridi içinde bir arada aynı anda hâzırdır. Hem de o filmi hâzırlayan, filmin **bütün sahnelerini bir arada bildiğinden** ona ve filme nispeten filmin sahneleri için; geçmiş, gelecek ve hâzır diye bir zaman dilimi düşünülemez.

Aynen öyle de kaderin film şeridi de ezelden ebede kadar ne olacaksa hepsini içine almıştır. Biz ancak ekran hükmünde olan şimdiki zamanda olup bitenleri görebiliyoruz. Geçmiş ve gelecek zamanlarda olanları görme ve hepsini bilme imkânına sahip değiliz. Fakat kader veya Cenâb-ı Hak için böyle bir şey düşünülemez. Çünkü Cenâb-ı Hak; isim ve sıfatlarıyla ezelden ebede kadar olmuş olacak **her şeyi bir anda** görür ve bilir. **Yani işler, nasıl olacaksa öyle bilmiş ve yazmıştır.**

Beşincisi: Kaderin, sebeble müsebbebe bir taalluku var. Yani şu müsebbeb, şu sebeble vukûa gelecek. Öyle ise, "Madem filan adamın ölmesi, filan vakitte mukadderdir. Cüz'-i ihtiyârıyla tüfenk atan adamın ne kabahati var? Atmasaydı yine ölecekti" denilmesin.

Suâl: Niçin denilmesin?

Elcevap: Çünkü kader, onun ölmesini onun tüfeğiyle ta'yîn etmiştir. Eğer onun tüfenk atmadığını farz etsen, o vakit kaderin adem-i taallukunu farz ediyorsun. O vakit ölmesini ne ile hükmedeceksin? Cebrî gibi sebebe ayrı, müsebbebe ayrı bir kader tasavvur etsen veyahud Mutezile gibi kaderi inkâr etsen, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâati bırakıp fırka-i dâlleye gidersin. Öyle ise, biz ehl-i hak deriz ki: "Tüfenk atmasaydı, ölmesi bizce meçhûldür." Cebrî der: "Atmasaydı yine ölecekti." Mutezile der: "Atmasaydı ölmeyecekti."

Beşincisi: Cenâb-ı Hakk'ın yazdığı kader, etki denilen işi yapan sebeple, tepki olarak ortaya çıkan işe sonuca, yani müsebbebe birden beraber taalluk edip yazar. Öyle ise madem öldürülen bir adamın ölmesi o vakitte yazılı olarak kaderde belirtilmiştir. Cüz'-i ihtiyârî ile tüfekle ateş eden adamın ne kabahati var? Atmasaydı yine o adam aynı vakitte ölecekti denilmesin.

Sual: Niçin denilmesin?

Elcevap: Çünkü kader ölen adamın ölmesini '**ateş eden adamın tüfeğiyle' tayin edip** belirtmiştir. Eğer vuranın ateş etmediğini farz etsen o vakit sadece adamın ateş etmediğini farz etmiş oluyorsun belki kaderin bu işi bu hadiseyi yazmadığını farz etmiş oluyorsun, çünkü kaderin **yazması ile tüfeğin ateş etmesi birbirinden ayrılmaz** bir bütündür. O vakit tüfekte ateş edilmediğini düşünsen o ölenin ölmesini ne ile hükmedeceksin ve o ölümü hangi sebeple açıklayacaksın. Eğer batıl olan cebri mezhebi gibi iş yapan sebebe ayrı, yapılan iş denilen müsebebbe ayrı bir kader düşünsen veyahut batıl olan Mutezile mezhebi gibi kaderi inkâr etsen hak olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat bırakıp sapık olan o fırkalara girersin. Öyle ise bu hususta biz ehli hak deriz ki; "eğer vuran adam ateş etmeseydi vurulanın ölüp ölmeyeceği bizce meçhuldür bilinmez" Akla uygun olan da budur. Cebriye mezhebi yanlış olarak der: 'ateş etmeseydi yine o adam ölecekti'. Mutezile mezhebi hatalı olarak der: 'tüfek sahibi ateş etmeseydi, o adam ölmeyecekti.'

Altıncısı: (Hâşiye)⁶² Cüz'-i ihtiyârînin üssü'l-esası olan meyelân, Mâtürîdî'ce bir emr-i i'tibârîdir, abde verilebilir. Fakat Eş'arî, ona mevcûd nazarıyla baktığı için abde vermemiştir. Fakat o meyelândaki tasarruf, Eş'ariye'ce bir emr-i i'tibârîdir. Öyle ise o meyelân, o tasarruf bir emr-i nisbîdir. Muhakkak bir vücûd-u hâricîsi yoktur. Emr-i i'tibârî ise, illet-i tâmmeye istemez ki, illet-i tâmmenin vücûdu için lüzûm ve zarûret ve vücûb ortaya girip ihtiyârî ref' etsin. Belki o emr-i i'tibârînin illeti, bir rüchâniyet derecesinde bir vaz'iyet olsa, o emr-i i'tibârî sübût bulabilir. Öyle ise, o anda onu terk edebilir. Kur'ân ona o anda diyebilir ki: "Şu şerdir, yapma!"

Altıncısı: İnsana verilen özgür irâdenin aslı, esası, temeli meyelândır. Yani istediğine meyledip onu arzulamaktır. İmam Matürîdî'ye göre bu meyelân

⁶² **Hâşiye:** Gâyet müdakkik âlimlere mahsûs bir hakîkattir.

i'tibârî bir iştir, ilmen var ama **maddî bir vücudu** olmadığı için kula verilmiştir.

İmam Eş'arî ise o meyelânın ilmî ve i'tibârî olduğunu kabul etmediğinden belki, haricî ve maddî vücudu var nazarıyla baktığı için onu kula vermemiştir. Ancak meyelândaki tasarrufun maddî ve haricî bir vücudu bulunmadığı için kula vermiştir. Yani o meyili yönlendirmek, işlemek veya işlememek kula aittir. Öyle ise İmam Maturudî'ye göre o meyalan ve İmam Eş'arî'ye göre o meyalandaki tasarruf, işi yapana nispet edilen i'tibârî ve ilmî birer varlıktır.

O tasarruf veya meyl denilen insanın irâdesi ise **illet-i tâmmeyi gerektirmiyor**. Yani Cenâb-ı Hakk'ın irâde etmesiyle beraber maddi şartların oluşmasından ibaret olan tam bir sebep istemiyor. Eğer insandaki irâde illet-i tâmme dediğimiz bütün şartların oluşması denilen tam sebebi istemiş olsaydı o sebep meydana gelince insanın ihtiyârı ortadan kalkarak o işin gerçekleşmesi lüzumlu zaruri ve farz hâline gelirdi.

İlmî ve i'tibârî bir varlık olan o cüz'-i ihtiyârî denilen insandaki meyl veya tasarrufun oluşmasının sebebi, onu tercih etmemizi gerektiren bir ortamın bulunmasıdır. Meselâ: Bir adam, yanlış bir harekette bulunuyor. Onun bu davranışı sende, onu azarlamak meylinin meydana gelmesine sebep olur. Veya bir yerden geçerken kötü bir ortamın bulunmasından dolayı sende harama girmek meyli oluşur, sen o meylini gerçekleştirmek mecburiyetinde olmadığın için Kurân, o anda sana diyebilir ki; başkasına kötü muâmele etmek veya harama girmek fenâdır yapma, eğer sen Kurân'ın emrine uyup o yanlışları terk edersen mesuliyetten kurtulursun. Yaparsan mesul olursun. Zira bu meyl veya irâden için illet-i tâmme diye tâbir edilen ve onu gerektiren tam ve maddî bir sebep yoktur. İşte dünya hayatındaki imtihanın esası bundan ibarettir ve bu şekilde gerçekleşir.

İllet-i tâmmе olmadan emr-i itibârî denilen meyl veya meyldeki tasarruf, onu gerektiren **ortamın oluşmasıyla** bu şekilde gerçekleşirken maddî bir işin gerçekleşmesinde ise illet-i tâmmе lazımdır. Yani o işin meydana gelmesi için gereken **bütün şartların gerçekleşmesi gerekir**.

Meselâ: Bir mermi, ancak patlamasını gerektiren illet-i tâmmе denilen bütün şartların oluşması ile gerçekleşebilir. Bu şartlar oluşup tetik çekildikten sonra mermi için işten vazgeçme irâdesi kalmaz. İstese de istemese de patlar.

Cüz'î irâdenin bir neticenin yaratılmasında hiçbir tesiri yoktur. Onun vazîfesi ise insanı sorumlu hâle getirmektir. Nasıl ki elektirik düğmesi iki kabloyu **buluşturmakla lambanın** yanmasına vesile olur fakat **hakikat noktasında lambayı ısıtan elektiriktir** öyle de insan irâdesinin **yaptığı vazife**, insanın yapacağı işler ile Allah'ın kudreti arasındaki **irtibatı sağlamaktır**, o irâdenin **yaratmak noktasında** herhangi bir **tesiri yoktur**. Vasita olmaktan öteye geçmez. O işleri yaratan ise Cenâb-ı Hak'tır. Demek doğrudan doğruya her şeyi yaratan kudret-i İlâhiyedir.

Hulâsa: Her iki imâmın da ittifak ettikleri nokta, cüz'î irâde ister meylân, isterse meylândaki tasarruf kabul edilsin, bunların gerçekten gözle görülür elle tutulur haricî ve maddî bir vücutlarının bulunmamasıdır, buna binâen onları insana vermeyi kabul etmişlerdir.

Evet, eğer abd, hâlik-ı ef'âlî bulunsa idi ve îcâda iktidarı olsa idi, o vakit ihtiyârı ref' olurdu.

Çünkü ilm-i usûl-ü hikmette مَا لَمْ يَجِبْ لَمْ يُوْجَدْ kaidesinde mukarrerdir ki, bir şey vâcib olmazsa, vücûda gelmez. Yani illet-i tâmmе bulunacak, sonra vücûda gelebilir. İllet-i tâmmе ise, ma'lûlû bizzarûre ve bilvücûb iktizâ ediyor. O vakit ihtiyâr kalmaz.

Evet, Cenâb-ı Hak yaratma gücüne sahiptir ve O'nun istemesi illet-i tâmmе olduğundan bir şeyi istediği zaman o iş hemen olur. Eğer Mutezile'nin dediği gibi insan da yaptıklarının yaratıcısı olsaydı ve bir şeyi yaratıp meydana getirmeye gücü olsaydı, o vakit irâdesiyle bir **iş yapmak istemesi**, illet-i tâmmе denilen neticeyi gerektiren tam bir sebep olurdu. O zaman insan bir şey yapmak isteyip **ona meylettiğinde ister istemez o işi yapardı**, ondan bir daha vazgeçmesi mümkün olmazdı. Hâlbuki insanın isteyip de yapmadığı veya yapamadığı çok şeyler vardır. Eğer insan fiilinin **halıkı olsaydı**. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi tetiğin çekilmesi ile merminin patlamaktan başka bir seçeneğinin kalmaması gibi insan da irâdesi ile bir şey yapmak istediğinde o iş hemen olurdu o isteğinden geri dönüş olmazdı. O vakit ihtiyâr kalkardı.

Zira hikmet ilminin usulüne göre kesin olarak kabul edilen bir kural vardır ki; o da bir şeyin var olması, zarurî olmadıkça o varlık meydana gelmez. Yani bir varlığın var olmasını gerektiren tam bir maddî sebep bulunacak, ondan sonra o varlık vücuda gelebilir. Evet, illet-i tâmmе denilen maddî sebep ise **mâlul denilen neticeyi** zarurî olarak iktiza edip gerektiriyor. Fakat insan, tam bir sebep olarak yaptıklarının yaratıcısı olmadığından istediği bir şeyi gerçekleştirmek mecburiyetinde değildir. İsterse yapmak istediğini gerçekleştirir, istemezse ondan vazgeçer.

Eğer desen: Tercîh-i bilâ müreccih muhâldir. Hâlbuki o emr-i i'tibârî dediğimiz kesb-i insanî, bazen yapmak ve bazen yapmamaktadır. Eğer mûcib bir müreccih bulunmazsa, tercih-i bilâ müreccih lâzım gelir. Şu ise, usûl-ü kelâmîyenin en mühim bir esasını hedmeder?

Elcevap: Tereccüh-ü bilâ müreccih muhâldir. Yani müreccihsiz, sebebsiz rüchâniyet muhâldir. Yoksa tercih-i bilâ müreccih câizdir ve vâki'dir. İrâde bir sıfattır. Onun şe'ni, böyle bir işi görmektir.

Şimdi gelecek olan soruyu soran zât “tercih-i bila müreccih” yani aynı özelliklere sahip, eşit iki varlık arasında, **birbirine üstün bir sıfat olmadan** birinin diğerine **tercih edilmeyeceğini düşündüğünden yanlış** olarak bu soruyu soruyor. Hâlbuki günlük yaşantımız bu düşüncenin bu sorunun yanlış olduğunu gösteriyor. Çünkü günlük yaşantımızda **eşit olanları değil belki eksik olanları dahi** tercih ediyoruz. Onun için Bediüzzaman Hazretleri, öncelikle o şahsın yanlış sorunun mahiyetini anlatıyor, sonra da **o suali düzelterek cevap veriyor**. Bu sorunun asıl kaynağı ise yukarıda bahsedilen, insanın irâdesini kullanmasıyla ilgilidir.

Soru şudur: **Eğer desen:** Tercih-i bilâ müreccih muhâldir. Yani iki eşit özelliğe sahip kaleminden birini tercih etmek olmaz, muhâldir. Eğer bu durumda biri diğerine tercih edilirse yanlış olmuyor mu? Hâlbuki ilmî bir varlık olan o emr-i itibârî dediğimiz insanın kesbi veya meyli, aynı işi bazen yapmak bazen de yapmamaktadır. Örneğin; birisi, bir gün sabah namazına beşte kalkar, ertesi gün hiçbir şey değişmediği hâlde beş buçukta kalkar. Eğer beşte kalkmayı gerektiren tercih edici bir sebep olsaydı ertesi gün de beşte kalkması gerekirdi hâlbuki beş buçukta kalkıyor, demek beşte veya beş buçukta illa kalkmasını gerektiren tercih edici bir sebep yoktur. Yine de tercih ediyor. İnsana tercih ettirici herhangi bir sebep bulunmadan sabah saatin beşini veya beş buçuğunu tercih etmesi kalam ilminin en mühim bir esasını yıkmış olur. Bu nasıl olur?

Elcevap: Öncelikle, kalam ilminde muhâl olan mes’ele; “tereccüh-i bila müreccihtir.” Yani aynı özelliklere sahip iki varlıktan birinin üstünlüğünü gerektirecek hiçbir sebep ve özellik **bulunmadığı hâlde** diğerinden **daha üstündür iddiasında** bulunup kabul etmektir.

Meselâ: **Aynı özellikleri bulunan iki kaleminden birisi diğerinden üstün olamaz.** Fakat insan aynı özelliklere sahip o iki kalem arasında

hiçbir üstünlük **bulunmadığı hâlde** birisini hatta daha eksik olanını **tercih edebilir** zaten insanın günlük hayatında irâdesiyle her an yaptığı da budur. İnsandaki irâde bir özellik bir sıfattır onun şe'ni ve vazîfesi bu işi görmektir.

Evet, irâdenin işi tercih etmektir. Sunulan seçenekler arasında seçeneklerin birbirinden üstünlüğü olsun veya olmasın irâde tercihte bulunur. "Kelam ilminde 'tercih-i bila müreccih'mes'elesinin üç manası vardır.

Birincisi: Müreccih; tercih eden, etkileyen, **işi yapan** fâil manasında, kabul etmektir. Kelam ilminde bu mana ile "tercih-i bila müreccih" olmaz, yani; tercih eden olmadan bir şey kendiliğinden tercih edilip seçilmez. Zira fâilsiz bir filin, ustasız bir eserin, kâtipsiz bir harfin vücut bulması imkânsızdır, yani bir varlığın var olması veya yoklukta kalması eşittir. Eğer onun varlığını yokluğuna tercih eden olmazsa o varlık meydana gelmez. Zira etkisiz tepkinin olması mümkün değildir.

İkincisi: Müreccih; bir varlığın **üstünlüğünü gerektiren sebep** ve özellik manasında kullanılır. Bu mana ile "tereccüh-i bila müreccih muhâldir" yani eşit özelliklere sahip olan iki varlıktan birinin diğerinden üstün olması imkânsızdır. Öylese onlardan birisi için **üstünlük iddiasında bulunmak da muhâldir**, iddia edilmez.

Üçüncüsü: Tercih-i bila müreccih; yani iki varlıktan birinin diğerinden **üstün olup olmadığına bakılmayarak** ikisinden birisini seçip almaktır. Bu tercihi yapan irâde sahibi; isterse pahalısını, iyisini, güzelini seçer; **isterse de** ucuzunu, kötüsünü, çirkin olanını tercih eder. İşte insandaki irâdenin vazîfesi ve özelliği böyle bir **işi yapmaktır**. Bu ise caizdir ve yapılandır."⁶³

⁶³ Hâdimî, Tarikat-ı Muhammediye Şerhi, C 2, s. 193.

Eğer desen: Madem katli halk eden Hakk'tır. Niçin bana katil denilir? Elcevap: Çünkü ilm-i sarf kaidesince ism-i fâil, bir emr-i nisbî olan masdardan müştaktır. Yoksa bir emr-i sâbit olan hâsıl-ı bilmasdardan inşikâk etmez. Masdar kesbimizdir, 'kâtil' ünvanını da biz alırız. Hâsıl-ı bilmasdar, Hakk'ın mahlûkudur. Mes'ûliyeti işmâm eden bir şey, hâsıl-ı bilmasdardan müştak kılınmaz.

Eğer desen; madem benim bir adamı vurmam neticesinde, onun ölmesini yaratan Cenâb-ı Hak'tır, niçin bana kâtil denilir. **Elcevap:** Bir misal ile şöyle îzâh edilebilir: Arapça'nın sarf ilmine yani bir kelimenin hangi kökten türediğini gösteren ilmin kurallarına göre;

'**Kâtil**' işi yapanı ifade eder. Bu kelime öznedir, fâildir. Öldüreni gösterir.

'**Katl**' ise yani "öldürmek" masdardır. Özne, fâil bu kelimedenden türetilir.

"**Mevt**" denilen ölüm ise kâtilin katlemesinin neticesidir. Bunu Allah yaratır. O'nun eseridir.

Görüldüğü üzere kâtil, katl kelimesinden türemektedir. Mevt kelimesinden türemez. Bundan dolayı "kâtil" kelimesinin türediği "katl" ise ancak o katli yapan özneye, fâile verilen bir iştir, başkasına mâl edilmez. Yoksa ism-i fâil denilen kâtil, masdar ile vücuda gelen **sabit bir iş** olan Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı ölümden türemez. Bundan dolayı insana kâtil denir de hâşâ Allah'a ölümü yarattığı için katil denmez.

Masdar olan 'katl' öldürmek kesbimizdir, **biz onu yapıyoruz**. Öyleyse ism-i fâil denilen 'kâtil' yani öldüren ismini de biz alırız. Masdar denilen 'katl' yani öldürmek' ile vücuda gelen 'mevt' denilen ölüm ise Hakk'ın **mahlûkudur, yarattığıdır**. Mesul olmayı gerektiren ism-i fâil olan kâtil, "mevt" denilen ölümden türemez. Netice olarak, ölümü yaratan Cenâb-ı Hakk'a kâtil denilmez ancak katli öldürmeyi yapan kim ise ona kâtil denilir.

Yedincisi: İrâde-i cüz'îye-i insaniye ve insanın cüz'-i ihtiyârîsi çendân zaîftir, bir emr-i i'tibâridir. Fakat Cenâb-ı Hakk ve Hakîm-i Mutlak, o zaîf cüz'î irâdeyi, irâde-i küllîyesinin taalukuna bir şart-ı âdî yapmıştır. Yani ma'nen der: "Ey abdim! İhtiyârınla hangi yolu istersen, seni o yolda götürürüm. Öyle ise, mes'ûliyet sana âittir!"

İnsana verilen bir parça özgür irâde ve insanın istediğini seçebilme ihtiyârı gerçi zayıftır ve maddî bir varlık olmayıp ilmî bir vücudu vardır fakat bütün işleri, hikmetli olan Cenâb-ı Hak; insanın o zayıf cüz'î irâdesini, kendi küllî irâdesinin bir işe taalluk edip gerçekleştirmesine **basit bir şart yapmıştır**. Yani manen der: "ey kulum senin önünde iyilik ve fenâlık olarak iki yol vardır. **İhtiyârınla hangi yolda gitmek istersen** seni o yolda götürürüm, eğer seçtiğin yolda bir sıkıntı olursa sen istediğin için o sıkıntının mesuliyeti ve **sorumluluğu sana aittir**.

Teşbîhte hata olmasın, sen bir iktidarsız çocuğu omzuna alsan, onu muhayyer bıraksan, "Nereye istersen seni oraya götüreceğim" desen, o çocuk yüksek bir dağı istese, sen de götürsen, çocuk üşüse veyahut düşse, elbette "Sen istedin" diyerek itâb edeceksin. Ve onun yüzüne bir tokat vuracaksın.

İşte Cenâb-ı Hakk, Ahkemü'l-Hâkimîn nihâyet zaafıta olan abdin irâdesini bir şart-ı âdî yapıp, irâde-i küllîyesi ona nazar eder.

Teşbîhte hata olmasın, sen zayıf ve aciz bir çocuğu omzuna alsan, "Dile benden ne dilersen. Bugün senin istediğini yapacağım. Ne istersen o olsun." diyerek tercih hakkında **onu serbest bıraksan** o çocuk yüksek bir dağı istese, sen de götürsen sonra çocuk üşüse veyahut düşse ve bundan seni sorumlu tutsa. Yani "Beni buraya getirmeseydin üşümez ve düşmezdim" dese ne kadar haksız olduğunu herkes anlar. Elbette "sen istedin" diyerek onu azarlayacaksın.

İşte, hâkimlerin hâkimi olan Cenâb-ı Hak, kendi geniş **küllî irâdesini**; nihâyetsiz zayıf olan **kulun irâdesine bağlamış** ve ona ait olan işlerde kulun **tercihine bakıp ona göre iş yapar**.

Cüz'-i ihtiyârîyinin yaptığı vazîfeyi daha iyi anlamak için şu misâle dikkat edelim: **Sekiz katlı ve yedi bodrumlu** gâyet mükemmel bir binayı düşünelim. Binanın **girişinde danışma yeri** ve asansör bulunuyor. Bina sahibi, misafirlerine olan şefkat ve merhametiyle görevliler tayin etmiş. O görevliler binaya girenlere, **nasıl hareket edeceklerini**, o binadan nasıl istifade etmeleri gerektiğini ve bina sahibinin misafirlerden **neler beklediğini anlatmaktadır**. Zaten bina sahibi muhterem misafirlerinin rahat etmeleri için binayı bu şekilde yapıp hâzır hâle getirmiştir. Ve aynı zamanda o görevliler, asansörün **nasıl kullanılması gerektiğini** ve asansörün **sağ tarafında bulunan** düğmelerin yukarı katlara çıkardığını, o katların ise Cennet hayatı gibi bir mutluluk vesilesi olduğunu söylerler Asansörün **so-lundaki düğmeler** ise, bodrum katlarına inmek içindir. O asansör insanları yukarı katlara çıkardığı gibi, bodruma inmek isteyenleri indirir, bodrumdan yukarıya çıkmaları gerekenleri de çıkarır. Görevliler, bodrum katlarının cehennem gibi sıkıntılı olduğunu ve bina sahibinin o katlara kimsenin **in-mesini istemediğini, illa inmek isteyen olursa** asansörün onları oraya indireceğini bildirirler.

Daha doğrusu, o asansör o binaya girenlere **istek ve arzuları doğrultusunda** hizmet eder.

Evet, binaya giren misafirlerden yukarı katın düğmesine basıp çıkanların kavuştukları güzellikler ve nimetler, bina sahibinin onlara bir ikramı ve ihsanıdır. Fakat **kendi** irâdeleriyle bodrum katlarının düğmelerine basıp oraya inenlerin çektikleri sıkıntı ve ıztırapların mesuliyeti ise, irâdelerini

kötüye kullanmalarından dolayı kendilerine aittir; hiçbir cihetle bina sahibini suçlamaya hakları yoktur.

Her ne kadar asansör sistemi, mühendisin projesi ile yapılmış ve elektrik gücü ile çalışsa da bu çalışmanın gerçekleşmesi için **basit bir şart olan düğmeye basmak gerekmektedir.**

Öyle de bu âlem, gâyet muhteşem İlâhî bir binadır. Yukarıya çıkan Cennetin sekiz tabakası vardır. Bodrum olarak aşağıya inen Cehennemin ise yedi tabakası vardır. Dünya ise bu binaya giriş dairesidir. Görevliler ise, bütün peygamberler ve âlimlerdir. Dünyaya gelen herkese bu âlem binasını anlatırlar. Bu âlem binasını bu kadar mükemmel ve hikmetli olarak yaratan Allah'ı, bütün eserleriyle tarif edip tanıtırlar. Bu âlem sahibinin misafirlerinin hangi davranışlarından razı olduğunu ve yasakları neler olduğunu dünyaya gelenlere bildirirler.

Asansör ise kaderin projesi ile hâzırlanmış ve kudret-i İlâhiye ile çalışan manevî bir sistemdir. Sağdaki düğmeler ise îmân, ibâdet ve hasenat düğmeleridir. Allah bu düğmelere basarak Cennete ve a'lây-ı illiyyine kadar çıkmamızı istemektedir. O mutlu hayatı kazanmamız için de bu dünya imtihanına bizi göndermiştir. Biz Allah'ın bu isteğini kabul edip yerine getirirsek, Allah bizden hoşnut olur, bize oraları ihsan eder. Soldaki düğmeler ise, küfür, dalalet, hak ve hukuk tanımamak gibi her türlü kötülüklerdir. Allah, bizim bu düğmelere basıp Cehenneme ve esfel-i safilene gitmemizi istemiyor. İmtihan gereği olarak illa gitmek isteyeneye de engel olmuyor. Evet, insan irâdesiyle oraya gitmek istediği için elbette mesuliyet de ona ait oluyor.

Dikkat edilirse, asansörün düğmesine basmak basit bir iştir. Fakat iki telin buluşmasına ve sistemin çalışmasına bir sebeptir. Öyle de îmân ve ibâdeti hayır ve hasenatı istemek, basit bir sebeptir. Fakat bu irâdemiz, yapacağı-

mız işler ile kudret-i İlâhiyenin arasında irtibatı sağlar. Kudret ile çalışan kader sistemini faaliyete geçirir.

Dünya hikmet yeri olduğundan Cenâb-ı Hak her şeyi sebeplere bağlamıştır. Nasıl ki, düğmeye basmadan asansör çalışmıyorsa öyle de Cenâb-ı Hak sebepsiz de her şeyi yaratabildiği hâlde, **imtihan gereği olarak hikmet-i İlâhiye sebeplerin** perde olmasını istediği için o sebepler gerçekleşmeden kudret-i İlâhiye icraat yapmaz.

Cenâb-ı Hak bütün kardeşlerimizle birlikte bizleri irâdesini hayırda kullanan kullarından eylesin. Âmin.

Elhâsıl: Ey insan! Senin elinde gâyet zaîf, fakat seyyiâtta ve tahrîbâtta eli gâyet uzun ve hasenâtta eli gâyet kısa, cüz'-i ihtiyârî nâmında bir irâden var. O irâdenin bir eline duâyı ver ki, silsile-i hasenâtın bir meyvesi olan cennete eli yetişsin ve bir çiçeği olan saâdet-i ebediyeye eli uzansın. Diğer eline de istiğfârı ver ki, onun eli seyyiattan kısalsın ve o şecere-i mel'ûnenin bir meyvesi olan zakkûm-u cehenneme yetişmesin. Demek duâ ve tevekkül, meyelân-ı hayra büyük bir kuvvet verdiği gibi; istiğfâr ve tevbe dahi, meyelân-ı şerri keser, tecâvüzâtını kırar.

Elhâsıl: Ey insan! Senin elinde **gâyet zaîf, fakat seyyiâtta**, günâhlarda, tahrîbâtta eli gâyet uzun ve hasenâtta, iyiliklerde eli gâyet kısa, cüz'-i ihtiyârî nâmında **özgür bir irâden var**. O irâdenin bir eline **duâyı ver ki**, silsile-i hasenâtın uzayıp giden iyilikler silsilesinin bir meyvesi olan Cennete eli yetişsin ve onun bir çiçeği olan saâdet-i ebediyeye eli uzansın. Diğer eline de **tevbe ve istiğfârı ver ki**, onun eli seyyiattan, günâhlardan kısalsın ve o şecere-i mel'ûnenin lanetlenmiş günâhlar ağacının bir meyvesi olan zakkûm-u Cehenneme yetişmesin.

Demek duâ ve tevekkül, meyelân-ı **hayra hayırlara meyledip onları istemeye büyük bir kuvvet** verdiği gibi; istiğfâr ve tevbe dahi, meyelân-ı **şerri şerlere meyledip istemeyi keser**, tecâvüzâtını kırar.

ÜÇÜNCÜ MEBHAS:

Üçüncü Mebhas, kadere îmân, îmânın erkânındandır. Yani her şey, Cenâb-ı Hakk'ın takdîri iledir. Kadere delâil-i kat'îye o kadar çoktur ki, had ve hesaba gelmez. Biz, basit ve zâhir bir tarz ile şu rûkn-ü îmânînin, ne derece kuvvetli ve geniş olduğunu, bir mukaddeme ile göstereceğiz.

Üçüncü Mebhas: İmanın altı şartından biri de kadere îmândır. Yani her şey, Cenâb-ı Hakk'ın takdir ettiği ölçülere göredir. Kaderin varlığını kesin olarak ispat eden o kadar deliller vardır ki, saymakla bitmez. Biz basit ve açık bir tarz ile îmânın bu şartının ne derece kuvvetli ve geniş bir hakikat olduğunu bir ön söz ile göstereceğiz.

Mukaddeme: Her şey vücûdundan evvel ve vücûdundan sonra yazıldığını

وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

gibi pek çok âyât-ı Kur'âniye tasrîh ediyor. Ve şu 'kâinât' denilen, kudretin Kur'ân-ı kebîrinin âyâtı dahi, şu hükm-ü Kur'ânîyi, nizâm ve mîzân ve intizâm ve tasvîr ve tezyîn ve imtiyâz gibi âyât-ı tekvîniyesiyle tasdîk ediyor.

Mukaddeme: Her şey var olmadan önce ve var olduktan sonra yazılı olduğunu:

وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

“Ne yaş ne de kuru (hiçbir şey) yoktur ki, apaçık bir Kitab’da (Kur’ân’da) bulunmasın!”⁶⁴

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

“Yeryüzünde ve nefislerinizde baş(ınız)a gelen hiçbir musîbet yoktur ki, mutlaka onu yaratmamızdan önce bir kitabda (Levh-i Mahfûz’da yazılı) olmasın! Şübhesiz ki bu, Allah’a göre pek kolaydır.”⁶⁵

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ

“Şübhe yok ki ölüleri ancak biz diriltiriz! Hem önceden işledikleri (amelle-ri)ni ve (geride bıraktıkları) eserlerini yazarız. Ve (olmuş, olacak) herşeyi apaçık beyân eden bir kitabda (Levh-i Mahfûz’da) kaydetmişizdir”⁶⁶ âyeti gibi birçok Kurân âyetleri, îmânın bu şartını açıkça ifade edip ispat ediyor.

Hem ‘her şey kader defterinde yazılıdır’ hükmünü, kâinat denilen kudret-i İlâhinin büyük Kurân’ının âyetleri olan varlıklar dahi **üzerlerinde görünen** düzenleriyle, ölçüleriyle, tanzimleriyle, suretleriyle, süslendirilmeleriyle, birbirinden farklı özellikte yaratılmak gibi bütün hâlleriyle, Kurân-ı Azîmüş-şân’ın bu hükmünü tasdik ediyor. Çünkü bütün bu özellikler **kaderin ölçü-leriyle** gerçekleşmiştir.

Evet, şu kâinât kitabının manzûm mektubâtı ve mevzûn âyâtı şehâdet eder ki, her şey yazılıdır.

⁶⁴ En’am Sûresi, 59. âyet.

⁶⁵ Hadid Sûresi, 22. âyet.

⁶⁶ Yasin Sûresi, 12. âyet.

Ama vücûdundan evvel her şey mukadder ve yazılı olduğuna delil, bütün mebâdî ve çekirdekler ve mekâdîr ve sûretler, birer şâhiddirler. Zîrâ her bir tohum ve çekirdekler, 'kâf-nûn' tezgâhından çıkan birer latîf sandukçadır ki, kaderle tersîm edilen bir fihristçik, ona tevdi' edilmiştir. Kudret, o kaderin hendesesine göre zerrâtı istihdâm edip, o tohumcuklar üstünde koca mu'cizât-ı kudreti bina ediyor. Demek bütün ağacın başına gelecek bütün vâkıâtı çekirdeğinde yazılı hükmündedir. Zîrâ tohumlar maddeten basittir, birbirinin aynıdır, maddeten farkları yoktur. Hem her şeyin mikdâr-ı muntazaması, kaderi vâzihan gösteriyor.

Cenâb-ı Hakk'ın kâinat kitabının düzenli mektupları ve ölçülü âyetleri hükümünde olan bütün varlıkların vücutlarının ve azalarının **yerli yerinde ve ölçülü bir hâlde** bulunması, kaderin varlığına şahitlik edip her şeyin yazılı olduğunu ispat ediyor. Risâlenin başında da kader 'hâlf'dir denilmişti yani bu suretle bütün varlıklar kendi durumlarıyla, hâllerıyla kaderin varlığını ispat ederler, demektir.

Ama her şey var olmadan önce de takdir edilip yazılı olduğuna delil ise bütün başlangıçlar denilen kökler ve çekirdekler ve ortaya çıkan **miktarlar ve suretlerdir**. Bunlar birer şahit olarak **önceden o varlıkların yazılı bir projelerinin bulunduğunu** gösterir. Zira bütün tohumlar ve çekirdekler 'kaf-nun' yani 'ol' manasını ifade eden '**kün**' tezgâhından çıkan birer **güzel sandukçadır ki**, onlardan çıkacak varlıkların plan ve projeleri, birer fihristçik olarak kader-i İlâhi ile yazılıp o çekirdeklere emanet edilmiştir. Kudret-i İlâhiye, kaderin o hendesesine ve projelerine göre atomları çalıştırıp o tohumcuklar üstünde, kudretin büyük mucizeleri olan ağaç gibi varlıkları bina ediyor. Evet, tohumlar maddeten basit ve birbirinin aynı olmakla beraber, hepsi hidrojen, oksijen, karbon ve azot gibi aynı maddelerden yapılmıştır. Fakat onlardan çıkan bitkiler ve ağaçlar gibi varlıklar farklı farklı oluyor. Demek bütün bitkilerin ve ağaçların başına gelecek vukuatlar ve

hadiseler, **çekirdeklerinde yazılı hükmündedir** ki, başlarına gelenler o yazıya göre gerçekleşiyor. Hem her varlığın **vücutta düzenli** bir ölçü ve belli miktarda bulunması dahi kaderin varlığını açıkça gösterip ispat ediyor.

Evet, hangi zihayata bakılsa görünüyor ki, gâyet hikmetli ve san'atlı, bir kalıbdan çıkmış gibi bir miktar, bir şekil var ki; o miktarı, o sûreti, o şekli almak, ya hârika ve nihâyet derecede eğri bûğrû maddî bir kalıp bulunmakla olur. Veyahud kaderden gelen mevzûn, ilmî bir kalıb-ı ma'nevî ile kudret-i ezeliye o sûreti, o şekli biçip giydiriyor. Meselâ sen şu ağaca, şu hayvana dikkatle bak ki; câmid, sağır, kör, şuûrsuz, birbirinin misli olan zerreler, onların neşv ü nemâsında hareket ederler. Bazı eğri bûğrû hududlarda meyve ve fâidelerin yerlerini tanırlar görürler, bilirler gibi dururlar, tevakuf ederler. Sonra başka bir yerde, büyük bir gayeyi ta'kib ederler gibi yollarını değiştirirler.

Evet, hangi canlının vücuduna bakılsa görünüyor ki, gâyet hikmetli ve san'atlı bir kalıptan çıkmış gibi, öyle mükemmel bir ölçü ve düzenle yaratılmıştır ki; **o ölçüyü**, o sûreti, o şekli almak, **ya hârika** ve nihâyet derecede eğri bûğrû maddî **bir kalıp bulunmakla** olur. Böyle bir kalıbın olmasını ise zerre kadar şuuru bulunan birinin kabul etmesi **mümkün değildir**. Veyahud Cenâb-ı Hakk'ın kaderinden gelen ölçülü ilmî, ma'nevî bir kalıba göre başlangıçsız İlâhî kudret o sûreti, o şekli biçip giydiriyor. Meselâ: Sen şu ağaca, şu hayvana dikkatle bak ki; donuk, sağır, kör, şuûrsuz, birbirinin benzeri olan zerreler, atomlar o canlıların gelişip büyümesinde çalışırlar. Bazı eğri bûğrû sınırlarda meyve ve fâidelerin yerlerini tanırlar, görürler, bilirler gibi dururlar, beklerler. Sonra başka bir yerde, büyük bir gaye ve faideyi ta'kib ederler gibi yollarını değiştirirler.

Meselâ: Bir hayvanın vücudu eğri bûğrû olan azalardan oluşmuştur. Elbette o vücuda ait kaderin manevî kalıbı da ona göre olacaktır ve o hayvanın

vücudunda iş gören gıdanın bütün zerreleri ve atomları da ona göre o vücudu teşkil edeceklerdir. Meselâ: Havanın atomları giderler o hayvanın yüz hatları, kulak, ayak gibi eğri büğrü olan vücuduna yerleşip gerektiği bir tarzda iş görürler, sonra karbon olarak akciğere gelen oksijen atomlarıyla birleşirler, israf edilmeden karbondioksit olarak gidip ağaçlara bitkilere gıda olurlar. Onların vücudunda faydalı birer vazîfe görürler. Daha sonra tekrar gıda yoluyla başka hayvanların vücuduna girip önemli vazîfeler yerine getirirler. Bu suretle hava atomları ve zerreleri gibi bütün gıda zerreleri de birçok yeri dolaşarak **yapamayacakları birçok işleri** Cenâb-ı Hakk'ın nihâyetsiz ilim ve kudretiyle yaparlar.

Demek kaderden gelen mikdâr-ı ma'nevînin ve o mikdarın emr-i ma'nevîsiyle zerreler hareket ederler. Madem maddî ve görünecek eşyâda bu derece kaderin tecelliyâtı var. Elbette eşyânın mürûr-u zamanla giydikleri sûretler ile ve ettikleri harekât ile hâsıl olan vaz'iyetler dahi, bir intizâm-ı kadere tâbî'dir. Evet, bir çekirdekte hem bedîhî olarak irâde ve evâmîr-i tekvîniyenin ünvanı olan 'Kitâb-ı Mübîn'den haber veren ve işaret eden, hem nazarî olarak emir ve ilm-i İlâhînin bir ünvanı olan 'İmâm-ı Mübîn'den haber veren ve remzeden iki kader tecellîsi var.

Demek ki; **kaderden gelen manevî ölçüler** ve o ölçülerden gelen manevî **emirlerle** zerreler hareket edip, çalışırlar. Madem maddî ve görünecek eşyâda kader bu derece, etkili olup iş görmektedir. Elbette bütün varlıkların zamanın geçmesiyle giydikleri sûretler ve yaptıkları hareketlerle meydana gelen tavırlar ve durumlar dahi kaderin düzenlediği plan ve projelerin ölçüsüne göredir.

Evet, her bir çekirdekte kaderin iki tecellisi ve icraatı vardır. Birincisi; Kitâb-ı Mübîn'dir. O ise Cenâb-ı Hakk'ın kudretidir. Yani bedihî ve açık olarak eşyayı ona göre yarattığı emir ve irâdesinin yazılı olduğu defterin ismidir. İkinci-

si; İmâm-ı Mübîn'dir. O ise nazarî olarak yani fikir yürütmekle ancak anlaşılabilen Cenâb-ı Hakk'ın emir ve ilminin bir defteridir. Buna kader defteri denilir. Bu hususta El-Muzhir bu iki kaderi şöyle açıklar: "Der ki: Şüphesiz bil ki, Cenâb-ı Hakk'ın yaratmasında mübrem yani değişmeyen ve muallak yani bir fiile bağlı ve o fiilin değişmesiyle değişebilen iki çeşit kader vardır. Nasıl ki, denilir; eğer bir iş yapılırsa şu sonuç ortaya çıkar eğer yapılmazsa o sonuç da gerçekleşmez."

Meselâ: Kitâb-ı Mübîn denilen Kader-i Muallak'ta, bir adamın ömrünün uzaması sadaka verme şartına bağlı olarak yazılmıştır. Eğer o kişi sadaka vermek şartını yerine getirirse yazılmış olan ömür uzaması gerçekleşir, sadaka vermezse şart gerçekleşmediği için ömrü uzar yazısı silinir.

"Bu kader levhası, Levh-i Mahv u ve'l-İspat yani yaz-boz tahtası hükmündedir. Cenâb-ı Hak da âyet-i kerîmede, bu kader levhasını kastederek

يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ 'Allah dilediğini siler ve dilediğini de sabit kılar,'⁶⁷ buyurmuştur.

İmâm-ı Mübîn denilen Kader-i Mübreme yani kesin olup **değişmeyen kader** ise Cenâb-ı Hakk'ın hiçbir fiile, **şarta bağlamadığı ezelde yazdığı kader demektir**. İster aleyhte ister lehte olsun, onun gerçekleşmesine hiçbir durum mâni olamaz. Ve durdurulamaz, her hâlükârda gerçekleşir. Çünkü bu kader, Cenâb-ı Hakk'ın olmuş ve olacak her şeyi bilen ezeli ilmindendir. Allah'ın ilminden olan bu kadere muhâlif bir şeyin olması imkânsızdır. Bu kaderde, bozulma olmaz.

Zira Cenâb-ı Hak, âyet-i kerîmede: وَاللَّهُ بِحُكْمِكُمْ لَا مُعَيِّبَ لِحُكْمِهِ

⁶⁷ Ra'd Sûresi, 39. âyet.

'Ve Allah (dilediği gibi) hükmeder; O'nun hükmünü geri çevirecek kimse yoktur,'⁶⁸ buyurmuştur.

Peygamberimiz (asm) da

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا مَرَدَّ لِقَضَائِهِ وَلَا مَرَدَّ لِحُكْمِهِ

'Cenâb-ı Hakk'ın kazâsını geri çevirecek ve hükmünü reddedecek kimse olamaz,'⁶⁹ buyurmuştur. (Buna Levh-i Mafuz u 'Azam denilir. Fakat El-Muzhir'i bir kısım âlimler gibi kazâyı kader manasında kaderi de kazâ manasında kullanmaktadır.)

Bediüzzaman Hazretleri de kaderin bu iki defteri hakkında şöyle der: Kurân-ı Azîmüştan'da, Kitâb-ı Mübîn ve İmâm-ı Mübîn diye iki defterden bahsedilmektedir. Kitâb-ı Mübîn; Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve irâdesinin apaçık bir defteridir ki, kudret onu, ezeli ve değişmeyen kader defteri olan İmâm-ı Mübîn'den almıştır ve Kitâb-ı Mübîn yaz-boz levhası olarak **değişen ve değişmeyen bütün özellikleriyle ve sonradan tahakkuk edecek bütün neticeleriyle aynen İmâm-ı Mübîn'de yazılıdır**. Ve aynı zamanda buna Bedihî ve Kader-i Muâllak da denilir. Felsefeciler; Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin, hikmet ve irâdesinin bu defterinin eşyadaki yansımasını, aksini, cilvesini hissetmişler, maalesef bu Kitâb-ı Mübîn denilen deftere tabiat adını vermişlerdir.

İmâm-ı Mübîn ise değişmeyen emir ve ilm-i İlâhînin Levh-i Mahfuz-u Azam adı verilen defteridir. Buna Nazarî veya Mübrem kader de denilir. Evet, bir çekirdekte bu iki kaderin de tecellisi ve icraatı vardır.

⁶⁸ Ra'd Sûresi, 41. âyet.

⁶⁹ Abdurrahîm Mübarekfuri, Tuhfetü'l-Ahvezi Şerhu Cami'u't-Tirmizi, C 6, s. 400, (2267 numaralı hadisin şerhinde.)

Bedîhî kader ise, o çekirdeğin tazammun ettiği ağacın, maddî keyfiyât ve vaz'iyetleri ve hey'etleridir ki, sonra gözle görünür. Nazarî kader ise, o çekirdekte, ondan halk olunan ağacın müddet-i hayatındaki geçireceği tavırlar, vaz'iyetler, şekiller, hareketler ve tesbîhâtlardır ki, târîhçe-i hayat nâmıyla ta'bîr edilebilir. Vakit-be-vakit değişen tavırlar, vaz'iyetler, şekiller, fiiller o ağacın dalları, yaprakları gibi intizâmlı birer kaderî mikdarı vardır. Madem en âdî, basit eşyâda böyle kaderin tecellisi var.

Elbette umum eşyânın vücûdundan evvel yazılı olduğunu ifade eder ve az bir dikkatle anlaşılır. Şimdi, vücûdundan sonra her şeyin sergüzeşt-i hayatı yazıldığına delil ise, âlemde Kitâb-ı Mübîn ve İmâm-ı Mübîn'den haber veren bütün meyveler ve Levh-i Mahfûz'dan haber veren ve işaret eden insandaki bütün kuvve-i hâfızalar birer şâhiddirler, birer emâredirler.

Bedîhî olan apaçık kader ise o çekirdeğin içinde bulundurduğu ağacın sonradan teşekkül edecek maddî keyfiyeti, niteliği, durumları ve **bütün özellikleridir ki**, ağaç olarak var olduktan sonra **gözle görünür**.

Nazarî kader ise, o çekirdekte bulunan ve ondan yaratılan ağacın yaşadığı müddetçe geçireceği tavırlar, vaziyetler, şekiller, hareketler ve tesbîhâtlardır ki, **târîhçe-i hayat nâmıyla tabîr edilebilir**. Demek, hiç şüphe yok ki o ağaçta her an değişen tavırlar, vaziyetler, şekiller ve fiiller de o ağacın dalları, yaprakları gibi kaderin düzenli ölçülerine göredir. Madem kaderin en âdî, basit eşyâda bu derece tecellisi ve etkisi vardır. Elbette bütün eşyânın var olmadan **önce "yazılı" olduğunu** gösterir ve az bir dikkatle anlaşılır.

Her şey var olduktan sonra hayatlarının başından geçenlerin yazıldığına delil ise âlemde kudretin defteri denilen ve **yaz-boz tahtası olan Kitâb-ı Mübîn'den** haber veren bütün meyvelerdir. Ve kaderin defteri olan İmâm-ı Mübîn denilen Levh-i Mahfûz'dan haber veren ve ona işaret eden

insandaki bütün kuvve-i hâfızalardır. Bunlar; birer şâhittirler, birer emâredirler, delildirler.

Evet, her bir meyvede, bütün ağacın mukadderât-ı hayatı onun kalbi hükmünde olan çekirdeğinde yazılıyor. İnsanın sergüzeşt-i hayatıyla beraber kısmen âlemin hâdisât-ı mâziyesi, kuvve-i hâfızasında öyle bir sûrette yazılıyor ki; güya hardal küçüklüğünde olan bu kuvvecikte, dest-i kudret kalem-i kaderiyle insanın sahîfe-i a'mâlinden küçük bir sened istinsâh ederek insanın eline verip, dimağının cebine koymuş. Tâ muhâsebe vaktinde onunla hatırlatsın. Hem mutmain olsun ki; bu fenâ ve zevâl her ü mercinde bekâ için çok aynalar vardır ki, Kadîr-i Hakîm zâillerin Hüviyetlerini onlarda tersim edip, ibkâ ediyor. Hem beka için pek çok levhalar vardır ki, Hafız-ı Alîm, fânîlerin ma'nâlarını onlarda yazıyor.

Her bir meyvede bütün ağacın hayatında yaşayacağı her şey onun **kalbi hükmünde olan çekirdeğinde yazılıyor**. İnsanın hayatında yaşadıklarıyla beraber onunla alakalı geçmişte yaşanan bir kısım **hadiseler kuvve-i hafızasında** öyle bir surette yazılıyor ki; güya hardal küçüklüğünde olan bu kuvvecikte, kudret eli kader kalemiyle, insanın amel **sayfasından küçük bir sened kopya ederek**, insanın eline verip beyninin cebine koymuştur. Tâ âhirette hesap görüldüğünde onunla insana yaptıklarını hatırlatsın. Hem de insan bu kuvve-i hafıza ve çekirdekle mutmain olup inansın ki; bu fenâ ve zeval karmakarışıklığı içinde **daimî kalmak için Levh-i Mahfuz gibi çok aynalar vardır**. Her şeye gücü yeten ve bütün işleri hikmetli olan Kadîr-i Hakîm, yokluğa giden fani mahlûkların hüviyetlerini onlarda resimleriyle **kaydedip bâkileştiriyor**. Her şeyi bilen ve muhafaza eden Hafız-ı Alîm, fanîlerin manalarının **daimî kalması için** o levhalarda yazıyor.

Elhâsıl: Madem en basit ve en aşağı derece-i hayat olan nebâtât hayatı, bu derece kaderin nizamına tâbî'dir.

Elbette en yüksek derece-i hayat olan hayat-ı insaniye, bütün teferruâtıyla kaderin mikyâsıyla çizilmiştir ve kalemi ile yazılıyor. Evet, nasıl katreler buluttan haber verir. Reşhalar su menbainı gösteriyor. Senedler, cüzdanlar bir defter-i kebirin vücuduna işaret ederler.

Öyle de şu meşhûdumuz olan zîhayatlardaki intizâm-ı maddî olan bedihî kaderin ve intizâm-ı ma'nevî ve hayatî olan nazarî kaderin reşhaları, katreleri, senedleri, cüzdanları hükmünde olan meyveler, nutfeler, tohumlar, çekirdekler, sûretler, şekiller bilbedâhe 'Kitâb-ı Mübîn' denilen irâde ve evâmîr-i tekvîniyenin defterini ve 'Îmâm-ı Mübîn' denilen ilm-i İlâhînin bir dîvânı olan Levh-i Mahfûz'u gösterir.

Elhâsıl: Madem en basit ve **en aşağı hayat mertebesi** olan bitkilerin hayatı, **bu derece kaderin sistemine bağlıdır**, elbette hayatın en yüksek mertebesinde olan insan hayatı, bütün teferruâtıyla kaderin ölçüsüyle çizilmiş **ve onun kalemi ile yazılıyor**. Evet, nasıl yağmur damlaları buluttan haber verir. Sızan sular su menbainı gösteriyor. Senedler ve nüfus cüzdanları büyük bir defterin varlığına işaret ederler. Öyle de şu canlılardaki **görünen şekil ve suretlerdeki maddî düzen ve ölçü**, açık olan **bedihî kaderi gösterir**. O canlıların manevîyatlarının ve hayatlarının düzenli olması da **mantık ölçüleriyle** varlığı ispat edilen nazarî bir kaderin **var olduğunu** gösterir. Yani; meyveler, nutfeler, tohumlar, çekirdekler, **suretler, şekiller o iki kaderin sızıntıları, damlaları, senedleri** hükmündedir. İşte bütün bunlar gâyet açık olarak Kitâb-ı Mübîn denilen Cenâb-ı Hakk'ın kudret, irâde ve neye "ol dediyse olur" emrinin defterini

gösterdiği gibi İmâm-ı Mübîn denilen kader ve ilm-i İlâhînin bir defteri olan **Levh-i Mahfuz'u da gösterir.**

Netice-i merâm: Madem bilmüşâhede görüyoruz ki, her bir zîhayatın neşv ü nemâ zamanında, zerreleri eğri büğrü hududlara gider, durur. Zerreler yolunu değiştirir. O hududların nihâyetlerinde birer hikmet, birer fâide, birer maslahatı semere verirler. Bilbedâhe o şeyin mikdâr-ı sûrîsi, bir kader kalemiyle tersîm edilmiştir. İşte meşhûd, bedîhî kader, o zîhayatın ma'nevî hâlâtından dahi bir kader kalemiyle çizilmiş muntazam, meyvedâr hududları ve nihâyetleri var olduğunu gösterir.

Netice; madem **gözümüzle görüyoruz** ki her bir canlının gelişip büyümesi zamanında, o canlının vücudunda çalışan zerreler, o vücudun gereken eğri büğrü yerlerine **gider ve dururlar.** Vazîfelerini gördükten sonra o zerreler yollarını değiştirir, o eğri büğrü hudutların nihâyetlerinde ve sonlarında; göz, kulak, parmak gibi birer hikmet, birer fayda, birer **yararlı neticeyi meyve verirler.** Bu netice apaçık, o varlığın şekil ve suretinin bir **kader kalemiyle ve resmiyle beraber yazıldığını** gösterir.

İşte görünen bu **bedîhî kader,** o canlının başından geçen manevî durumlarının dahi bir kader kalemiyle çizilmiş, düzenli, faydalı hudutlarının ve **nihâyetlerinin var olduğunu** gösterir.

Kudret masdardır, kader mistardır. Kudret o maânî kitabını, o mistar üzerinde yazar. Madem maddî ve ma'nevî kader kalemiyle tersîm edilmiş müsmir hududlar, hikmetli nihâyetler olduğunu kat'îyen anlıyoruz. Elbette her zîhayatın müddet-i hayatında geçireceği ahvâl ve etvânı, o kaderin kalemiyle tersîm edilmiştir. Çünkü sergüzeşt-i hayatı, bir intizâm ve mîzân ile cereyân ediyor. Sûretler değiştiriyor, şekiller alıyor. Madem böyle

umum zîhayatta kalem-i kader hükümrândır. Elbette âlemin en mükemmel meyvesi ve arzın halîfesi ve emânet-i kübrânın hâmilî olan insanın sergüzeşt-i hayatı, her şeyden ziyâde kaderin kanununa tâbî`dir.

Kudret Masdardır: Cenâb-ı Hakk'ın **kudreti** mastardır, **kaynaktır**; her şey **ondan çıkar**. Cenâb-ı Hakk'ın **kaderi** ise plan ve **projedir**. Cenâb-ı Hakk'ın **kudreti**, manalı kitap hükmünde yarattığı varlığı, **kaderin o projesi üzerinde** yazar ve ona göre **yapar**. Madem o kitap denilen varlıkta maddî ve manevî kader kalemiyle **resimli olarak yazılmış faydalı hudutlar, hikmetli** nihâyetler olduğunu kesin olarak anlıyoruz. Elbette her canlının yaşadığı zaman diliminde geçireceği **hâlleri ve tavırları**, o kaderin kalemiyle **tersim edilmiş**, yazılmıştır. Çünkü o canlının yaşadığı hayat, bir düzen ve bir ölçü ile cereyan edip akıp gidiyor; suretler değiştiriyor, şekiller alıyor. Madem bütün canlılarda kader kalemi hâkimdir, böyle hükmeder, elbette âlemin en mükemmel meyvesi ve yeryüzünün halifesi ve büyük emaneti taşıyan **insanın ve hayatının** başından geçen ve kaderin ölçüleriyle gerçekleşen her şey, bütün varlıklardan daha çok kaderin **kanununa tâbidir** ve insan ona göre yaşar.

Suâl: Eğer desen, kader bizi böyle bağlamış. Hürriyetimizi selb etmiştir. İnbisât ve cevelâna müştâk olan kalb ve ruh için kadere îmân bir ağırlık, bir sıkıntı vermiyor mu?

Sual: Eğer desen, kader başımızdan geçecek olanları ve yapacaklarımızı **yazmak ile bizi bağlamış**, irâdemizin hürriyet ve özgürlüğünü **elimizden almıştır**. Acaba özgür ve serbest bir kabiliyete sahip olan ve yayılıp genişlemeye ve dolaşmaya iştiaklı kalp ve ruhumuza, kadere inanmak bir ağırlık ve **sıkıntı vermiyor mu?**

Elcevap: Kat'â ve aslâ! Sıkıntı vermediği gibi, nihâyetsiz bir hıffet, bir rahatlık ve revh u reyhanı veren ve emn ü emânı te'mîn eden bir sürûr, bir nûr veriyor. Çünkü insan kadere îmân etmezse, küçük bir dâirede cüz'î bir serbestiyet, muvakkat bir hürriyet içinde, dünya kadar ağır bir yükü bîcâre ruhunun omuzunda taşımaya mecbûrdur. Çünkü insan, bütün kâinâtla alâkadârdır. Nihâyetsiz makâsıd ve metâlibi var. Kudreti, irâdesi, hürriyeti bunların milyondan birisine kâfi gelmediği için, çektiği ma'nevî sıkıntının ağırlığı ne kadar müdhiş ve muvahhiş olduğu anlaşılır.

Elcevap: Kadere inanmak; kesinlikle kalp ve ruha bir sıkıntı vermez. Bilakis nihâyetsiz bir hafiflik, bir rahatlık, huzur ve hoşnutlukla beraber, güven ve emniyeti temin eden bir sevinç, bir nur veriyor. **Çünkü insan, kadere îmân etmezse** dar bir dairede, biraz serbestiyetle, **geçici** bir özgürlük içinde yaşarken, dünyayı idare etmeyi Cenâb-ı Hakk'a **vermediği için** dünya kadar **ağır olan o idare yükünü** çaresiz ruhunun omuzunda taşımaya mecburdur. Çünkü insan, **bütün kâinâtla irtibatlı** ve alâkadârdır. Varmak istediği nihâyetsiz hedefleri ve olmasını beklediği çok arzu ve istekleri vardır. Kudreti, irâdesi, hürriyet ve özgürlüğü bunların **milyonda birini** yerine getirmeye yetmediği için, çektiği manevî sıkıntının ağırlığı ne kadar müthiş ve ürkütücü olduğu anlaşılır.

İşte kadere îmân, bütün ağırlığı kaderin sefinesine atar, kemâl-i rahatla, ruh ve kalbin kemâl-i hürriyetiyle kemâlâtında serbest cevelânına meydan verir. Yalnız nefs-i emmârenin cüz'î hürriyetini selbeder. Ve firavuniyetini ve rubûbiyetini ve keyfemâyeşâ hareketini kırar.

Kadere îmân, hayatın bütün ağır şartlarını ve maddî yönlerini kaderin **gemisine bıraktırdığı** için kalp ve ruhun gâyet rahat ve özgür bir şekilde, **serbest olarak manevî kemalatlar içinde hareket edip dolaşmala-**

rına meydan verir. Yalnız kötülükleri emreden nefsin, haramlara karşı olan bir parça özgürlüğünü **engeller.** Ve o nefsin, firavunluk damarını ve rabblik iddiasını ve yanlış olarak dilediği gibi hareket etme **arzusunu kırar.**

Kadere îmân o kadar lezzetli ve saâdetlidir ki, ta'rif edilmez. Yalnız şu temsil ile o lezzete ve o saâdete bir işaret edeceğiz. Şöyle ki: İki adam bir pâdişâhın payitahtına giderler. O pâdişâhın mahâll-i garâib olan hâs sarayına girerler. Biri pâdişâhı bilmez. O yerde gâsibâne, sârıkâne tavattun etmek ister. Fakat o bahçe ve o sarayın iktizâ ettikleri idare ve tedbir ve vâridât ve makinelerini işlettiirmek ve garib hayvanâtın erzâkını vermek gibi zahmetli ve külfetli işleri görür, mütemâdiyen ızdırab çeker. O cennet gibi bahçe, başına bir cehennem gibi olur. Her şeye acır. İdare edemez. Teessüfle vaktini geçirir. Sonra da o hırsız edepsiz adam, te'dîb suretiyle hapse atılır.

Kadere îmân o kadar lezzetli ve saâdetlidir ki, ta'rif edilmez. Yalnız şu örnekle o lezzete ve o saâdete bir parça işaret edeceğiz. Şöyle ki: İki adam, gâyet haşmetli bir pâdişâhın **başkentine giderler,** o pâdişâhın görülmemiş kıymetli mallarının ve değişik cevherlerinin yeri olan özel sarayına girerler. **Onlardan birisi** pâdişâhı bilmez, o şehirdeki bir kısım yerleri gasbeder ve bulduğu malları da **çalarak oraya** yerleşmek ister. Fakat o bahçe ve sarayın gerektirdiği idare, tedbir, gelir-gider ve makineleri işlettiirmek ve gâyet güzel hayvanâtın erzakını vermek gibi zahmetli ve **meşakkatli işleri görür,** sürekli azap çeker. Pâdişâhın bu idareyi yapıp onların ihtiyacını gördüğüne **inanmadığı için** ve kendisi de bu idareyi yapamadığından devamlı sıkıntı çeker. O cennet gibi bahçe, onun için bir cehenneme dönüşür. Her şeye acır **fakat yardımcı olamaz,** üzüntü ile vaktini geçirir. Sonra da o hırsız ve edepsiz adam, edeplensin diye hapse atılır.

İkinci adam, pâdişâhı tanır, pâdişâha kendini misafir bilir. Bütün o bahçede, o sarayda olan işlerin bir nizâm, bir kanun ile cereyân ettiğine; her şeyin bir programla, kemâl-i suhûletle işlediğine i'tikâd eder. Zahmet ve külfetleri, pâdişâhın kanununa bırakır. Kemâl-i safâ ile o cennet-misal bahçenin bütün lezzetlerinden istifâde eder. Pâdişâhın merhametine ve idare kanunlarının güzelliğine istinâden her şeyi hoş görür, kemâl-i lezzet ve saâdetle hayatını geçirir. İşte مَنْ أَمِنَ بِالْقَدَرِ أَمِنَ مِنَ الْكَدْرِ sırrını anla.

İkinci adam pâdişâhı tanır, pâdişâha **kendini misafir bilir**. Bütün o bahçede, o sarayda olan işlerin bir düzen, **bir kanun** ile devam edip gerçekleştiğine **inanır**. Her şeyin bir programla gâyet kolaylıkla ve güzel bir şekilde işlediğine inanıp kabul eder. Zahmet ve sorumlulukları **pâdişâhın kanununa bırakır**. Gâyet mükemmel bir zevk ve safa ile o cennete benzer bahçenin bütün lezzetlerinden istifade eder. Ve pâdişâhın merhametine ve idare kanunlarının güzelliğine **dayanarak her şeyi hoş görür**, kemali lezzet ve saâdetle hayatını geçirir.

İşte sende hadis-i şerifte; "Kadere îmân eden kederden emin olur."⁷⁰ sırrını ve manasını anla.

Evet, o pâdişâh Rabbimiz ve Halıkımızdır. O özel saray ise gâyet mükemmel olan bu dünyamızdır. O iki adam ise birisi dindar, Cenâb-ı Hakk'a ve kadere inanır. Ve Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzünü kaderin projesine göre idare ettiğini bilir ve bu **dünyanın idaresini ona verir kendisi de yükünü, o**

⁷⁰ Arabî ibaredir fakat bu manayı teyi eden bir hadis için; Ali Müttakî, Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, C 1, s. 106, Hadis No: 481.

kader gemisinin içine bırakarak rahat eder. Diğer adam ise Cenâb-ı Hakk'a ve kadere inanmadığı için ve bu dünyanın idaresini ona vermiyor. Kendi kendine; "bu dünya nasıl idare edilecek ve bu nazik hayvan ve bitkilere kim bakacak?" **diyerek her türlü sıkıntıyı ruhuna yaşıttırır** ve bu dünya cennetini kendisine bir cehennem hâline getirir.

DÖRDÜNCÜ MEBHAS:

Eğer desen, Birinci Mebhas'ta isbat ettin ki, kaderin her şeyi güzeldir, hayırdır. Ondan gelen şer de hayırdır. Çirkinlik de güzeldir. Hâlbuki şu dâr-ı dünyadaki musibetler, beliyeler o hükmü cerh ediyorlar.

Dördüncü Bahis: Eğer desen, Birinci Bahis'te isbat ettin ki, kaderin her şeyi güzeldir, hayırdır. Ondan şer de gelse hayırdır. Çirkinlik de gelse güzeldir. **Hâlbuki şu dünya memleketindeki musibetler,** belalar o sanki hükmün yanlış olduğunu gösteriyorlar.

Elcevap: Ey şiddet-i şefkatten şedîd bir elemi hisseden nefsim ve arkadaşım! Vücûd hayr-ı mahz, adem şerr-i mahz olduğuna, bütün mehâsin ve kemâlâtın vücûda rücûu ve bütün meâsî ve mesâib ve nekâisin esası adem olduğu, delildir.

Elcevap: Ey gâyet kuvvetli olan şefkatinden şiddetli bir elem ve acıyı hissedemeyen nefsim ve arkadaşım, **varlığın her cihetle şerden uzak, safi ve hâlis bir hayır** olduğuna delil; bütün güzelliklerin ve mükemmelliklerin **kaynağı varlıktır** ve bunlar onunla ortaya çıkarlar. Evet, insandaki sonsuz acizlik ve fakirliğin acısını gideren Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz kudret ve rahmetinin varlığıdır. Hem insanı ve sevdiklerini ve bütün varlıkları yokluk eleminden kurtaran, cennetin ve **saâdet-i ebediyenin varlığıdır** ve onların dahi

temeli ve esası, Cenâb-ı Hakk'ın **cemalini görmek** iledir. Yokluk ise her cihetiyle hayırdan uzak ve içinde hiçbir iyilik bulunmayan **katıksız şer** olduğuna delil ise **bütün günâhlar**, musibetler ve noksanlıkların esası yokluktur ve **ona dayanırlar**.

Evet, kâfirlerin ölümü hatırlamakla çektikleri acı ve elem, ölümün yokluk olduğunu, Saâdet-i Ebediye'nin ve Cennetin gelmeyeceğini düşündükleri içindir.

Madem adem, şerr-i mahzdır. Ademe müncer olan veya ademî işmâm eden hâlât dahi şerri tazammun eder. Onun için, vücûdun en parlak nûru olan hayat, ahvâl-i muhtelifi içinde yuvarlanıp kuvvet bulur. Mütebâyin vaz'iyetlere girip tasaffî eder. Ve müteaddid keyfiyâtı alıp, matlûb semerâtı verir. Ve müteaddid tavırlara girip, Vâhib-i Hayat'ın nukûş-u esmâsını güzelce gösterir.

Madem yokluk, içinde hiçbir hayır bulunmayan **saf şerdir**. Öyleyse yokluğa giden veya yokluğu hissettiren hâller ve durumların **hepsi de şerri içinde** barındırır. Onun için vücudun en parlak nuru olan hayat; fakirlik, zenginlik, sıhhat ve hastalık gibi çeşitli hâller içinde yuvarlanıp kuvvet bulur, Cennete lâıyk bir hâle gelir. Açlık ve tokluk gibi zıt vaziyetlere girer. Açlıkla Cenâb-ı Hakk'a yalvarıp dua ederek, toklukla da ona şükrederek sâfileşir. Elem ve musibetlere giriftar olarak âhirete ait istenilen meyveleri ve neticeleri verir. Zira elemeler ve musibetler Cenâb-ı Hakk'ın **sevdiği kuluna** yaptırdığı ihlaslı ibâdetlerdir ve âhîret hayatının sıhhati için **birer ameliyat ve ilaç** hükmündedir. Anne rahminde pıhtılaşmış kandan ve minicik bir bebek olmasından başlayarak ölünceye kadar çok sayıda farklı farklı tavırlara girip hayatı bize bağışlayan Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin nakışlarını güzelce gösterir.

İşte şu hakikattendir ki, zîhayatlara âlâm ve mesâib ve meşakkat ve belîyyât sûretinde bazı hâlât ârız olur ki; o hâlât ile hayatlarında envâr-ı vücûd teceddüd edip, zulûmât-ı adem tebâüd ederek hayatları tasaffî eder. Zîrâ tevakkuf, sükûnet, sükût, atâlet, istirahat, yeknesaklık keyfiyât da ve ahvâl de birer ademdirler. Hatta en büyük bir lezzet, yeknesaklık içinde hiçe iner.

İşte şu hakikate binâendir ki; hayat sahibi olan canlıların başlarına; elemeler, musibetler, sıkıntılar ve belalar suretinde bazı hâller ve durumlar gelir. O sıkıntılar vasıtasıyla hayatlarında, çocukluktan ölünceye kadar **kendilerine verilen birer nur hükmünde bulunan vücudun mertebeleri yenilenir**, tazelenir, onlardan yokluk karanlıkları **uzaklaşır**, hayatları Cennete lââyık bir duruma gelmek için sâfileşir. Zira duraklamak, durmak, susmak, çalışmamak, istirahat etmek ve monotonluk içinde yaşamak gibi durumlar ve hâller de birer yoklukturlar. Hatta en büyük bir lezzeti, yeknesaklık denilen monotonluk içinde yaşamak onu hiçe indirir. Meselâ: Bir insan en sevdiği yemeği, hiç değiştirmeden her gün yemiş olsa bıkkınlıktan dolayı o yemekten lezzet alamayacak duruma gelir.

Elhâsıl: Madem hayat, esmâ-yı hüsnânın nukûşunu gösterir. Hayatın başına gelen her şey hasendir. Meselâ gâyet zengin, nihâyet derecede san'atkâr ve çok san'atlarda mâhir bir zât, âsâr-ı san'atını, hem kıymetdar servetini göstermek için âdî bir miskin adamı, modellik vazîfesini gördürmek için bir ücrete mukâbil, bir saatte yaptığı murassa' ve musanna' gömleği giydirir. Onun üstünde işler ve vaz'iyetler verir, tebdîl eder. Hem her nevi' san'atını göstermek için keser, değiştirir, uzaltır, kısaltır. Acaba şu ücretli miskin adam o zâta diyebilir mi ki: "Bana zahmet veriyorsun. Eğilip kalkmakla vaz'iyetler veriyorsun. Beni güzelleştiren bu gömleği kesip kısaltmakla

güzelliğimi bozuyorsun” demeye hak kazanabilir mi? “Merhametsizlik, insafsızlık ettin” diyebilir mi?

Elhasıl: Madem varlıklardaki hayat, **Cenâb-ı Hakk’ın güzel isimlerinin nakışlarını gösterir** öyleyse hayatın başına ne gelirse güzeldir, **zira O’ndan gelir**. Meselâ: Gâyet zengin, son derece sanatkâr ve çok sanatlar-da da maharetli bir zât; elbette yaptığı harika sanatlarını, hem de kıymetli servetini göstermek ister. Onun için de basit, fakir bir adama modellik vazîfesini gördürmek gayesiyle verdiği bir ücrete mukabil, bir saatte yaptığı süslü ve sanatlı gömleği ona giydirir. Onun üstünde o gömleği işler, vaziyetler verir. Hem her **çeşit sanatını göstermek için** o gömleği keser, değiştirir, uzatır, kısaltır ve değişik şekiller verir. Acaba şu ücretini alan fakir adam, o zâta; “bana zahmet veriyorsun”, “eğilip kalkmakla beni çeşit çeşit tavırlara sokuyorsun”, “beni güzelleştiren bu gömleği kesip kısaltmakla güzelliğimi bozuyorsun” demeye hak kazanabilir mi? “Merhametsizlik, insafsızlık ettin” diyebilir mi?

İşte onun gibi Sâni’-i Zülcelâl, Fâtır-ı Bî-misâl zîhayata göz, kulak, akıl, kalb gibi havâs ve letâif ile murassa’ olarak giydirdiği vücûd gömleğini, esmâ-yı hüsnânın nakışlarını göstermek için çok hâlât içinde çevirir, çok vazîyetlerde değiştirir. Elemler, musibetler nev’inden olan keyfiyât, bazı esmâsının ahkâmını göstermek içindir. Ve lemeât-ı hikmet içinde bazı şuâât-ı rahmet ve o şuâât-ı rahmet içinde latîf güzellikler vardır.

İşte bu misal gibi büyüklük ve kahır sahibi Sani-i Zülcelal, benzeri bulunmayan her şeyi örneksiz yaratan Fatır-ı bi-misal; göz, kulak, akıl ve kalp gibi hisler ve duygular ile **ziynetlendirdiği vücut gömleğini** canlılara giydirmiştir. Ve o gömleği **güzel isimlerinin nakışlarını göstermek için** çok hâller içinde çevirir, çok vaziyetlerde bulundurup değiştirir. Elemler

musibetler türünden olan durumlar, bir kısım **isimlerinin hükümlerini ve icraatlarını** göstermek içindir. Ve hikmet parlıtları içinde rahmetin bazı ışınları, o rahmetin ışınları içinde de gâyet hoş güzellikler vardır. Meselâ: Cenâb-ı Hak, canlılara verdiği açlığı gidermek ile Rezzak ismini, hastalığı gidermek ile Şafi ismini, acizliği gidermek ile Kadîr ismini, fakirliği gidermek ile de Rahman isminin icraatlarını ve tecellilerini gösterir. Böylelikle kullar bu **tecelliler vesilesiyle Rablerini bulur ve ona yönelirler**. Kâinatta en mühim gaye ve en güzel hakikat de kişinin Rabbini bulması, inanması ve ona ibâdet etmesidir.

Dikkat edilirse, Bediüzzaman Hazretleri, bütün güzelliklerin ve mükemmliklerin Cenâb-ı **Hakk'a ve kadere inanmak ile kazanıldığını** ve bütün çirkinliklerin de insanın **irâdesinden kaynaklandığını** Bu Beş fıkra ile gâyet güzel bir şekilde anlattığından bu dersi Kader Risâlesi'ne hatime yapmıştır. Allahu `alem.

Hâtime: Eski Said'in serkeş, müftehir, mağrur, ucublu riyâkâr nefsi susturan ve teslîme mecbur eden, "Beş Fıkra"dır.

Hatime olarak: Eski Said'in söz dinlemeyen, övünen, kibirli olan, yaptıklarına güvenen riyâkâr nefsi susturan ve teslîm olmaya mecbur eden **"Beş Fıkra"dır.**

Birinci Fıkra: Madem eşyâ var ve san'atlıdır. Elbette bir ustaları var. Yirmi İkinci Söz'de gâyet kat'î isbat edildiği gibi, eğer her Şey birinin olmazsa, o vakit her bir şey, bütün eşyâ kadar müşkil ve ağır olur. Eğer her şey birinin olsa, o zaman bütün eşyâ, bir şey kadar âsân ve kolay olur.

Meselâ: Bir ordunun sevk ve idaresi bir tek kumandana verilse, o ordunun komuta edilmesi **bir neferin** sevk ve idaresi **kadar kolay** olur. Eğer her bir neferin komutası, bir kumandana **verilmezse** bir tek neferin sevk ve idaresi, **bir ordu kadar** zor ve müşkilatlı olur.

Madem zemin ve âsumânı birisi yapmış ve yaratmış. Elbette o pek hikmetli ve çok san'atkâr zât, zemin ve âsumânın meyveleri ve neticeleri ve gayeleri olan zihayatları başkalarına bırakıp işini bozmayacak. Başka ellere teslim edip bütün hikmetli işlerini abes etmeyecek, hiçe indirmeyecek. Ve ibâdetlerini vermeyecektir.

İkinci Fıkra: Sen ey mağrur nefsim! Sen üzüm ağacına benzersin. Fahir- lanma! Salkımları o ağaç kendi takmamış, başkası onları ona takmış.

Madem zemin ve âsumânı (gökleri) birisi yapmış ve yaratmış. Elbette o pek hikmetli ve çok san'atkâr zât, zemin ve âsumânın meyveleri ve neticeleri ve gayeleri olan zihayatları (canlıları) **başkalarına bırakıp işini bozmayacak**. Başka ellere teslim edip bütün hikmetli **işlerini abes etmeyecek, hiçe indirmeyecek. Ve ibâdetlerini vermeyecektir.**

İnsanda görülen ve görülmeyen hisler ve duyguları, güzellikler ve mükemmellikleri, insan **kendi kendine takmamıştır**. Belki onları insana takıp ihsan eden ve her şeyi insanın **hizmetine veren Cenâb-ı Hak'tır**.

Üçüncü Fıkra: Sen ey ri'yâkâr nefsim! "Dine hizmet ettim" diye gururlanma!

إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاحِرِ *sırrınca müzekkâ olmadığın için, belki sen kendini o racûl-ü fâcir bilmelisin. Hizmetini ve ubûdiyetini, geçen ni'metlerin şükürü ve vazîfe-i fitratı ve farîza-i hilkati ve netice-i san'atı bil, ucub ve ri'yadan kurtul!*

Sen ey riyakâr nefsim! "Dine hizmet ettim" diye gururlanma:

وَإِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ

"Muhakkak ki Allah dinini facir bir adamla da teyid eder."⁷¹ hadisinin manasına göre, günâhlardan temizlenip arınmadığın için kesinlikle sen kendini, açıktan günâh işleyen o fâcir adam bilmelisin. Şu anda yaptığın hizmetini ve ibâdetini geçmişte sana verilmiş nimetlerin şükürü ve varlığının vazîfesi ve yaradılışının gerektirdiği **farz olan kulluğu** ve senin üzerinde gösterilen **sanatın neticesi ve gayesi bil**. Yaptığın ibâdetlerine güvenmekten ve riyadan kurtul.

Dördüncü Fıkra: Hakikat ilmini ve hakîkî hikmeti istersen, Cenâb-ı Hakk'ın ma'rifetini kazan. Çünkü bütün hakâik-i mevcûdât, ism-i Hakk'ın şuaâtı ve esmâsının tezâhürâtı ve sıfâtının tecelliyâtıdır. Maddi-ma'nevî, cevherî, arazî her bir şeyin, her bir insanın hakikati, birer ismin nûruna dayanır ve hakikatine istinâd eder. Yoksa hakikatsiz, ehemmiyetsiz bir sûrettir. Yirminci Söz'ün âhîrinde, şu sırra dâir bir nebze bahsi geçmiştir.

Ey nefsim, varlığı kesin olan hakikat ilmini ve **gerçek hikmeti istersen** Cenâb-ı Hakk'ı tanımaya çalış ve **onun marifetini** kazan. Çünkü bütün varlıkların hakikati ve gerçeği, özü ve esası, Cenâb-ı Hakk'ın, Hak **isinin şuaatı ve işinleridir**. Ve isimlerinin görüntüsü ile sıfatlarının tecelli ve yansımalarından oluşmuştur. Maddî olsun manevî olsun, bir şeyin özü ve cevheri olsun veya sonradan verilen arazî bir özellik olsun; **her bir şeyin ve her bir insanın gerçeği**, hakikati Cenâb-ı Hakk'ın bir **isinin nuruna** dayanır ve O'nun hakikatine istinad eder. Yoksa her şey; hakikatsiz, ehemmiyetsiz bir **suretten ibaret kalır**. Meselâ: Bir insanın var olan hakikati, Cenâb-ı Hakk'ın, Hak ismine dayandığı gibi, o insanın vücudu, her

⁷¹ İbn Hacer Askalânî, Fethu'l-Bari Şerhu'l-Sahihu'l-Buhari, C 6, s. 215, Hadis No: 2602.

şeyi icad eden Mûcid isminden, yaratılması Hâlik isminden, hayatı Muhyî isminden, bilgisi Alîm isminden, görmesi Basîr isminden geliyor. Ve bunlar gibi, maddê olsun manevî olsun, o insana ihsan edilen her şey, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden gelir. Demek Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin ışıkları ve tecellileri bir araya gelmekle, insan vücudu **oluştugu gibi**, bu âlem de o isimlerin tecellilerinden teşekkül edip var olmuştur. Öyleyse denilebilir ki; eğer bu âlemde esmanın tecellisi çekilse, âlem, içindeki her şeyle bir anda yok olup gider. Yirminci Söz'ün sonunda şu manadan bir nebze bahsedilmiştir.

Ey nefis! Eğer şu dünya hayatına müştâk isen, mevtten kaçarsan, kat'iyen bil ki, hayat zannettiğin hâlet, yalnız bulunduğun dakikadır. O dakikadan evvel bütün zamanın ve o zaman içindeki eşyâ-yı dünyeviye, o dakikada meyyittir, ölmüştür. O dakikadan sonra bütün zamanın ve onun mazrûfu, o dakikada ademdir, hiçtir. Demek güvendiğin hayat-ı Maddiye, yalnız bir dakikadır. Hatta bir kısım ehl-i tedkîk, "Bir âşiredir, belki bir ân-ı seyyâledir" demişler. İşte şu sırdandır ki, bazı ehl-i velâyet, dünyanın dünya cihetiyle ademine hükmetmişler.

Ey nefis! Eğer şu dünya hayatını çok arzulayıp istersen, ölümden kaçarsan, kesinlikle bil ki; yaşamak zannettiğin durum, **yalnız bulunduğun** dakikadır. O dakikadan önce, bütün zamanın ve o geçmiş zaman içindeki dünyaya ait bütün eşya, o dakikada **ölmüştür, yoktur**. O dakikadan sonra bütün gelecek zamanın ve onun içindeki bütün varlıklar da o dakikada hiçtir, yoktur. **Demek güvendiğin maddî hayat yalnız bir** dakikadır. Hatta bir kısım araştırmacı muhakkik ehl-i kemal zâtlar "bir aşiredir, belki akıp giden bir andır." demişlerdir. İşte şu hikmete binâendir ki bazı evliya olan zâtlar, dünyanın, dünya cihetiyle yok olduğuna hükmetmişlerdir.

Evet, nasıl ki insanın bütün sıfatları ve özellikleri **cüz'îdir; sırasıyla** iş yapar, meselâ: İnsanın konuşması cüz'îdir, ancak bir kelimeyi söyleyebilir. Onu bitirmeden ikinci bir kelimeyi söyleyemez **öyle de insanın yaşadığı bir andır**, o ânı bırakmadan ikinci ânı yaşamadığı gibi birkaç ânı da bir arada yaşama imkânına sahip değildir. Demek, insanın yaşadığı hayat bir andır, dünya ve içindeki her şey de insanın yaşadığı gibi iki veya üç ânı bir arada yaşamadığı için bir kısım ehl-i kemal, o âna da bir kıymet vermeyip bu cihetle mahlûkatın yok olduğuna hükmetmişlerdir.

Madem böyledir, hayat-ı Maddiye-i nefsiyeyi bırak. Kalb ve ruh ve sırrın derece-i hayatlarına çık. Bak, ne kadar geniş bir dâire-i hayatları var. Senin için meyyit olan mâzî ve müstakbel onlar için hayydır, hayatdârdır, mevcûddur.

Madem böyledir; nefse ve cisme ait maddî hayatı bırak. Kalp, ruh ve sırrın⁷² hayat mertebelerine çık, bak ne kadar geniş bir hayat daireleri var. Ey nefis, senin **için ölü ve yok** olan geçmiş ve gelecek onlar için diridir, hayat sahibidir ve vardır.

Evet, insanın maddî vücudunun yaşadığı hayat, bulunduğu **zaman ve mekân ile sınırlıdır**. Fakat kalp, ruh ve sırrın yaşadıkları hayat geçmiş ve geleceği, görünen ve görünmeyen âlemleri de kuşatan bir hayattır.

Ey nefsim! Madem öyledir, sen dahi kalbim gibi ağla ve bağır ve de ki: "Fânîyim, fânî olanı istemem. Âcizim, âciz olanı istemem. Ruhumu Rahmân'a teslim eyledim, gayr istemem. İsterim, fakat bir yâr-ı bâkî isterim. Zerreyim, fakat bir şems-i sermed isterim." Hiç-ender-hiçim fakat bu mevcûdâtı birden isterim.

⁷² İnsandaki ilâhî hakikatleri idrak ve müşâhede eden mânevî melekelerden (duygulardan) biridir.

Ey nefsim! Madem öyledir, sen dahi kalbim gibi ağla ve bağır ve de ki: "Fânîyim, fânî olanı **istemem**. Âcizim, âciz olanı istemem. Ruhu-mu Rahmân'a teslim eyledim, başkasını istemem. İsterim, fakat bir yâri baki olan Cenâb-ı Hakk'ı isterim. **Zerreyim fakat** daimi bir güneş olan Cenâb-ı Hakk'ı isterim." Hiç ender hiçim yani yokluk içinde yokum fakat bu varlıkları **hepsini birden isterim**.

Beşinci Fıkra: Şu fıkra, Arabî geldiği için Arabî yazıldı. Hem şu fıkra-i Arabi-ye,

الله أكبر zikrinde otuz üç mertebe-i tefekkürden bir mertebeye işaretir.

الله أكبرُ اِذْ هُوَ الْقَدِيرُ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ الرَّحِيمُ الْجَمِيلُ النَّقَاشُ الْأَزَلِيُّ الَّذِي مَا حَقِيقَةُ هَذِهِ
الْكَائِنَاتِ كُلًّا وَ جَزْءٌ وَ صَحَائِفَ وَ طَبَقَاتٍ وَ مَا حَقَائِقُ هَذِهِ الْمَوْجُودَاتِ كُلِّهَا وَ جُزْئُهَا وَ وُجُودُهَا
وَ بَقَاءُهَا إِلَّا خُطُوطٌ فَلَمْ فَضَائِلُهُ وَ قَدَرُهُ وَ تَنْظِيمُهُ وَ تَقْدِيرُهُ بِعِلْمٍ وَ حِكْمَةٍ وَ نُفُوشٌ بِرُكَّارِ عِلْمِهِ وَ
حِكْمَتِهِ وَ تَصَوُّرِهِ وَ تَدْبِيرِهِ بِصُنْعٍ وَ عِنَايَةٍ وَ تَرْبِيئَاتٍ يَدِ بَيْضَاءٍ صُنْعِهِ وَ عِنَايَتِهِ وَ تَرْبِيئَتِهِ وَ تَنْوِيرِهِ
بِلُطْفٍ وَ كَرَمٍ وَ آزَاهِيرُ لَطَائِفِ لُطْفِهِ وَ كَرَمِهِ وَ تَوَدُّدِهِ وَ تَعَرُّفِهِ بِرَحْمَةٍ وَ نِعْمَةٍ وَ ثَمَرَاتُ فَيَاضِ رَحْمَتِهِ
وَ نِعْمَتِهِ وَ ثَرَّحِهِ وَ حُكْمَتِهِ بِجَمَالٍ وَ كَمَالٍ وَ لَمَعَاتِ تَجَلِّيَاتِ جَمَالِهِ وَ كَمَالِهِ بِشَهَادَةِ تَفَانِيَةِ الْمُرَائَا
وَسَيَالِيَةِ الْمَظَاهِيرِ مَعَ بَقَاءِ الْجَمَالِ الْجُرْدِ السَّرْمَدِيِّ الدَّائِمِ التَّجَلِّيِّ وَ الظُّهُورِ عَلَى مَرِّ الْفُصُولِ وَ
الْعُصُورِ وَ الدُّهُورِ وَ الدَّائِمِ الْإِنْعَامِ عَلَى مَرِّ الْأَنَامِ وَ الْأَيَّامِ وَ الْأَعْوَامِ نَعَمَ فَلَا تُؤَثِّرُ لِلْمُكَمَّلِ يَدُلُّ لِيذِي
عَقْلٍ عَلَى الْفِعْلِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْفِعْلُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ لِيذِي فَهْمٍ عَلَى الْإِسْمِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْإِسْمُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ
بِالْبَدَاهَةِ عَلَى الْوَصْفِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْوَصْفُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ بِالضَّرُورَةِ عَلَى الشَّانِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الشَّانُ
الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ بِالْيَقِينِ عَلَى كَمَالِ الذَّاتِ بِمَا يَلِيْقُ بِالذَّاتِ وَ هُوَ الْحَقُّ الْيَقِينُ نَعَمَ تَفَانِي الْمُرَاةِ زَوَالُ
الْمَوْجُودَاتِ مَعَ التَّجَلِّيِّ الدَّائِمِ مَعَ الْفَيْضِ الْمَلَكَمِ مِنْ أَظْهَرِ الظَّوَاهِرِ أَنَّ الْجَمَالَ الظَّاهِرَ لَيْسَ مَلَكَ
الظَّاهِرِ مِنْ أَفْصَحِ تَبَيَّنٍ مِنْ أَوْضَحِ بُرْهَانٍ لِلْجَمَالِ الْجُرْدِ لِلْإِحْسَانِ الْجَدِّ لِلْوَجِبِ الْوُجُودِ لِلْبَاقِي

الْوَدُودِ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مِنَ الْاَزَلِ اِلَى الْاَبَدِ عَدَدَ مَا فِي عِلْمِ اللّٰهِ وَ عَلٰى اٰلِهِ وَ صَحْبِهِ وَ
سَلِّمْ

"Allah en büyüktür, zira o öyle Kadîr, Alîm, Hakîm, Kerîm, Rahîm, Cemîl ve başlangıcı ve sonu olmayan bir Nakkaş'tır ki; bu kâinatın hakikati küll olsun cüz olsun yani umum olsun ferd olsun, sahifeler olsun tabakalar olsun ve bu varlıkların hakikatleri küllî olsun cüz'î olsun, varmak cihetiyle olsun, beka bulmak cihetiyle olsun; ancak bütün bunlar O'nun kazâ ve kader kaleminin yazdığı satırlardır. İlim ve hikmetiyle de tanzim ve takdir edilmiştir. Ve ancak O'nun sanat ve inâyetiyle, ilim ve hikmetinin, tasvir ve tedbir **perge-
linin nakışlarıdır**. Ve ancak O'nun lütuf ve keremiyle sanat, inâyet, tezyin ve tenvirinin yed-i beyzasının yani kudret elinin süslendirmesidir. Ve ancak O'nun rahmet ve nimetiyle lütuf ve kereminin ve kendini sevdirep tanıttır-
masının iltifatlarının çiçekleridir.

Ve ancak O'nun cemal ve kemaliyle; rahmet, nimet ve çok merhamet et-
mesinin ve çok şefkat göstermesinin bol **feyzinden gelen meyveleridir**. Fani aynalar denilen akıp giden mahlûklar şahitlik eder ki kâinatta görülen hakikatler O'nun cemalinin ve kemalinin tecellileridir. Mahlûkat ve günler ve seneler böyle geçip **gittikleri hâlde, verilen nimetlerin devam etmesi** ve mevsimler, asırlar ve devirlerin geçmesine ve tecelliye gösterenlerin akıp gitmesine rağmen, o hakikatlerin devam etmesi; mücerred, **sürekli, daimi olan cemalin bekasının tecelli** edip ortaya çıkmasıyla sürekli ve son-
suz olduğunu gösterir."⁷³

"Evet, akıl sahipleri için mükemmel bir eser, mükemmel olan **fiile delalet eder gösterir**. Sonra mükemmel fiil, anlayan bir kimse için mükemmel isme delalet eder. Sonra mükemmel isim, açık olarak mükemmel vasıf olan

⁷³ Arabî ibare.

sıfata delalet eder. Sonra mükemmel sıfat ise, zarurî olarak mükemmel şe'ni gösterir. Sonra mükemmel şe'n, kesin olarak o zâta lâıyk, O zâtın kemalatına delil olur, o delalet ki; hakka'l-yakîn derecesindedir."⁷⁴

"Evet, sürekli tecelli ve lüzumlu feyz ile beraber ayinelerin geçiciliği ve mevcudatın yok olması apaçık olmaktan da daha açık bir surette gösteriyor ki; varlıklarda açıkçasına görünen güzellik, **o varlıkların mülkü değildir.** O mücerred cemal, o yenilenen ihsan, o vacibu'l-vücuda, baki Vedûd'a ait olduğunu ispat eden en açık bir beyân ve en vâzih bir burhandır, delildir."⁷⁵

"Ey Rabbimiz! Efendimiz Muhammed (asm)'e ve onun al ve ashabına, ezelden ebede kadar, ilminde bulunanlar adedince salat ve selam eyle."⁷⁶

YAZILAN KADERİN DEĞİŞMESİ

"Kardeşlerimizden Çaprazzâde Abdullâh Efendi gibi bazı adamlar, "Ehl-i keşiften rivâyeten bu geçen Ramazân'da Ehl-i Sünnet Velcemâat için bir ferec ve bir fütûhât olacağını haber verdikleri hâlde, zuhûr etmedi. Böyle ehl-i velâyet ve ehl-i keşif, neden hilâf-ı vâki" haber veriyorlar?" diye ben-den sordular. Ben de birden sünûhât kabîlinden olarak verdiğim cevabın muhtasarı şudur:

Hadîs-i şerîfte vârid olmuştur ki: "Bazen belâ nâzil olur, gelirken karşısına sadaka çıkar, geri çevirir." Şu hadîsin sırrı gösteriyor ki: Mukadderât, bazı şerâit ile vukûa gelirken, geri kalır. Demek ehl-i keşfin muttali" olduğu mukadderât, mutlak olmadığını, belki bazı şerâit ile mukayyed bulunduğ-

⁷⁴ Arabî ibare.

⁷⁵ Arabî ibare.

⁷⁶ Salavat-ı şerife.

nu ve o şerâitin vukû' bulmamasıyla o hâdisenin de vukûa gelmemesidir. Fakat o hâdis, ecel-i muallak gibi levh-i ezelnin bir nevi' defteri hükmünde olan levh-i mahv u isbat da mukadder olarak yazılmıştır. Gâyet nâdir olarak levh-i ezeliye kadar keşif çıkar. Ekserîsi oraya çıkamıyor.

İşte bu sırra binâen, geçen Ramazân-ı Şerîf'de ve bu Kurban Bayramı'nda ve daha başka vakitlerde istihrâca binâen veya keşfîyât nev'inden verilen haberler, muallak oldukları şerâiti bulamadıkları için, vukûa gelmemişler ve haber verenleri tekzîb etmiyorlar. Çünkü mukadder imiş, fakat şartı gelmediği için, o da vukûa gelmemiş.

Evet, Ramazân-ı Şerîf'de bid'aların ref'ine, Ehl-i Sünnet Velcemâat'in yaptıkları ekseriyetle hâlis duâları, bir şart ve bir sebep-i mühim idi. Maatteessüf câmilere Ramazân-ı Şerîf'de bid'alar girdiğinden, duâların kabûlüne sed çekti, ferec gelmedi. Nasıl ki sâbık hadîsin sırrıyla: "Sadaka, belâyı ref'eder" ekseriyetin hâlis duâsı da ferec-i umûmîyi cezbeder. Kuvve-i câzibe vücûda gelmediğinden, fûtûhât da verilmedi."⁷⁷

On Altıncı Lem'a'dan: "Kardeşlerimizden Çaprazzâde Abdullâh Efendi gibi bazı adamlar, 'Keramet sahibi ehl-i keşiften rivâyet edilen bu geçen sene yani 1931'in Ramazânı'nda Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat için bir ferahlık ve **bir kurtuluş olacağını haber verdikleri hâlde**, o verdikleri haber gerçekleşmedi. Böyle ehl-i velâyet ve ehl-i keşif, neden olmayacak bir şeyi haber veriyorlar?' diye benden sordular. O anda birden kalbime gelen îzâh ile verdiğim cevabın özeti şudur: Hadîs-i şerifte rivâyet edilmiştir ki; "Bazen belâ nâzil olup gelirken karşısına sadaka çıkar, geri çevirir." Bu manayı ifade eden şöyle bir hadis-i şerif rivâyet edilmiştir.

⁷⁷ Bediüzzaman, Lem'alar, s. 105.

بَاكِرُوا بِالصَّدَقَةِ، فَإِنَّ الْبَلَاءَ لَا يَنْخَطُّهَا

"Sadaka vermekte acele ediniz şüphesiz ki bela sadakanın önüne geçemez"⁷⁸ Şu hadislerin manası gösteriyor ki: Kaderde yazılmış olanlar, **bazı şartlara bağlı olarak** meydana geliyor. **Şartlar gerçekleşmedikleri takdirde o yazılanlar da geri kalır.**

Demek ki; bir kısım keşif ve keramet sahiplerinin gördükleri kader yazıları, mutlak yani o gördüklerinin kesin olarak meydana gelecek Levh-i Mahfuz-u Azam'daki kısımdan **olmadığını, belki bazı şartlara bağlı bulunan yaz-boz levhası hükmünde olan kader** kısmından olduğunu ve o şartların meydana gelmemesiyle o hâdisenin de gerçekleşmediğini göstermektedir. Fakat o hâdiseye, ecel-i muallak yani şarta bağlı ecel gibi Levh-i Mahfuz-u Azam'ın bir defteri hükmünde olan ve âlem-i şehâdete yakın bulunan Levh-i Mahv u İspat'da yani yaz-boz tahtası hükmünde kudretin bir defteri olan Kitâb-ı Mübîn'de mukadder olarak yazılmıştır. Gâyet nâdir olarak âlem-i gaybda bulunan levh-i ezelîyeye kadar evliyanın keşfi çıkar. Çoğu evliyanın keşfi oraya çıkamıyor. İşte bu hikmete binâen, geçen Ramazân-ı Şerîf'te ve bu Kurban Bayramı'nda ve daha başka vakitlerde istihrâca yani âyet ve hadislerden çıkarılan hükme binâen veya keşif ve kerametle verilen haberler ve hadiseler, **bağlı oldukları şartları bulamadıkları için** vücuda gelmemişler ve haber verenleri de yalanlamıyorlar. Çünkü o verilen haberler, kaderin yaz-boz levhasında yazılmış fakat bağlı oldukları **şartlar gerçekleşmediği için**, onlar da **meydana gelmemiştir.**

⁷⁸ Ahmed bin Hanbel, Müsned, C 6, s. 418, Hadis No: 6955/ Acluni, Keşfü'l-Hafa, C 2, s. 23/ Et-Tergib vet-Terhib, C 2, s. 19.

“Evet, Ramazân-ı Şerîf’te, Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’ın çoğunluk itibârıyla yaptıkları hâlis duâlarının kabul edilmesi, bid’aların kalkmasına, kurtuluş ve necatın gelmesine mühim bir şart ve bir sebepti. Maalesef o ramazanda harf inkılabı, ezan ve kametin Türkçe okunması gibi **bid’alar câmilere girdiğinden**, duâların kabûlüne sed çekip **engel oldu**, ferec ve kurtuluş da gelmedi. Nasıl ki önceden geçen hadîsin ifade ettiği manaya göre, **الصدقة**

يُدْفَعُ الْبَلَاءُ “Sadaka, belâyı def edip kaldırır.”⁷⁹ öyle de çoğunluk olarak ehl-i

îmânın yaptığı hâlis duâ da bütün topluma gelen kurtuluşu celbedip getirir. Ancak kuvve-i câzibe yani duanın kabulü olan çekici güç vücûda gelmediğinden, fütûhât ve kurtuluş da verilmedi.”⁸⁰

EKLER

Bu Kader Risâlesi’nin sonuna Arapça İşarat’ül İcaz’dan, Arapça Mesnevî’den kadere dair bir kısım mevzular aynen tercüme edilip alınmıştır. O kısımlarda Kader Risâlesi’nde anlatılan hakikatlerin tekrarı vardır. O kitaplardan istifade edilir ümidiyle o tekrarları çıkarmadık. Kardeşlerimizin bu nazarla bakmalarını temenni ediyoruz.

⁷⁹ Riyazu’s-Sâlihîn, C 1, s. 611.

⁸⁰ Bedizüzzaman, Lem’alar s, 105.

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Allah, onların kalblerine ve kulaklarına (küfürlerindeki inadları yüzünden) mühür vurmuştur. Gözlerinin üzerinde ise bir perde bulunur. Ve onlar için (pek) büyük bir azab vardır."⁸¹

MUKADDEME

Bu âyetin üzerinde durmak icap eder; tâ ki kelam ilmi ülemasının ne söylediklerini dinlemiş olalım. Bu âyetin altında Mutezile, Cebriye ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhepleri arasında büyük bir savaş gerçekleşmiştir. Böylesine bir savaşa dikkatle bakmak lazımdır. Öyleyse istifade edilsin diye Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın doğru yol üzerine olduğunu diğerlerinin ya ifrat edip ileriye gittiğini veya tefrite düşüp geride kaldıklarını ispat için birkaç esası zikredeceğiz.

Birincisi: Bütün araştırmacı muhakkik İslâm âlimlerinin araştırmaları neticesinde ispat edilen bir hakikattir ki; âlemden gerçek tesir ve **yaratmak**, **yalnız** ve yalnız **Cenâb-ı Hakk'a** aittir. Öyleyse Mutezile mezhebinin, kulun fiilinin yaratılmasını kula vermesi doğru **değildir, yanlıştır**.

İkincisi: Cenâb-ı Hak, Hakîm'dir. Bütün yaptıkları **hikmet ile**dir. Öyleyse verilen mükâfat ve ceza, abes ve boş yere değildir. Ancak iyilik yapana hak ettiği için mükâfat ve fenâlık edene de **hak ettiği** için ceza verilir. **Ve**

⁸¹ Bakara Sûresi, 7. âyet.

kaderin kimseyi zorladığı yoktur. Tevhid yani her şeyi yaratanın Allah olduğu hakikati, Mutezile mezhebinin yanlışlığını gösterdiği gibi Cenâb-ı Hakk'ın zulümden münezze olmas, yani zorla kaderin baskısıyla kimseye günâh **ışlettirmemesi** de Cebriye mezhebinin ağzına vurup susturuyor ve onların yanlış olduklarını ispat ediyor.

Üçüncüsü: Her şeyin iki ciheti vardır, biri **mülktür sebeplere** bakar, aynanın arka yüzü gibi sebeplerin kabiliyetsizliğinden dolayı bazen güzel bazen çirkin görünmekle değişik şekilleri gösterir. Diğer ciheti ise **melekûtiyetir; Hâlık'ına**, yaratanına bakar. Bu cihet aynanın parlak yüzü gibidir. Her şeyde şeffaftır. Hiçbir çirkinliği yoktur. Öyleyse bize göre çirkin olan bir varlığın yaratılması hakikatte çirkin değildir. Zira o varlığın yaratılması, Cenâb-ı Hakk'a bakan melekûtiyet ciheti olduğundan şeffaftır ve güzeldir. Çünkü çirkinliğin varlığı, güzelin güzelliğini ve mükemmelliğini göstermeye vesiledir. Buna 'hüs-n-ü bil gayr' yani o çirkinlik başkasının güzelliğini gösterdiği için güzel olur. Öyleyse Mutezile mezhebinin "şerri yaratmak şerdir" saçmalığına kulak verme.

Dördüncüsü: Masdar, meselâ; 'katl', irâde ile kazanılan i'tibârî bir şeydir. **Kim yaparsa** o katl ona nisbet edilir. Ve sarf ilminin ölçülerine göre ism-i fâil denilen 'kâtil' kelimesi, 'katl'den müştaktır, ondan türüyor, yani onun kökü masdar denilen 'katl'dir. Yoksa hâsıl-ı bil masdardan yani 'katl' ile meydana gelen 'mevt' denilen **ölümden türeyip alınmıyor**. Öyleyse katli kim yaptıysa **ona 'kâtil' denir**. Yoksa 'katl' ile meydana gelen ölümü kim yarattıysa ona kâtil denilmez. Evet, Cenâb-ı Hak birinin öldürmesi neticesinde ölümü yaratmak ile kâtil olmuyor. Bu hakikate binâen Mutezile mezhebinin 'şerhlerin yaratılması da şerdir' diyerek onların yaratılışını Allah (cc)'e vermemesi **yanlıştır, onlara itibar edilmez**.

Beşincisi: Şüphesiz ki, çoğunlukla ortaya çıkan bir fiil, meyelâna dayanan ve **birbirini takip eden fiillerin** bir neticesidir. Meselâ: Namaz kılmak bir tek fiildir. Hareket etmek, abdest almak, namaza durmak ve tekbir getirmek gibi meyelândan gelen birçok fiillerin neticesidir. İşte muhakkik araştırmacı İslâm âlimlerinin, bu noktadaki bütün tartışmaları, insana verilen ve cüz'-i ihtiyârî denilen bu meyelân esasî üzerine deveren edip gerçekleşmiştir.

Altıncısı: Şüphesiz ki; Cenâb-ı Hakk'ın âdet kanunlarına göre, Allah (cc)'ın küllî irâdesi, **kulun cüz'î irâdesine bakar** ona göre iş yapar. Yani kul irâdesiyle bir şey istedikten sonra Cenâb-ı Hakk'ın irâdesi de o işe taalluk edip **onu tercih eder**. Öyleyse kaderin hiçbir kimseye baskısı ve **zorlaması yoktur**.

Yedincisi: Şüphesiz ilim maluma tâbidir. Yani bir varlık **nasıl ise ilim onu öyle bilir**. Öyleyse bilinen varlık dediğimiz malum bilinen ölçüler denilen ilme tâbî değildir ki; devir olsun. Yani **'bilgi bilineni etkiliyor, bilinen de bilgiyi etkiliyor'** gibi aklın kabul etmediği devir yoktur. Madem hakikat budur bir insan için bir şeyin kaderinde yazılı olması o insanın o işi yapmasına sebep olamaz.

Sekizincisi: Şüphesiz ki Cenâb-ı Hakk'ın kâinata devam eden âdetlerine göre ölümün meydana gelebilmesi için öldürmeyi şart kılmıştır yani katl denilen masdar ile ortaya çıkan ölümün yaratılması ancak **kesb denilen o katlin ve o masdarın yapılması** neticesinde gerçekleşebilir. Masdarı kazanmasına ve onun gerçekleşmesine vesile olan asıl çekirdek ise **meyelândır**. Meyelânın anlaşılması ile bu mes'elenin açılmayan düğümü çözülür.

Dokuzuncusu: Şüphesiz ki bir varlık için üstünlüğünü gerektiren bir **sebebe bulunmadan onun üstün olduğunu** kabul etmek imkânsızdır. Fakat iki varlık birbirlerinden üstün **olmadıkları hâlde** birisini tercih edip almak **mümkündür**. İradenin vazîfesi böyle bir işi görmektir. Öyle ise Cenâb-ı Hak irâdesiyle yaptığı işleri tercih eder. Tercih ettiren bir sebebe **ihtiyacı yoktur**.

Onuncusu: Şüphesiz ki maddî vücudu olan bir varlığın, onu vücuda getirecek bir müessirin ve yapanın olması lazımdır. 'Yoksa tereccuh-ü bila müreccih lazım gelir' önceden geçtiği gibi bu ise muhâldir. Yani **etkisiz tepki, fâilsiz bir fiilin olması imkânsızdır**. Fakat maddî vücudu olmayan cüz'-i ihtiyârî gibi i'tibârî varlıklar bir tercih edenin tercihi olmadan vücuda gelebilir ve vücuda gelmesi de muhâl değildir.

On birincisi: Şüphesiz ki bir varlığın var olması **farz olmadıkça** o varlık vücuda gelmez. Yani maddî bir varlığın var olması ancak **tam illet denilen bütün şartların oluşmasıyla** olur. Evet, bir varlık için irâde-i İlâhiye ile birlikte şartlar gerçekleşirse onun var **olmaktan başka çaresi** kalmaz, bir silahın tetiğini çekmek gibi.

Fakat cüz'-i ihtiyârî gibi i'tibârî işlerde tam illetin bulunması şart değildir. O irâdenin tercihi için oluşan bir ortam kifâyet eder. Meselâ: Acıkan bir adam başkasının yemeğini görünce ona meyleder. **Fakat yemeğe mecbur değildir**. O anda şariat ona der ki: "bu başkasının malıdır, haramdır, yeme". İşte imtihan bu şekilde gerçekleşmiş oluyor.

On ikincisi: Şüphesiz bir şeyin var olduğunu bilmek, mâhiyetini ve ne olduğunu bilmeyi **gerektirmez**. Ve bir şeyi bilmemek de onun var olmadığı

ğını göstermez, buna göre cüz'-i ihtiyârînin ne olduğunun bilinmemesi onun kesin olarak var **olduğuna zıt düşmez**.

Nazar-ı dikkatinize arz ettiğim şu esasları tam ma'nâsiyle anladıktan sonra, şu ma'rûzâtımı da dinleyiniz.

Biz Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, topluğu olarak Mutezile mezhebine mensub olanlara diyoruz ki: "kul, kesbi ile hâsıl-ı bil masdar yani masdar ile vücuda gelen esere ve 'hasıl'un minel masdar' yani masdardan gelen fiile Hâlık değildir. Yani vurmak masdarından türeyen vurdu fiilinin ve o vurmak neticesinde gerçekleşen acının Hâlık'ı Cenâb-ı Hak'tır. Ancak kul, o masdarın vücuda gelmesine **sebepe** olmuştur. Zîrâ kâinata Allah (cc)'ten **başka gerçek tesiri** yapan yoktur. Evet, tevhîd, yani Cenâb-ı Hak'ın birliği öyle ister.

Sonra Cebriye mezhebine de döner, deriz ki: "Kul, bir ağaç gibi bütün bütün **baskı ve cebir altında değildir**. Bekli hikmet gereği olarak elinde **küçük bir ihtiyâr** vardır. Çünkü Cenâb-ı Hak Hakîm'dir. Ve O'nun münez-zeh ve mukaddes olması, **cebrin olmamasını gerektirir**."⁸²

CÜZ'-İ İHTİYÂRÎNİN İZAHINDA CEBRİN ÇIKMAMASI

Sual: Eğer deseniz cüz'-i ihtiyârî ne kadar tahlil edilip şerh edilse ortaya cebirden başka bir şey çıkmıyor?

Elcevap: Birincisi: Fitrat ile vicdân, ihtiyârî emirleri yani yapılması zorunlu olmayan işleri ve zorunlu olan **işleri birbirinden ayıran bir ihtiyârın** var

⁸² Bediüzzaman, İşaratü'l-icaz, s. 64-65.

olduğuna kesinlikle şahitlik ederler. Onun ne olduğunu bilmememiz olmadığını gerektirmez.

İkincisi: Kulun bir fiile olan meyelânı, Eř’arî’lerin mezhebi gibi mevcûd bir varlık ise de o **meyelânı bir fiilden diğer bir fiile çevirmekle yapılan tasarruf, i’tibârî bir emir** ve iş olup kulun elindedir ona verilmiştir. Eğer Mâtürîdî’lerin mezhebi gibi, **o meyelânın bizzât bir emr-i i’tibârî**, maddî vücudu olmadığına hükmedilirse, o emr-i i’tibârî denilen cüz’-i ihtiyârînin gerçekleşmesi ve bir fiili tercih etmesi için illet-i tâmmeye yani bir işin olmasını gerektiren **sebebe ihtiyaç yoktur ki o işin yapılması zorunlu olsun**. Öyleyse o meyl gerçeleşince o işi yapmak **zorunlu hâle gelmiyor. Çünkü çok defa meyelân gerçeleştiği hâlde fiil gerçeleşmiyor.**

Hulâsa, insanların arasındaki âdetin devamı üzerine masdar ile meydana gelen neticeler masdara bağlıdır. Masdarın temeli ise **insandaki meyelândır** veyahut meyelândaki **tasarruftur**. Bu cüz’-i ihtiyârînin maddî bir vücudu **yoktur ki** meydana gelmesi için maddî bir **sebebe ihtiyacı** olsun, tercih ettirici bir sebep bulunmadan bir defasında bir işi tercih etsin, başka bir defasında da başka bir işi tercih etsin. Veyahut iki varlık arasından birinin, diğerinden üstünlüğünü gerektiren hiçbir bir özellik **bulunmadığı hâlde onu diğerinden üstün tutsun**. Ancak o ihtiyârî tercih etmemizi gerektirecek bir ortamın oluşması, onun meydana gelmesine yeterli olur. O cüz’-i ihtiyârî yok da değildir ki; masdar ile vücuda gelen neticelerin geçek-

leşmesine sebep olmasın, hem sevap ve cezayı da gerektiren bir vesile olmasın.⁸³

İLM-İ İLAHÎNİN ÖNCEDEN HER ŞEYİ BİLMESİNİN HAKİKATİ

Soru: İlim ve irâde-i ezelfîyenin önceden bir işi bilmeleri insanın ihtiyârına yer bırakmıyor.

Elcevap: **Birincisi,** kulun ihtiyârıyla yaptığı bir fiilin **ilm-i ezelinin** onu o şekilde **bilmesi** o **ihtiyâra zıt** ve engel **değildir**. Çünkü bir işi tesir edip **yapan kudrettir**. İlim ise **müessir değildir**, kudretin yaptıklarını aynen **bilir**.

İkincisi: Cenâb-ı Hakk'ın ezelfî ilmi, semavat gibi **her şeyi kuşatmıştır**. Geçmiş zaman gibi **bir silsilenin ucu değildir ki** sebeplerle ortaya çıkan neticeler o ilme verilsin ve **ondan geldiği düşünölsün** ve sebeplerden de gaflet edilip o sebepler devre dışı bırakılsın.

Üçüncüsü: Şüphesiz ki ilim maluma tâbidir. Yani biz bir işi **nasıl yaparsak** Cenâb-ı Hak da ilmiyle o yaptığımızı **öyle bilir**. Öyleyse yaptıklarımızı kaderin yazdığı ölçülerin baskısıyla yapmıyoruz. Belki o işi öyle yapacağımızdan kader onu o şekilde yazmıştır.

Dördüncüsü: Şüphesiz irâde-i İlahiye ve kader, sebep ve illete ayrı müsebbep ve neticeye de **ayrı taalluk** etmiyor. Onları birbirinden ayırmıyor. Belki kader **ikisine birden taalluk** ediyor. Yoksa irâde ve sebebin bir faydası olmazdı. Bu hikmeti îzâh eden bir misal: Bir adam silahla bir adamı

⁸³ Bediüzzaman, İşaratü'l-İcaz, s. 64-66.

öldürse sonra ölüme sebep olan silahın atılmadığı farz edildiği takdirde acaba o adamın ölmesi mi yoksa ölmediği mi düşünülecek? Cebriye Mezhebi'ne mensup olanlar derler ki; 'eğer o adamın öldürülmediğini farz etsek bile yine ölecekti' zira onlara göre kaderin o ölüm hadisesi denilen neticeye ayrı, öldürme denilen sebebe de ayrı bir taalluku vardır. İşte bu düşünceye göre ölümü netice veren sebebin varlığının hiçbir vafizesi yoktur. Sebep olsa da olmasa da ölüm gerçekleşecektir. Ve Mutezile Mezhebi'ne mensup olanlar derler ki; 'silahın atılmadığı farz edilirse ölüm gerçekleşmez,' zira onlara göre Cenâb-ı Hak bir şeye murad edince o irâdesinden vazgeçmesi caizdir. Fakat Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın üleması ise diyorlar ki; 'silah atılmadığı farz edildiği takdirde biz susar ve sükût ederiz.' Zira silah atmak denilen sebebin farz edilmemesi Cenâb-ı Hakk'ın ilim ve irâdesinin de o ölüm denilen müsebbebe taalluk etmediğinin farz edildiğini gerektirir. Çünkü **kader sebep ve müsebbebe bir taalluk eder.** Farzı muhâl olarak kaderin sebebe taalluk etmemesi, yine farzı muhâl olarak neticeye de taalluk etmemesini gerektirir. Bunu iyi düşünmek lazımdır. İşte görüldüğü gibi Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat orta yolu tercih etmiş, Kaderiye ve Mutezile Mezhepleri ise ifrat ve tefrite saplanmışlardır.⁸⁴

İKİNCİ BİR MUKADDİME

Tabiatçılar; sebeplerin gerçek tesir sahibi olduklarını söylüyorlar. Mecûsiler, Ehrimân namında şerri yaratan Cenâb-ı Hak'tan başka bir hâlıkın var olduğunu kabul ediyorlar. Mutezile Mezhebi'nin mensupları ise hayvanlar, ihtiyârları ile yaptıkları fiillerinin hâlıklarıdır iddiasında bulunuyorlar. Bu üç görüşün de esasları tam bir hata ve hadlerini tecavüz etmek ve batıl bir

⁸⁴ Bediüzzaman, İşaratü'l-İcaz, s. 66-67.

evham üzerine bina edilmiştir. Onları aldatıp da o düşüncede tutan yanlış bir kıyastır. Zira onlar bu düşünce ile Cenâb-ı Hakk'ı tenzih ve takdis edelim derken şirkin tuzağına düşmüşler. Eğer daha ayrıntılı bir şekilde anlamak istersen bu evhamı reddeden birkaç mes'eleyi dinle;

Birincisi: Nasıl ki insanın işitmesi cüz'îdir aynı anda dinlediği birçok insanın konuşmasını anlayamaz ancak onları birer birer dinlemekle onların konuşmalarını anlar ve konuşması da cüz'î olduğundan birkaç kelimeyi bir anda söyleyemez ancak birer birer o kelimeleri söyleyebilir. Düşünce ve tefekkürü de cüz'îdir birkaç mes'eleyi **bir arada düşünüp anlayamaz** ancak bir mes'eleyi hâlettikten sonra başka bir mes'eyleyle meşgul olabilir. İnsan aciz ve zayıf olduğundan yapmak istediklerini ancak gereken **sırayı takip ederek** yapabilir. Bir şeyi bitirmeden başka bir şeyi yapamaz öyle de insanın **himmeti denilen çalışma gayreti de cüz'îdir** bir anda birçok işi yapması mümkün değildir. Fakat nasıl ki güneş'in doğduktan sonra bir varlığa ışık vermesi ve onun ihtiyacını görmesi ve aynı anda karşısında bulunan diğer bütün varlıklara da ışık vermesine ve onların ihtiyaçlarını da görmesine engel değildir. Ve güneş için bir ile bin, büyük ile küçük **fark etmiyor** öyle de Cenâb-ı Hak; **sonsuz kuvvet sahibi olduğundan** bir işi yapması başka bir iş yapmasına, bir sesi işitmesi başka bir sesi işitmesine, bir şeyi görmesi başka bir şey görmesine **engel olamaz**.

İkincisi: Şüphesiz ki; insanın kıymeti, maddî ve manevî varlığını ifade eden mahiyetine göredir. Ve mahiyeti ise çalışma azmi denilen **himmetinin derecesine göredir**. Ve himmeti ise meşgul olduğu maksat ve hedefinin miktarına göredir. Öyleyse denilebilir ki; insanı gerçek insan yapan **dâvâsıdır**.

Üçüncüsü: Şüphesiz ki; insan hangi bir şeye teveccüh edip meşgul olursa, **onun ile bağlanır. Ve onda fânî olur.** Bu sırra binâendir ki, insanlar kendi örf ve âdetlerine göre kıymetsiz ve küçük işleri vesilelere verirler, şahsiyeti büyük ve yüce zâtlara vermezler. Kıymetsiz işlerle meşgul olmanın büyük zâtların vakarına ve makamına münasip olmadığını zannediyorlar. O büyük zâtlar, buna tenezzül etmezler ve onların yüce himmeti böyle hakir işlerle uğraşmaz ve büyük olan himmetleri böyle hafif işlerle tartılmaz diye düşünürler.

Cenâb-ı Hak için böyle bir düşünce geçerli olmaz, en küçük ve en hakir varlığı yarattığı gibi bütün âlemi de o yaratmıştır.

Dördüncüsü: İnsan bir varlığın ahvalini anlamak için onu düşünmeye başladığı zaman, insanlık gereği olarak o varlığın ahvalleri denilen bağlarını, sebeplerini ve esaslarını **başta kendi nefsinde,** sonra başka insanlarda bulunanlara mukayese edip **benzetmeye çalışır.** Eğer o ahvalin benzerlerini kendinde ve insanlarda bulamazsa etrafındaki **varlıklarda arar.** Bir varlığı tanımak için bunu yapmak doğru olabilir. Fakat insan, hiçbir cihette varlıklara bezemeyen Vacibü'l-vücud olan Cenâb-ı Hakk'ı düşündüğü vakit, anlattığımız düstura binâen onun **hayal gücü yanlış olarak** Cenâb-ı Hakk'ı da **varlıklara benzetir. Ve o aldatıcı gözlük ile ona bakar.** Hâlbuki varlıkları yaratan Cenâb-ı Hakk'a bu noktadan bakılmaz. **Zira kudreti nihâyetsizdir ve O hiçbir şeye benzemez.**

Beşincisi: En yüce sıfatlar Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarıdır. Evet, şüphesiz Cenâb-ı Hakk'ın **kudreti, ilmi** ve irâdesi güneş'in ziyasına benzer, **her şeyi içine alır ve** bütün işleri **aynı anda** yapar, **onlar** kayıt altına alınmaz ve hiçbir şeyle ölçülmez ve muvazene kabul etmez. Cenâb-ı Hak'ın bu sıfatları, en büyük varlık denilen Arşa taalluk ettiği gibi atom gibi en küçük

varlığa da taalluk eder. Ay ve Güneş'i yarattığı gibi aynı şekilde pirenin ve sineğin gözünü de yaratmıştır. Kâinata yüce bir nizam yerleştirdiği gibi aynen öyle de mikroskobik hayvanın bağırsağına da gâyet ince bir nizamı yerleştirmiştir. Ve umumî câzibe denilen kanunu ile uzay boşluğundaki yıldızları ve yüksek cisimleri birbirine bağladığı gibi aynen o kanunun bir benzeriyle de atomları tanzim etmiştir. Öylesine ki; o atomdaki sistem sanki güneş sisteminin küçültülmüş bir örneğidir. Evet, acizliğin müdâhale- siyle kudretin farklı mertebeleri oluşur. Fakat aciz olmayan Cenâb-ı Hakk'ın kudretine **nispeten her şey müsavidir, eşittir. Küçük büyük fark etmez.** Çünkü Cenâb-ı **Hakk'ın kudreti zâtîdir, zıddı olan acizlik ona müdâhale edemez.**

Altıncısı: Şüphesiz ki Cenâb-ı Hakk'ın kudreti eşyanın melekutiyeti denilen **iç yüzüne taalluk eder. Her şeyde bu yüz ise güzel ve şeffaftır.** Evet, nasıl ki; Cenâb-ı Hak, Ay ve Güneş'in yüzlerini parlak yaratmıştır, öyle de gece ve bulutun da melekutiyetlerini güzel ve nuranî yapmıştır.

Yedincisi: Şüphesiz ki **insanların fikri, Cenâb-ı Hakk'ın azametini ölçmeye** ve kemalatını tartmaya ve evsaf ve özelliklerini muhakeme etmek için **vasıta** olmaya **müsait değildir.** Ve hiçbir vecihle de bunu yapma imkânı yoktur. (Zira bu terazi o sıklığı ağırlığı, çekemez.) Cenâb-ı Hakk'ın azametini anlamak ancak bütün yarattıklarının göstermesiyle ve bütün eserlerinin yansıtmasıyla ve bütün fiillerinin bir arada gösterdikleri hülasay- la mümkün olabilir. Evet, zerre mir'ât yani ayna olur, fakat mikyâs olamaz.

Bu mes'eleleri anladıktan sonra şunu da bil ki; Cenâb-ı Hak, hiçbir varlığa kıyas edilip **benzetilmez.** Zira aralarında yerden göğe kadar fark vardır. Hem görmüyor musun, Tabiatçıların, Mutezilenin, Mecûsilerin hayal gücü, **bu kıyas ile onların akıllarına musallat** olmasına binâendir ki; onlar

gerçek tesiri sebeplere ve fiillerin yaratılmasını da (insanlara) hayvanlara ve şerri yaratmayı da başkalarına vermişlerdir. Gerçekten Cenâb-ı Hak, azameti ve büyüklüğü ve bütün eksikliklerden münezzeh olmasıyla böyle pis ve çirkin eşyaya tenezzül etmez diye düşünüyorlar. Yazıklar olsun bunlara. Gâyet ehemmiyetsiz olan bu evhama **akıllarını esir etmişler**. Ey arkadaş vesvese cihetiyle bazen bu evham mü'minlere de musallat olur, bundan sakınmak lazımdır.⁸⁵

İ'lem (Bil) Ey Nefsim! *Nasıl ki merada koyunları otlatan çoban, o koyunların merayı geçip başkasının başına, bahçesine zarar verebileceğini görünce onları döndürmek için arkalarından bir taş atar, o taş gider koyunlardan birisine isabet eder. O anda taşın başına isabet ettiği koyun kendi lisan-ı hâliyle derki; "biz çobanın idaresi altındayız, o bizi bizden daha iyi bilir ve dönmemizi istiyor, öyleyse dönmemiz lazımdır der" kendisi döner ve sürünün de geri dönmesine vesile olur.*

Ey nefsim sen de bu koyuna benzersin, öyleyse bu koyundan daha şaşkın ve yoldan çıkmış olma ve kaderin attığı taş hükmündeki bir musibet bir bela başına isabet ettiğinde

إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

"Şüphesiz ki biz, Allah'tan geldik ve şüphesiz ki biz ancak O'na döneceğiz!"⁸⁶ de **günâhlardan vazgeç** ve Cenâb-ı Hakk'a dön, zira o Rahîm'dir ve Kerîm'dir, sana senden **daha ziyade şefkat ve merhamet eder**.⁸⁷

⁸⁵ Bediüzzaman, İşaratü'l-İcaz, s. 67-68.

⁸⁶ Bakara Sûresi, 156. âyet.

⁸⁷ Bediüzzaman, İşaratü'l-İcaz, s. 189.

ON İKİNCİ MEKTUP (ÜÇ SUAL VE CEVABI)

بِسْمِهِ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ عَلَى رُفَقَائِكُمْ

Azîz kardeşlerim, O gece benden suâl ettiniz. Ben cevabını vermedim. Çünkü mesâil-i îmâniyenin münâkaşa sûretinde bahsi câiz değildir. Siz münâkaşa sûretinde bahsetmişsiniz. Şimdilik bu münâkaşanızın esası olan "Üç Suâlinize" gâyet muhtasar bir cevap yazıyorum. Tafsîlini Eczâcî Efendi'nin isimlerini yazmış olduğu Sözler'de bulursunuz. Yalnız kader ve cüz'-i ihtiyârîye âit Yirmi Altıncı Söz hatırıma gelmemiştir. Size söylememiştim. Ona da bakınız. Fakat gazete gibi okumayınız. Eczâcî Efendi'nin o Sözler'i mütâlâa etmesini havâle ettiğimin sırrı şudur ki: O çeşit mes'elelerdeki şübheler, erkân-ı îmâniyenin zaafından ileri geliyor. O Sözler ise, erkân-ı îmâniyeyi tamamıyla isbat ederler.

Azîz kardeşlerim, O gece benden suâl ettiniz. Ben cevabını vermedim. Çünkü îmânî mes'eleleri **tartışarak ve münâkaşa ederek** bahsetmek **câiz değildir**. Siz münâkaşa sûretinde bahsetmişsiniz. Şimdilik bu münâkaşanızın esası olan "Üç Suâlinize" gâyet kısa bir cevap yazıyorum. Ayrıntısını Eczâcî Efendi'nin isimlerini yazmış olduğu Yirmi İkinci Söz'ün Birinci Makamı olan On Birinci Hüccet-i İmaniye ve İkinci Makamı olan On İkinci Lem'a gibi, Sözler'de bulursunuz. Yalnız kader ve cüz'-i ihtiyârîye âit Yirmi Altıncı Söz hatırıma gelmemiştir. Size söylememiştim. Ona da bakınız. Fakat **gazete gibi okumayınız**. Eczâcî Efendi'nin o Sözler'i okumasını istememin sırrı ve hikmeti şudur ki: O çeşit mes'elelerdeki şübheler, **îmân rükünlerinin, şartlarının zaafından** ileri geliyor. O Sözler ise, îmânın esaslarını tamamıyla ispat ederler.

Birinci Suâliniz: Hazret-i Âdem (as) in cennetten ihracı ve bir kısım benî-âdemin cehenneme idhâli ne hikmete mebnîdir?

Birinci Suâliniz: Hazret-i Âdem (as)'ın Cennetten çıkarılıp ihraç edilmesi- nin ve bir kısım âdemoğullarının Cehenneme girmelerinin hikmeti nedir?

Elcevap: Hikmeti tavzîftir. Öyle bir vazîfe ile me'mur edilerek gönderilmiştir ki, bütün terakkiyât-ı ma'neviye-i beşeriyenin ve bütün isti'dâdât-ı beşeriyenin inkişâf ve inbisâtı ve mâhiyet-i insaniyenin bütün esmâ-yı İlâhiyeye bir âyine-i câmia olması, o vazîfenin netâicindendir. Eğer Hazret-i Âdem (as) cennette kalsa idi, melek gibi makamı sâbit kalırdı. İsti'dâdât-ı beşeriye inkişâf etmezdi. Hâlbuki yeknesak makam sâhibi olan melâikeler çoktur. O tarz ubûdiyet için insana ihtiyaç yok. Belki hikmet-i İlâhiye nihâyetsiz makamâtı kat' edecek olan insanın isti'dâdına muvâfık bir dâr-ı tekliîfî iktizâ ettiği için, melâikelerin aksine olarak, muktezâ-yı fitratları olan ma'lûm günâhla cennetten ihraç edildi. Demek Hazret-i Âdem (as) in cennetten ihracı ayn-ı hikmet ve mahz-ı rahmet olduğu gibi, küffârın da cehenneme idhâlleri haktır ve adâlettir.

Elcevap: Hikmeti, insanları **vazîfelendirmektir**. Evet, insan öyle bir vazîfe ile memur edilerek gönderilmiştir ki, insanların bütün manevî ilerleme ve terakkilerinin ve onlardaki bütün **yetenek ve kabiliyetlerin ortaya çıkıp gelişmesi** ve insan mahiyetinin ve **varlığının bütün esma-yı İlâhiyenin tecellilerini** kendinde toplayıcı bir ayna olması o vazîfenin verdiği çok önemli neticelerdir. Nasıl ki; toprağa atılmayan çekirdek gelişip muhteşem bir ağaç **olamıyor** öyle de eğer Hazret-i Âdem (as) Cennette kalsa idi, çekirdek veya melek gibi makamı **sâbit kalırdı**. İnsanlardaki istidad ve yetenekler ortaya çıkıp **gelişmezdi**. Hâlbuki yeknesak olan yani değişmeyen makam sahibi melekler **çoktur. O çeşit ibâdetin** yapılması için insana **ihtiyaç yoktur**. Belki Cenâb-ı Hakk'ın hikmeti, nihâyetsiz ma-

kamları kat edip geçecek olan insanın **istidadına uygun bir imtihan yeri olan dünyayı gerektirdiği için** yaratmıştır. Ve melekelerin aksine olarak insanların yaradılışında bulunan “beşer şaşar ve her zaman hata yapabilir” kuralına binâen Âdem (as) da malum günâhla Cennetten çıkarılmıştır. Demek bu neticeye binâen Âdem (as)’ın Cennetten **çıkartılması tam bir hikmet** ve rahmet olduğu gibi kâfirlerin de Cehenneme girmeleri **haktır ve adalettir**.

Onuncu Söz’ün Üçüncü İşareti’nde denildiği gibi, çendân kâfir az bir ömürde bir günâh işlemiş. Fakat o günâh içinde nihâyetsiz bir cinâyet var. Çünkü küfür, bütün kâinâtı tahkîrdir. Kıymetlerini tenzîl etmektir. Ve bütün masnûâtın vahdâniyete şehâdetlerini tekzîbdir. Ve mevcûdât aynalarında cıvılları görünen esmâ-yı İlâhiyeyi tezyîftir. Onun için mevcûdâtın hakkını kâfirden almak üzere, mevcûdâtın sultanı olan Kahrâr-ı Zülcelâl’in kâfirleri ebedî cehenneme atması, ayn-ı hak ve adâlettir. Çünkü nihâyetsiz cinâyet nihâyetsiz azabı ister.

Onuncu Söz’ün Üçüncü İşareti’nde denildiği gibi, her ne kadar kâfir az bir ömürde bir günâh denilen **küfrü işlemiş olur**. Fakat o inkâr denilen günâhın içinde **nihâyetsiz bir cinâyet** ve suç vardır. Çünkü inkâr ve küfür, bütün kâinâta ve içindeki **varlıklara bir hakarettir**. Ve onları kıymetten, **değerden düşürmektir**. Ve **sanatlı olan** bütün varlıkların Allah’ın varlığına ve birliğine olan **şahitliklerini yalanlamaktır**. Ve Cenâb-ı Hakk’ın **isimlerinin aynası** olan varlıklarda tecellileri görünen o isimleri **tezyif edip küçük düşürmektir**. Onun için mevcûdâtın **hakkını** kâfirden almak üzere, mevcûdâtın Sultanı olan büyüklük sahibi ve düşmanını kahreden Cenâb-ı Hakk’ın, kâfirleri ebedî cehenneme atması, hakkın ve adâletin ta kendisidir. Çünkü **nihâyetsiz cinâyet** ve **suç nihâyetsiz ceza** ve azabı ister.

İkinci Suâliniz: Şeytanların halkı ve icâdı ne içindir? Cenâb-ı Hak şeytanı ve şerleri halk etmiş, hikmeti nedir? Şerrin halkı şerdir. Kabîhin halkı kabîhtir.

İkinci Suâliniz: Cenâb-ı Hak niçin şeytanları ve şerleri yaratmıştır? Ve onları yaratmasının hikmeti nedir? Hâlbuki şerri yaratmak şerdir. Çirkinin yaratılması ise çirkindir.

Elcevap: Hâşâ, halk-ı şer şer değil, belki kesb-i şer şerdir. Çünkü halk ve icâd, bütün netâice bakar. Kesb, hususî bir mübâşeret olduğu için, hususî netâice bakar. Meselâ yağmurun gelmesinin binlerle neticeleri var. Bütünü de güzeldir. Sû'-i ihtiyârıyla bazıları yağmurdan zarar görse, "Yağmurun icâdı rahmet değildir" diyemez. "Yağmurun halkı şerdir" diye hükmedemez, belki sû'-i ihtiyârıyla ve kesbiyle, onun hakkında şer oldu. Hem ateşin hal-kında çok fâideler var. Bütünü de hayırdır. Fakat bazıları sû'-i kesbiyle, sû'-i isti'mâl ile ateşten zarar görse, "Ateşin halkı şerdir" diyemez. Çünkü ateş yalnız onu yakmak için yaratılmamış. Belki o kendi sû'-i ihtiyârıyla, yemeği-ni pişiren ateşe elini soktu. Ve o hizmetkârını kendine düşman etti.

Elcevap: Hâşâ, şerrin varlığı ve **yaratılması şer değildir** ancak şerri **isteyerek** işlemek ve kazanmak şerdir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın bir şeyi yaratması o işin **bütün neticelerine** bakar. Fakat insanların o yaratılan işten dolayı bir zarara girmesi ise insanın **özel gayretiyle olduğundan** o işin özel bir neticesine bakar, bütün neticelerine bakmaz. Meselâ: Yağmurun yağmasının **binler neticeleri** var. **Tamamı da güzeldir.** Bazıları irâdelerini kötüye kullanarak yağmurdan zarar görse "yağmurun yağması rahmet değildir" diyemez. Yağmurun yaratılması şerdir diye hükmedemez. Belki yağmur, o adamın irâdesini kötüye kullanmasıyla ve yanlış tercihiyle onun hakkında şer oldu. Hem ateşin yaratılışında çok faydalar vardır. Bütünü de hayırdır. Fakat insanlar **kötü tercihiyle ve irâdesini kötüye kullanmakla** ateşten zarar görse ateşin yaratılışı şerdir diyemez. Çünkü ateş

yalnız onu yakmak için yaratılmamış belki o kendi kötü irâdesiyle yemeğini pişiren ateşe elini soktu ve eli yandı. Ve o hizmetçisini kendine düşman etti.

Elhâsıl: Hayr-ı kesîr için şerr-i kalîl kabul edilir. Eğer şerr-i kalîl olmamak için hayr-ı kesîri intâc eden bir şer terk edilse, o vakit şerr-i kesîr irtikâb edilmiş olur.

Meselâ, cihada asker sevk etmekte, elbette bazı cüz'î ve maddî ve bedenî zarar ve şer olur. Fakat o cihadda hayr-ı kesîr var ki, İslâm, küffârın istilâsından kurtulur. Eğer o şerr-i kalîl için cihad terk edilse, o vakit hayr-ı kesîr gittikten sonra şerr-i kesîr gelir. O ayn-ı zulümdür. Hem meselâ, kangren olmuş ve kesilmesi lâzım gelen bir parmağın kesilmesi hayırdır, iyidir. Hâlbuki zâhîren bir şerdir. Parmak kesilmezse, el kesilir. Şerr-i kesîr olur. İşte kâinâtta ki şerlerin, zararların, beliyyelerin ve şeytanların ve muzırların halk ve icâdları şer ve çirkin değildir. Çünkü çok netâic-i mühimme için halk olunmuşlardır.

Meselâ, melâikelere şeytanlar musallat olmadıkları için, terakkiyâtları yoktur. Makamları sâbittir, tebeddül etmez. Kezâ hayvanâtın dahi şeytanlar musallat olmadıkları için, mertebeleri sâbittir, nâkıstır. Âlem-i insaniyette ise, merâtib-i terakkiyât ve tedenniyât nihâyetsizdir. Nemrûdlardan, firavunlardan tut, tâ siddîkîn-i evliyâ ve enbiyâyâ kadar gâyet uzun bir mesâfe-i terakkî var. İşte kömür gibi olan ervâh-ı sâfileyi, elmas gibi olan ervâh-ı âliyeden temyîz ve tefrîk için, şeytanların hilkatıyla ve sırr-ı teklîf ve ba's-i enbiyâ ile bir meydân-ı imtihan ve tecrübe ve cihad ve müsâbaka açılmış. Eğer mücâhede ve müsâbaka olmasa idi, ma'den-i insaniyetdeki elmas ve kömür hükmünde olan isti'dâdlar beraber kalacaktı. A'lâ-yı illiyîndeki Ebû Bekri's-Siddîk'ın (ra) ruhu, esfel-i sâfilindeki Ebû Cehîl'in ruhuyla bir seviyede kalacaktı. Demek şeyâtîn ve şerlerin yaratılması, büyük ve küllî neticeye

baktığı için, îcâdları şer değil, çirkin değil. Belki sû'-i isti'mâlâtın ve kesb denilen mübâşeret-i hususiyeden gelen şerler, çirkinlikler kesb-i insana âittir. Îcâd-ı İlâhîye âit değildir.

El hâsıl: Netice olarak **çok hayırların elde** edilmesi için **az olan** şerler kabul edilir. Eğer az şer vücuda gelmesin diye çok hayırları netice veren bir tek şer terk edilse o vakit çok hayırların vücuda gelmesi terk edildiğinden çok şerler meydana gelir.

Meselâ: **Savaşa asker göndermekte** elbette küçük sayılabilen beden ve maddiyat noktasında bazı zararlar ve şerler meydana gelir. Fakat o cihatta Müslümanların **kâfirlerin istilasından kurtulması gibi** çok hayırlar vardır. Eğer az şer denilen o maddî zarar için cihat terk edilmiş olsa o vakit memleket, millet ve mukaddesat tehlikeye düşer ki; bunların bitmesi ise çok şerlerin meydana gelmesi demektir.

Meselâ, Kangren olmuş ve kesilmesi lazım gelen parmağın kesilmesi hayırdır, iyidir. Hâlbuki **zahire göre bakılırsa o parmağın kesilmesi bir kayıttır**, bir şerdir. Eğer parmak kesilmese **el kesilir daha** büyük bir şer vücuda gelir. İşte âlemdeki şerlerin, zararların, belaların şeytanların ve zararlı olan varlıkların varlığı şer ve çirkin değildir. Çünkü onlar çok mühim neticeler için yaratılmışlardır.

Meselâ, Meleklerle şeytanlar musallat olup **karışmadıkları için** terakki edip yükselmeleri yoktur. Makamları **sabittir değişmez**. Aynen öyle de hayvanlara dahi şeytanlar musallat **olmadıkları için makamları** sabittir, noksandır. İnsanlık âleminde ise yükselip terakki etme ve tedenni edip alçalma mertebeleri **sonsuzdur**. Evet, insanlar için nemrutlardan ve firavunlardan tut, tâ sadık olan evliya ve peygamberlere kadar gâyet uzun bir terakki ve ilerleme mesafesi vardır. İşte kömür gibi Ebu Cehillerin bozuk alçak ruhlarının, elmas gibi olan Ebubekirlerin yüce ruhlarından **seçilip**

ayırılması için şeytanların yaradılışıyla insanların imtihana tâbii tutulması ve peygamberlerin gönderilmesiyle **bir sınav, tecrübe, cihat ve yarışma meydanı** açılmıştır. Eğer bu cihat ve yarışma **olmasaydı** insanlık madeninde bulunan **elmas ve kömür hükmünde** olan istidat ve **yetenekler beraber** kalacaktı. Ala-yı illiyyin denilen Cennetteki en yüksek tabakadaki Ebubekir (ra)'ın ruhu, esfel-i safilin denilen Cehennem'in en aşağılarındaki Ebucehilin ruhu ile **bir seviyede kalacaktı**.

Demek şeytanların ve şerlerin yaratılması **bu büyük ve küllî neticelere baktığı için** şer ve çirkin **değildir**. Belki insanların **suistimallerinden** ve kesb denilen **hususî temaslarından** meydana gelen şerler ve çirkinlikler, insanın **kesbine ve irâdesine aittir**. Cenâb-ı Hakk'ın **yaratmasına ait değildir**.

Eğer suâl etseniz ki: Bi'set-i enbiyâ ile beraber şeytanların vücûdundan ekser insanlar kâfir oluyor, küfre gidiyor, zarar görüyor. اَلْحَكْمُ لَا كُفْرَ kaidesince, ekser ondan şer görse, o vakit halk-ı şer şerdir. Hatta bi'set-i enbiyâ dahi rahmet değil denilebilir.

Eğer suâl etseniz ki: Peygamberlerin gönderilmesiyle beraber, şeytanların varlığından insanların çoğu küfre gidiyor, kâfir oluyor, zarar görüyor. 'Hüküm çoğunluğa göredir' kaidesince insanların çoğu şerden zarar görse o vakit, şerrin yaratılışı şer olur. Hatta çoğu insanlar, peygamberlerin gönderilmesinden zarar gördükleri için onların gönderilmesi rahmet değildir denilebilir.

Elcevap: Kemiyetin keyfiyete nisbeten ehemmiyeti yok. Asıl ekseriyet, keyfiyete bakar. Meselâ yüz hurmâ çekirdeği bulunsa, toprak altına konup su verilmezse ve muâmele-i kimyeviye görmezse ve bir mücâhede-i hayati-yeye mazhar olmazsa, yüz para kıymetinde yüz çekirdek olur. Fakat su

verildiği ve mücâhede-i hayatiyeye ma'rûz kaldığı vakit, sû'-i mizâcından sekseni bozulsa, yirmisi meyvedâr yirmi hurmâ ağacı olsa, diyebilir misin ki: "Suyu vermek şer oldu. Ekserîsini bozdu." Elbette diyemezsin. Çünkü o yirmi, yirmi bin hükmüne geçti. Sekseni kaybeden, yirmi bini kazanan zarar etmez. Şer olmaz. Hem meselâ, tavus kuşunun yüz yumurtası bulunsa, yumurta i'tibârıyla beş yüz kuruş eder. Fakat o yüz yumurta üstünde tavus oturtulsa, sekseni bozulsa, yirmisi yirmi tavus kuşu olsa, denilebilir mi ki: "Çok zarar oldu. Bu muâmele şer oldu; bu kuluçkaya kapanmak çirkin oldu. Şer oldu." Hayır, öyle değil, belki hayırdır. Çünkü o tavus milleti ve o yumurta tâifesi dört yüz kuruş fiyatında bulunan seksen yumurtayı kaybedip, seksen lira kıymetinde yirmi tavus kuşu kazandı. İşte nev'-i beşer, bi'set-i enbiyâ ile sırr-ı teklîf ile, mücâhede ile, şeytanlarla muhârebe ile kazandıkları yüz binlerle enbiyâ ve milyonlarla evliyâ ve milyarlarla asfiyâ gibi âlem-i insaniyetin güneşleri, ayları ve yıldızları mukâbilinde, kemiyetçe kesretli, keyfiyetçe ehemmiyetsiz hayvânât-ı muzırna nev'inden olan küffârı ve münâfıkları kaybetti.

Elcevap: Kemiyet denilen **sayısal çokluğun** keyfiyet denilen kıymet ve **niteliğe göre ehemmiyeti yoktur.** Asıl **çoğunluk keyfiyet** denilen kıymete bakar ve **ona göredir.** Meselâ: Yüz hurma çekirdeği bulunsa ekilip toprak altına konup **su verilmese** ve kimyevi bir muâmele ve işlem görmese ve bir hayat mücâdelesine mazhar olmasa yüz para kıymetinde yüz çekirdek olur. Fakat o çekirdekler hayat mücâdelesine maruz bırakılıp su verildiği vakit, su-i mizaç denilen bozulmaya müsait yapısından dolayı sekseni bozulsa ve yirmisi meyve veren birer hurma ağacı olsa diyebilir misin ki, bunlara **suyu vermek şer oldu** çoğunluğunu bozdu, elbette bunu **diyemezsin.** Çünkü **ağaç hâline gelen** yirmisi, yirmi bin hükmüne geçti. Sekseni kaybeden, yirmi bini kazanan zarar etmez. Ve o yaptığı iş de şer olmaz. Hem meselâ; tavus kuşunun yüz yumurtası bulunsa, yumurta

olarak beş yüz kuruş eder. Fakat o yüz yumurta üstünde tavus kuluçkaya oturtulsa sekseni bozulsa yirmisi **tavus kuşu olsa** denilebilir mi ki çok zarar oldu, bu yapılan iş şer oldu, bu **kuluçkaya kapanmak çirkin ve fenâ oldu? Hayır**, bu yapılan muâmele dediğiniz gibi değil, belki hayırdır. Çünkü o tavus milleti ve o yumurta taifesi dört yüz kuruş fiyatında bulunan seksen yumurtayı kaybetti fakat seksen lira kıymetinde seksen tavus kuşu kazandı. İşte insanlar da peygamberlerin gönderilmesiyle ve imtihana tâbi tutulmanın hikmetiyle, cihatla ve şeytanlara karşı verdiği savaşı kazandıkları yüz binlerle peygamberler, milyonlarla evliyalar ve milyarlar asfiya denilen âlimler gibi insanlık âleminin güneşleri, ayları ve yıldızları hükmündeki zâtları kazanmıştır. Buna karşın sayısal olarak çok, kıymet ve değer noktasında ise ehemmiyetsiz, zararlı hayvanlar nevinden olan **kâfirleri ve mü-nafıkları kaybetmiştir**. Elbette bu işte insanlığın kazandığı çok büyük olmuştur.

Üçüncü Suâliniz: Cenâb-ı Hakk musibetleri veriyor. Belâları musallat ediyor. Hususan ma'sûmlara, hatta hayvanlara bu zulüm değil mi?

Elcevap: Hâşâ, mülk onundur. Mülkünde istediği gibi tasarruf eder. Hem acaba san'atkâr bir zât, bir ücret mukâbilinde seni bir model yapıp, gâyet san'atkârâne yaptığı murassa' bir libâsı sana giydiriyor. Hünerini, mahâretini göstermek için kısaltıyor, uzaltıyor. Biçiyor, kesiyor. Seni oturtuyor, kaldırıyor. Sen ona diyebilir misin ki: "Beni güzelleştiren elbiseyi çirkinleştirdin. Bana, oturup kaldırmakla zahmet verdin." Elbette diyemezsin. Dersen dîvânelik edersin! Aynen öyle de Sâni'-i Zülcelâl göz, kulak, lisân gibi duygularla murassa', gâyet san'atkârâne bir vücûdu sana giydirmiş. Mütenevvi' esmâsının nakışlarını göstermek için seni hasta eder, mübtelâ eder. Aç eder, tok eder, susuz eder. Bu gibi ahvâlde yuvarlatır. Mâhiyet-i hayatiyeyi kuvvetleştirmek ve cilve-i esmâsını göstermek için, seni böyle çok tavırlarda gezdiriyor. Sen eğer desen: "Beni ne için bu mesâibe mübtelâ ediyorsun?"

Temsilde işaret edildiği gibi, yüz hikmet seni susturacak. Zaten sükûn ve sükûnet, atâlet, yeknesaklık, tevakkuf bir nevi' ademdir, zarardır. Hareket ve tebeddül vücûddur, hayırdır. Hayat harekâtla kemâlâtını bulur. Beliyât vâsıtasıyla terakkî eder. Hayat cilve-i esmâ ile muhtelif harekâta mazhar olur, tasaffî eder. Kuvvet bulur. İnkişâf eder. İnbisât eder. Kendi mukadderâtını yazmasına müteharrik bir kalem olur. Vazîfesini îfâ eder. Ücret-i uhreviyeye kesb-i istihkâk eder. İşte münâkaşanızın içindeki üç suâlinizin muhtasar cevabları bu kadardır. İzâhları otuz üç aded Sözlere'dedir.

Üçüncü Suâliniz: Cenâb-ı Hak musibetleri veriyor. Belâları musallat ediyor. Hususan masumlara, hatta hayvanlara bu zulüm değil mi?

Elcevap: Hâşâ, **mülk onundur.** Mülkünü **istediği gibi** sevk ederek işler. Hem acaba sanatkâr bir zât bir **ücret mukabilinde** seni bir model yapıp gâyet sanatlı olarak yaptığı süslü ve zinetli bir elbiseyi sana giydiriyor. Becerisini, maharetini göstermek için o elbiseyi kısaltıyor, uzatıyor, kesiyor, biçiyor; seni oturtuyor, kaldırıyor. Sen ona diyebilir misin ki: "Beni güzelleştiren elbiseyi çirkinleştirdin. Beni oturtup kaldırmakla **zahmet verdin.**" Elbette diyemezsin. Dersen **divanelik edersin!** Aynen öyle de büyüklük sahibi sanatkâr olan Cenâb-ı Hak; göz, kulak, dil gibi duygularla **süslen-dirdiği** gâyet sanatlı bir vücudu sana giydirmiştir.

Ve çeşit çeşit isimlerinin **nakışlarını göstermek için** seni hasta eder, şifa vermekle şafî ismini; bela verir, onu gidermekle Muafi ismini; aç eder, onu gidermekle Mün'im ismini; tok eder, onunla Rahman ismini, susuz eder onu gidermekle de Kerîm, Rezzak isimlerini göstererek bu gibi hâllerde ve durumlarda seni yuvarlatır. **Hayatın mahiyeti denilen ruhu** ve maneviyatı kuvvetleştirir ve **isimlerinin cilvelerini göstermek için** seni böyle çok tavır ve vaziyetlerde gezdiriyor. Sen eğer desen: "Ey Rabbim niçin bu musibetleri benim başıma getiriyorsun? Örnek de geçtiği ve işaret edildiği gibi,

yüz hikmet ve fayda seni susturacak. Zaten durmak sakinlik, hareket-sizlik ve yeknesaklık denilen aynı durumda bulunmak ve **bir çeşit yokluk-tur, zarardır. Hareket ve değişiklik varlıktır,** hayırdır. Hayat hareketlerle **kemalatını bulur belalar vasıtasıyla** terakki edip ilerler. Hayat, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin tecellisiyle **çeşit çeşit hareketlere** mazhar olur safileşir, kuvvet bulur inkişaf eder, ortaya çıkar inbisat eder genişler. **Kendi mukadderatını kader defterine yazarak hareket eden bir kalem olur.** Vazîfesini ifa eder. Âhîret mükâfatını kazanmayı hak eder. İşte münâkaşanızın içindeki üç suâlinizin muhtasar cevapları bu kadardır. İzâhları Otuz Üç Adet Sözler'dedir.

Azîz kardeşim, sen bu mektubu eczâciya ve münâkaşayı işitenlerden münâsib gördüklerine oku. Benim tarafımdan da yeni bir talebem olan eczâciya selâm et. De ki: Mezkûr mesâil gibi dakîk mesâil-i îmâniyeyi, mîzânsız mücâdele sûretinde cemâat içinde bahsetmek câiz değildir. Mîzânsız mücâdele olduğundan, tiryâk iken zehir olur. Diyenlere, dinleyenlere zarardır. Belki böyle mesâil-i îmâniyenin i'tidâl-i demle, insafla, bir müdâvele-i efkâr sûretinde bahsi câizdir.⁸⁸

Azîz kardeşim, sen bu mektubu eczâciya ve münâkaşayı işitenlerden münâsib gördüklerine oku. Benim tarafımdan da yeni bir talebem olan eczâciya selâm et. De ki: Mezkûr mesâil gibi gâyet **ince imâni mes'eleleri, ölçüsüz mücâdele sûretinde cemâat içinde bahsetmek câiz değildir.** Ölçüsüz mücâdele ve tartışma olduğundan, tiryâk ve ilaç iken **zehir olur.** Diyenlere, dinleyenlere zarardır. Belki böyle îmânî mes'elelerin **orta yollu ve insafla, bir fikir alış-verişi sûretinde bahsi câizdir.**

⁸⁸ Bediüzzaman, Mektubat 1, s. 30, 34.

الْبَاقِي هُوَ الْبَاقِي

Said Nursi

KAYNAKÇA

Abdurrahîm Mübarekfuri, Tuhfetü'l-Ahvezi Şerhu Camiu't-Tirmizi, Daru'l-Fikr, Arapça Nüshası, Beyrut, 2008.

Ahmed bin Hanbel, Müsned, Daru'l-Hikmet, Birinci Baskı, Kahire, 1995.

Ahmed Aynî, Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahihî'l-Buhari, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Arapça Nüshası, Beyrut, 1971.

Ali Müttakî, Kenzül-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, Müessetü'r-Risâle Naşirun, Arapça Nüshası, Beyrut, 1986.

Bacuri, Tuhfetü'l-Mürîd Şerhu Cevhereti't-Tevhid, Mektebetü't-Daru'l-Beyruti, Arapça Nüshası, Dimeşk, 2002.

Bediüzzaman, Arapça Mesnevî-i Nuriye, Altınbaşak Neşriyat, Arapça Nüshası, İstanbul, 2009.

Bediüzzaman, İşârâtü'l-İcâz, Altınbaşak Neşriyat, Arapça Nüshası, İstanbul, 2010.

Bediüzzaman, Lem'alar, Altınbaşak Neşriyat, İstanbul, 2007.

Bediüzzaman, Mektubat (1. ve 2. cildinden faydalanılmıştır.) Hayrat Neşriyat, Osmanlıca Nüsha, İstanbul, 2013.

Bediüzzaman, Sözler, Altınbaşak Neşriyat, İstanbul, 2013.

Cürcanî, Şerhu'l-Mevakıf, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Arapça Nüshası, Beyrut, 1998.

Fîruz Abadî, Kamus-u Okyanus, Osmanlıca Nüshası, Osmanlı Matbaası, İstanbul, Hicri 1305.

Hadimî, Tarikat-ı Muhammediye Şerhi, Matbaatü'l-Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, Osmanlıca Nüshası, İstanbul, Hicri 1318.

Heysemî, Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid, Daru'l-Fikr, Arapça Nüshası, Beyrut, 1994.

İbn Şeybe, El-Musannef, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Arapça Nüshası, Beyrut, 1990.

İmam Şa'ranî, Keşf'ül Gumme an-Cemî'ül Ümme, Şirketü Mektebe, Arapça Nüshası, Mısır, 1951.

Kettani, Nazmü'l-Mütenasir, Darü'l-Kütübü's-Selefiye, Arapça Nüshası, Mısır, Tarih tespit edilememiştir.

Münavi, Feyzü'l-Kadir Şerhü'l-Camiu's-Sağir, Daru'l-Marife, Arapça Nüshası, Beyrut, 1972.

Ömer Nesefî, İslâm İnancının Temelleri Akaid, Bayrak Yayınları, 2011.

Sahih-i Müslim, Daru'l-Feyha, Arapça Nüshası, Dimeşk, 2010.

Taftazani, Şerhu'l-Makasid, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Arapça Nüshası, Beyrut, 2001.

TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İşletmesi, İstanbul, 1991.

Tehânevî, Keşşâfû Istılâhâtü'l-Fünûn ve'l-Ulûm, Mektebetü'l-Lübnan, Arapça Nüshası, Lübnan, 1996.

Tirmizi, Camiu'l-Kebir, Daru'l-Garbu'l-İslâmî, Beyrut, Arapça Nüshası, 1996.